

ISSN 1812-2566

UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA

MOLDOSCOPIE
(PROBLEME DE ANALIZĂ POLITICĂ)

Nr.3 (XLII), 2008

REVISTĂ ȘTIINȚIFICĂ TRIMESTRIALĂ

CHIȘINĂU – 2008
CEP USM

***MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică). Nr.3 (XLII), 2008. -
Chișinău: CEP USM, 2008. – 196 p.***

COLEGIUL DE REDACȚIE:

*prof. Valeriu Moșneaga (redactor-șef);
prof. Victor Saca (redactor-șef adjunct);
dr. Rodica Rusu (secretar);
conf. Vasile Cobășneanu;
conf. Vasile Cujbă;
prof. Vladimir Gutorov (Rusia);
prof. Anatoliy Kruglașov (Ucraina);
prof. Constantin Marin;
prof. Victor Moraru;
prof. Joao Peixoto (Portugalia);
prof. Adrian Pop (România);
prof. Serghey Reșetnikov (Belarus);
prof. Gheorghe Rusnac;
conf. Aurel Sâmboteanu;
prof. Constantin Solomon;
prof. Georg Sootla (Estonia);
conf. Valentina Teosa;*

Ideile și opiniile expuse în materialele prezentate aparțin autorilor
și nu reflectă neapărat punctul de vedere al colegiului de redacție

Articolele apar în redacția autorilor, sunt recenzate

versiunea electronică: <http://www.usm.md/cercetare/moldoscop.asp>

S U M A R

Compartimentul GVERNAREA POLITICĂ ȘI ADMINISTRAREA PUBLICĂ		7
Zubco A.	<i>Rolul controlului administrativ asupra activității autorităților administrației publice locale în Republica Moldova</i>	7
Compartimentul SOCIOLOGIA POLITICĂ		22
Ежов А.	<i>Политический имидж: аспекты измерения</i>	22
Юнусов А.	<i>Ислам в постсоветском Азербайджане</i>	38
Moșneaga V., Anikin V., Rusnac Gh.	<i>Contribuția educației civice la dezvoltarea culturii civice a studențimii în condițiile tranziției moldave</i>	63
Мошняга В.	<i>Миграция иностранных граждан и апатридов в / через Республику Молдова: состояние и практика регулирования</i>	70
Мукомель В.	<i>Новая миграционная политика России: издержки идеологии</i>	93
Saca V., Grosu V.	<i>Considerații privind specificul contextului tranziției spre democrație a Republicii Moldova</i>	112
Sandu I.	<i>Abordarea funcționalistă a statului din Republica Moldova</i>	123
Tanase E.	<i>Tinerii din Republica Moldova vis-à-vis de studiile din străinătate: cazul României (în baza sondajului sociologic)</i>	129
Tanasă R.	<i>Sistemul electoral al Republicii Moldova: aspecte metodologice ale studierii</i>	143
Compartimentul RELAȚII INTERNAȚIONALE		159
Neguța A.	<i>Relațiile moldo-franceze în sfera socio-culturală</i>	159
Solomon C., Gumeniuc A.	<i>Conflictul transnistrean și procesul de negocieri în formatul „5+2”</i>	175

<i>Турко Т.</i>	<i>Молдо-российские отношения на современном этапе</i>	<i>187</i>
	<i>Compartimentul BIBLIOGLOBUS & INFO</i>	<i>196</i>
<i>Rusu R.</i>	<i>Lista literaturii în domeniul științei politice (culegeri, monografii), apărute în Republica Moldova în anul 2008/a</i>	<i>196</i>
<i>Moșneaga V.</i>	<i>Informația privind susținerea tezelor de doctor în științe politice în Consiliile științifice specializate din Republica Moldova în anul 2008/a</i>	<i>197</i>

S U M M A R Y

CHAPTER: POLITICAL GOVERNMENT AND PUBLIC ADMINISTRATION		7
Zubco A.	<i>The role of the administrative control on the activity of the local public administration authorities in Republic of Moldova</i>	7
CHAPTER: POLITICAL SOCIOLOGY		22
Ejov A.	<i>Political image: the aspects of measurement</i>	22
Yunusov A.	<i>The Islam in the post soviet Azerbaijan</i>	38
Moşneaga V., Anikin V., Rusnac Gh.	<i>The civic education contribution of the student civic culture development in the context of the Moldavian transition</i>	63
Moşneaga V.	<i>The foreign citizens and stateless persons migration in / through Republic of Moldova: the situation and the regulation practise</i>	70
Mucomeli V..	<i>The new migration policy of Russia: ideologie's costs</i>	93
Saca V., Grosu V.	<i>Reflections on the peculiarity of the context of the transition to democracy of the Republic of Moldova</i>	111
Sandu I.	<i>The functional approach of the state of Republic of Moldova</i>	123
Tanase E.	<i>The visions on the studying abroad of the young people from Republic of Moldova: the Romania case (on the sociological researches results)</i>	129
Tanasă R.	<i>The electoral system of the Republic of Moldova: the methodological aspects of the learning</i>	143
CHAPTER: INTERNATIONAL RELATIONS		159
Neguţa A.	<i>The Moldavian-French relations in the socio-cultural sphere</i>	159
Solomon C., Gumeniuc A.	<i>The transnistrian conflict and the negotiation process in the format „5+2”</i>	175

<i>Turco T.</i>	<i>The modern stage of the Moldavian-Russian relationships</i>	<i>187</i>
	CHAPTER: BIBLIOGLOBUS & INFO	196
<i>Rusu R.</i>	<i>Political Science Bibliography (publications, monographs), published in 2008/a</i>	<i>196</i>
<i>Moşneaga V.</i>	<i>Information on the submission of dissertation for PhD. in Political Science at the Specialised Scientific Councils in the Republic of Moldova in 2008/a</i>	<i>197</i>

**COMPARTIMENTUL
GUVERNAREA POLITICĂ
ȘI ADMINISTRAREA PUBLICĂ**

**ROLUL CONTROLULUI ADMINISTRATIV ASUPRA
ACTIVITĂȚII AUTORITĂȚILOR ADMINISTRAȚIEI PUBLICE
LOCALE ÎN REPUBLICA MOLDOVA¹**

Angela ZUBCO

Republica Moldova, Chișinău, Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea Relații Internaționale, Științe Administrative, Catedra Științe Politice și Educație Civică
doctor în istorie, conferențiar

The role of the administrative control of the activities of the administrative-territorial system, concerns first of all the decrease of the influence on the territorial autonomy.

The administrative control is one of the ways of controlling, to which the activities of the administrative-territorial system are subjected to, and which are built on legal and constitutional regulations. The administrative control is named so because it is executed in the field of administrative system by the administrative authorities. The whole activity of the administrative-territorial system is composed and executed through the administrative regulations, acts and deeds whose quality determines the efficiency of the administrative-territorial system. Though it has a high level of autonomy, her whole activity is subjected to political, administrative and judicial control. In order to have an efficient activity of the administrative-territorial system, the control should assure the checking of the legality of the regulations, also that it prescience will be applied correctly, efficiently and that they should correspond to the real requests of the social ruling relationships.

The control is a tool through which it is determined the way of acting of the regulation and its compatibility with the purpose of the law for which it was promulgated.

Pornind de la ideea, că respectarea unui coraport între amploarea intervenției autorității de control și importanța intereselor pe care le protejează este un fapt, ce derivă din principiul proporționalității și presupune ca acest control să se limiteze atunci când vizează domeniile proprii de activitate ale administrației

¹ Recenzent – doctor în științe politice, conferențiar universitar Ruslan TANASĂ

publice locale la asigurarea legalității actelor colectivităților locale, menționăm că, controlul de oportunitate trebuie să cuprindă în exclusivitate doar actele colectivităților locale emise întru realizarea domeniilor de competență delegate acestora de către stat. Acest principiu mai presupune că autoritățile de control în exercitarea prerogativelor sale pentru a ajunge la rezultatul scontat, trebuie să recurgă la astfel de metode care ar reduce la minimum afectarea autonomiei locale. Tot acest principiu conferă posibilitate autorităților publice locale să reacționeze pe cale judecătorească la exercitarea abuzivă a controlului administrativ.²

Neadmiterea limitării dreptului autorității administrației publice locale de a administra în mod autonom, în condițiile legii afacerile ce țin de propria competență este un principiu, care reiterează necesitatea respectării principiului autonomiei locale și interzice autorităților de control să limiteze dreptul colectivităților locale la administrarea independentă a domeniilor proprii de competență. O astfel de interdicție nu se referă la domeniile de competență delegate de către stat colectivităților locale.

Controlul administrativ este una din formele de control la care este supusă activitatea administrației publice locale și care se întemeiază pe normele constituționale și legale referitoare la administrația publică. Controlul administrativ este denumit astfel deoarece acesta este exercitat în cadrul administrației publice de către administrația publică. Întreaga activitate a organelor administrației publice locale, este compusă și realizată prin acte administrative, operațiuni și fapte a căror calitate determină eficiența sistemului de administrare publică locală. Deși administrația publică locală are un înalt grad de autonomie, întreaga ei activitate este supusă controlului politic, administrativ, judecătoresc. Anume pentru ca activitatea autorităților administrației publice locale să fie eficientă este necesar instituirea unor controale asupra actelor, operațiunilor și faptelor administrative. Totodată controlul este necesar pentru realizarea deciziei luate de autoritatea publică locală prin aplicarea concretă a actului. Cu ajutorul controlului atât statul, cât și autoritățile administrației publice locale urmăresc să asigure verificarea legalității actului și ca prevederile acestuia să fie aplicate corect și să aibă eficiență, să corespundă cerințelor reale ale relațiilor sociale reglementate etc.

Controlul este un instrument prin care se determină modul în care acționează cel chemat să realizeze prevederile actului, precum și corespunderea acestora cu scopul legii întru exercitarea căreia a fost emis. Însemnătatea controlului se manifestă și prin faptul că acesta determină rolul actului în menirea de a preveni erorile generate în procesul de aplicare a acestuia și de a le înlătura atunci când asemenea greșeli există, precum și de a asigura îmbunătățirea permanentă a acti-

² Negulescu P. *Tratat de drept administrativ*. - Iași: Polirom, 1996, p.48.

vității administrației publice locale, pentru ca aceasta să corespundă cât mai mult nevoilor și intereselor colectivităților locale și a societății în ansamblu. Exercițarea controlului administrativ asupra activității autorităților administrației publice locale nu este un moft al Guvernului, aceasta este o exigență a statului de drept, fiind chemat să asigure legalitatea, ordinea de drept și respectarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului. Pornind de la faptul că statul își realizează funcțiile prin intermediul autorităților publice, instituirea acestora în teritoriu devine o condiție indispensabilă pentru asigurarea funcționării statului. Administrația publică este cunoscută ca un instrument al statului absolut necesar pentru realizarea unor obiective majore determinate de acesta, ca o acțiune de făurire a unor valori politice stabilite prin acte juridice în scopul satisfacerii interesului general. Administrația publică regăsindu-se în toate sferele vieții sociale, a cărei activitate fiind considerată cea mai utilă pentru societate, mai poate fi definită ca o activitate rațională și eficientă de utilizare a resurselor umane, materiale și financiare în scopul obținerii unor rezultate maxime cu eforturi minime.³ Pentru ca obiectivele puse în sarcina acesteia să fie realizate cu maximă eficiență administrația publică este divizată în administrația publică centrală și administrația publică locală.

Rezultatul activității administrației publice locale, constă în emiterea actelor administrative, a căror regim juridic poate fi diferențiat. Astfel actele emise de autoritățile publice locale întru exercitarea atribuțiilor proprii au un regim juridic special, deosebit de regimul juridic al actelor emise de autoritățile publice locale întru realizarea atribuțiilor delegate de către stat unităților administrativ-teritoriale.

Dacă actele administrative emise întru realizarea atribuțiilor proprii ale unităților administrativ-teritoriale pot fi supuse în exclusivitate controlului de legalitate, atunci actele emise întru realizarea atribuțiilor delegate, se supun în mod obligatoriu controlului de legalitate dar și celui de oportunitate. Raportul dintre legalitatea și oportunitatea actului administrativ a devenit ulterior o problemă de drept administrativ controversată între autorii români, conturându-se chiar două curente de gândire distincte. Cercetătorii ce țin de Școala de la Cluj, consideră legalitatea și oportunitatea două condiții distincte de valabilitate ale actelor administrative⁴, în timp ce acei ce țin de Școala de la București concep oportunitatea ca un element al legalității, dar nu ca o condiție distinct și de valabilitate a actului administrativ, acceptând ideea că judecătorul de contencios administrativ poate să verifice dacă administrația publică a acționat abuziv, contrar interesului public, astfel cum rezultă aceasta din legea pe care se întemeiază actul atacat.⁵ În

³ Iorgovan A. *Drept administrative și știința administrației de stat*. - București: Nemira, 1989, p.59

⁴ Teodorescu A. *O nouă concepțiune a Actelor de Guvernământ. Teoria legalității*. - București, 1989, p.34.

⁵ Apostol-Tofan D. *Legalitatea actelor administrative*. - București: ALL Beck, 1999, p.210

timp ce reprezentanții Școlii de la Cluj înțeleg oportunitatea ca o condiție de valabilitate a actului administrativ (iar nu de legalitate) ce exprimă realizarea sarcinilor și atribuțiilor legale în termen optim, cu cheltuieli minime de resurse materiale și spirituale, dar cu eficiență cât mai mare, precum și alegerea celor mai potrivite mijloace pentru realizarea scopului legii, cei ai Școlii de la București au definit oportunitatea ca o condiție a legalității actului. În opinia noastră, legalitatea și oportunitatea nu se exclud și nu se subsumează reciproc, interferența dintre acestea duce însă la asigurarea celor mai bune condiții de emitere și de realizare a unui act valabil adecvat situației date.

Actele care se supun controlului de oportunitate trebuie să corespundă atât cu prevederile legislației, cât și să satisfacă cerințele de oportunitate impuse de autoritatea ierarhic superioară.

Dreptul de a exercita controlul de oportunitate asupra activității organelor administrației publice locale în partea ce privește realizarea atribuțiilor delegate de către stat unităților administrativ-teritoriale este rezervat Ministerului Administrației Publice Locale, organelor administrației publice centrale de specialitate, altor autorități administrative care acționează inclusiv prin intermediul serviciilor desconcentrate din unitățile administrativ-teritoriale potrivit competențelor ce revin acestora în condițiile legii.

În cadrul exercitării controlului asupra actelor emise de autoritățile administrației publice locale în vederea realizării atribuțiilor delegate de către stat unităților administrativ-teritoriale subiectele controlului de oportunitate controlează atât legalitatea actului, cât și oportunitatea acestuia, iar în cazul în care subiectul controlului va considera că actul este ilegal sau inoportun acesta va putea modifica sau revoca actul controlat. Modificarea sau revocarea actului controlat poate fi efectuată în termen de 15 zile de la data primirii actului de către autoritatea de control.⁶

Aprecierea oportunității emiterii actului sau a modului în care se are în vedere soluționarea problemei este lăsată la discreția autorității centrale care intervine în controlul administrativ asupra activității organelor administrației publice locale. Astfel criteriile de oportunitate ce pot determina autoritatea centrală să modifice sau să revoce actul emis de autoritatea locală, pot contribui la alegerea căii celei mai eficiente de realizare a scopului urmărit, la alegerea timpului sau momentului emiterii actului, la atragerea resurselor materiale, financiare, umane și alte resurse, la eficiența termenelor de executare etc. În funcțiile autorităților administrației publice centrale de specialitate pe lângă controlul actelor emise intră și supravegherea îndeplinirii întocmai și la timp a atribuțiilor delegate. Se poate întâmpla că autoritățile publice locale având competența de a soluționa anumite probleme

⁶ Creangă I. *Controlul activității autorităților administrației publice locale. Probleme și soluții.* – Chișinău: Bons Offices, 2006, p.27

din diverse motive nu-și onorează obligațiunile, iar actele care urmează a fi emise se emit cu întârziere sau nu se emit în genere. În asemenea cazuri autoritatea centrală sesizează autoritatea locală responsabilă de executarea atribuțiilor concrete și îi solicită executarea atribuțiilor avertizând-o despre necesitatea respectării cerințelor legale. Însă în cazul în care autoritatea locală și după avertismen-tul subiectului controlului inactivează autoritatea centrală respectivă poate emite actul respectiv în locul autorității incapabile de a lua decizia.⁷

În toate cazurile de modificare, revocare sau emitere a unui act în locul auto-rităților locale, subiectul controlului de oportunitate notifică decizia sa autorității administrației publice locale în termen de 5 zile de la data adoptării.

La depistarea încălcărilor, organele de control iau toate măsurile necesare, admise de lege, pentru înlăturarea abaterilor de la normele legale, în limitele co-mpetențelor lor, iau decizii prin care aplică sancțiuni, sesizează organele de cerce-tare penală și de anchetă penală în cazul constatării elementelor de infracțiune, iau și alte măsuri prin care influențează restabilirea ordinii de drept.

Organele de control nu pot aplica direct sancțiuni disciplinare funcționarilor publici sau persoanelor cu funcții de răspundere din cadrul autorităților adminis-trației publice locale. Ele prezintă rapoarte persoanelor ierarhic superioare, în care se arată încălcările admise de persoanele concrete. La rândul lor, persoane-le ierarhic superioare sunt obligate să ia toate măsurile de influență asupra ace-sora din urmă, inclusiv concedierea din serviciu. De regulă astfel de rapoarte tre-buie să fie transmise primarului sau după caz președintelui raionului. În cazul în care cel vinovat de încălcare este primarul sau președintele raionului, raportul se adresează consiliului local sau raional, care pot lua măsuri de constrângere asu-pra lor. Pentru unele categorii de încălcări legislația permite sancționarea directă a cetățenilor, funcționarilor publici și persoanelor cu funcții de răspundere de către organele de control în cazul comiterii unor contravenții administrative. La acestea se referă direct Codul cu privire la contravențiile administrative care împuternicește organele de poliție, organele de protecție a mediului, organele vamale, organele financiar-fiscale etc., să aplice sancțiuni administrative persoa-nelor pentru abaterile administrative.⁸

În cazul în care subiectul controlului a intervenit iar autoritățile publice lo-cale nu sânt de acord cu o astfel de intervenție, acestea din urmă pot da explica-țiile de rigoare și insista asupra soluțiilor oferite de ele. Totuși dacă decizia a fost luată de către subiectul controlului de oportunitate, iar autoritatea adminis-trației publice locale nu este de acord cu astfel de decizie și consideră că aceasta este ilegală, ultima este în drept să atace decizia în instanța de contencios admi-

⁷ Tarhon V. *Răspunderea patrimonială a organelor administrației de stat și controlul jurisdicțio-nal indirect al legalității actelor administrative*. - București: Editura Științifică, 1967, p.115.

⁸ *Codul cu privire la contravențiile administrative*

nistrativ în termen de 30 de zile de la data notificării, încunoștințând de îndată subiectul controlului de oportunitate care a emis decizia.⁹

În instanța de contencios administrativ autoritatea administrației publice locale poate cere suspendarea de urgență a deciziei subiectului controlului de oportunitate sau adoptarea altor măsuri provizorii, dacă există pericolul unor pagube iminente. Despre măsurile solicitate instanței de contencios administrativ, autoritatea administrației publice locale comunică imediat subiectului controlului de oportunitate care a emis decizia. Această acțiune despre suspendarea actului administrativ sau dispunerea unor alte măsuri provizorii de asigurare este emisă de instanța de contencios administrativ după audierea părților vizate în termen de 3 zile de la primirea cererii.

În concluzie, problema cu care se confruntă autoritățile publice la realizarea controlului de oportunitate este lipsa unei proceduri legale detaliate de exercitare a unui astfel de control, prin urmare acesta nu este popularizat devenind astfel un control declarativ formal. În ceea ce privește sancțiunile contravenționale cel sancționat va putea reacționa la acestea în conformitate cu prevederile Codului cu privire la contravențiile administrative.

Varietatea tezelor cu privire la controlul administrativ cunoscute în spațiul european, deseori ne pune în dificultate. În doctrina franceză constatăm că aceste condiții au fost abordate din perspective diferite: cea a teoriei nulității actelor administrative¹⁰ (a sancțiunilor nerespectării principiului legalității), cea a contenciosului administrativ¹¹ (deci a controlului), inclusiv pentru exces de putere, cea a prezentării propriu-zise a condițiilor de valabilitate a actului administrativ¹² și cea care presupune o combinație între prezentarea condițiilor de valabilitate și a sancțiunilor nerespectării acestora. Fără a intra în detalii, reținem că teoria actului administrativ având ca punct de plecare sensul formal-material al noțiunii, a agreat definiția potrivit căreia această formă juridică a activității autorității publice constă într-o manifestare unilaterală și expresă de voință de a da naștere, a modifica sau a stinge drepturi și obligații, în realizarea puterii publice, sub controlul principal de legalitate al instanțelor judecătorești. O primă posibilitate de abordare a condițiilor de legalitate a actului administrativ ar fi aceea bazată pe fazele procesului administrativ (ale procedurii emiterii, adoptării și executării actelor administrative) și realizată printr-o inventariere riguroasă a aspectelor legate de acestea.

Uneori, condițiile de legalitate a actului administrativ sunt abordate cu ocazia prezentării cazurilor de nulitate a acestuia, considerându-se că examinarea acestor condiții înseamnă, practic, analiza cauzei nulității. Alteori, atât condițiile de lega-

⁹ Zubco V., Pascari A., Crețu Gh. *Contenciosul administrativ*, - Chișinău: Cartier, 2004, p.12.

¹⁰ Lazăr R.-A. *Legalitatea actului administrativ. Drept românesc și drept comparat*. - București: ALL Beck, 2004, p.94

¹¹ Rivero J., Waline J. *Droit administratif*, 16-e ed. - Paris: Dalloz, 1996, p.98.

¹² Moreau J. *Droit administratif*. Presses Universitaires de France. - Paris, 1989, p.200.

litate a actului administrativ, cât și consecințele nerespectării acestora sunt cercetate din perspectiva controlului legalității actului, a căilor de atac împotriva acestuia și a soluțiilor date instanțele judecătorești.

Plecând de la teza, exprimată în literatura de specialitate, în sensul că, de fapt, condițiile de valabilitate a actelor administrative nu sunt altceva decât aspectele unei singure condiții „care se exprimă în obligația ca aceste acte să fie emise cu respectarea dispozițiilor legale în vigoare”¹³ și susținând teza potrivit căreia elementul central al regimului juridic al actului administrativ îl reprezintă legalitatea acestuia, vom exprima condițiile de legalitate a actului administrativ din perspectiva raportului stat de drept - principiul legalității.

Doctrina românească a abordat și ea, diferite teorii privind condițiile de legalitate a actului administrativ. În perioada interbelică, P.Negulescu a analizat condițiile de valabilitate a actului administrativ în cadrul teoriei nulității, cu accent pe sancțiunile nerespectării principiului legalității, iar C.G.Rarincescu s-a aplecat asupra cercetării cauzelor de ilegalitate a actului administrativ. În perioada postbelică, M.Anghene a distins ca fiind condiții de valabilitate a actului administrativ între: competența organului administrației de stat, respectarea textului legii și a scopului urmărit de legiuitor, respectarea formei și procedurii stabilite de lege. T.Drăganu preciza, referindu-se la condițiile de valabilitate a actelor de drept administrativ, că acestea „nu sunt, în realitate, decât aspecte ale unei singure condiții, care se exprimă în obligația ca aceste acte să fie emise cu respectarea dispozițiilor legale în vigoare”¹⁴.

Pe măsura lărgirii și diversificării preocupărilor cercetătorilor din acest domeniu atât din țară, cât și din străinătate privind condițiile de legalitate a actului administrativ, varietatea condițiilor de legalitate, faptul că de multe ori ele sunt prevăzute expres pentru actul administrativ în cauză sau pentru categoria din care acesta face parte, i-a determinat pe mulți autori de drept administrativ să analizeze tipurile condițiilor de legalitate. R.Ionescu analizează următoarele condiții tip de legalitate: a) actul administrativ să fie emis în baza și în executarea legii; b) actul administrativ să fie emis pe baza tuturor actelor organelor de stat care sunt superioare organului administrativ emitent; c) actul administrativ să fie emis de organul administrativ numai în limitele competenței sale; d) actul administrativ să fie conform scopului legii, ca și al celorlalte acte normative ale organelor superioare organului administrativ emitent; e) actul administrativ să respecte cerințele legale referitoare la forma sa; f) actul administrativ să fie oportun.¹⁵

¹³ Drăganu T. *Actele de drept administrativ*. - București: Editura Științifică, 1989, p.107.

¹⁴ Prisăcaru V. *Tratat de drept administrativ român. Partea generală*, ed. III-a. - București: Lumina Lex, 2002, p.122.

¹⁵ Iorgovan A. *Tratat de drept administrativ*, vol. II, ed. a III-a. - București: ALL Beck, 2002, p.48.

Altă idee susține cercetătorul român I.Iovănaș, trecând la condiții de „valabilitate” a actului administrativ: 1) actul să fie emis de organul competent în limitele competenței sale; 2) conformitatea actului cu conținutul legii și al actelor cu forță majoră superioară; 3) actul să fie emis în forma și cu procedura prevăzută de lege și 4) oportunitatea este înțeleasă ca o condiție de valabilitate de sine stătătoare care poate fi: a) momentul în care este adoptat un act normativ; b) locul și condițiile concrete în care urmează să se aplice actul administrativ; c) conformitatea actului administrativ cu condițiile generale de viață și cultură; e) conformitatea actului administrativ cu scopul legii. R.N.Petrescu enumără ca fiind condiții de valabilitate a actului administrativ: actul să fie emis de organul competent și în limitele competenței sale; să fie emis în forma și procedura prevăzute de lege; din punct de vedere al conținutului să nu contravină cu Constituția, legile și celelalte acte normative în vigoare; să fie emis conform cu interesul public urmărit de lege.¹⁶

Analizând aceste cercetări, suntem convinși că, condițiile generale de legalitate a actului administrativ, la toți acești autori țin de: respectarea principiului supremației Constituției în emiterea actului administrativ; respectarea principiului legalității în adoptarea actului administrativ, forma actului administrativ și procedura emiterii să fie cele prevăzute de lege. În aceeași ordine de idei, legalitatea este expresia preocupării pentru ordine, imparțialitate și securitate juridică pe care trebuie să le asigure autoritățile publice prin actele lor administrative. Autorii de drept administrativ examinează tipuri ale condițiilor de legalitate, fiind toți de acord cu necesitatea legalității actului administrativ, legalitatea fiind considerată elementul central al regimului juridic al actelor administrative.

Aceasta întrucât, principiul legalității exprimă ansamblul ierarhic și complex al normelor constituționale, legislative, reglementare, uneori jurisprudențiale, sau convenții internaționale în cadrul căruia funcționează exigența conformității normei inferioare cu cea superioară ei. De regulă, autorii de drept administrativ conaționali, cercetează principiul legalității, în raport cu flexibilitatea acțiunii administrative, precum și cu limitele obligației de legalitate, uneori atingând tangențial și problema sancțiunilor nerespectării principiului legalității.¹⁷ În mare parte, ei susțin că, controlul administrativ asupra activității autorităților publice locale ce se referă la exercitarea atribuțiilor proprii este în esență un control de legalitate, care se exercită în cadrul sistemului administrației publice. Controlul de legalitate se exercită de către autoritățile administrației publice centrale asupra actelor autorităților administrației publice locale și are drept scop asigurarea legalității în teritoriile administrate de autoritățile controlate. O altă categorie de specialiști, fac analiza acestei chestiuni doar cu ocazia examinării în concret a condițiilor de valabilitate a actului administrativ. Noi suntem ferm convinși că, studiul

¹⁶ *Ibidem*, p.62.

¹⁷ Zubco V., Pascari A., Crețu Gh. *Contenciosul administrativ*, - Chișinău: Cartier, 2004, p.13.

principiului legalității în raport cu sursele și cu limitele sale pare să răspundă mai bine exigențelor statului de drept, precum și stadiului de evoluție al dreptului administrativ.

De organizarea controlului legalității actelor autorităților administrației publice locale este responsabil Ministerului Administrației Publice Locale, care exercită controlul prin intermediul structurilor proprii sau prin intermediul direcțiilor teritoriale din subordine.

În cadrul controlului de legalitate verificarea actelor emise de organele administrației publice locale se realizează din punct de vedere al respectării legalității, fapt ce presupune efectuarea unor serii de operațiuni administrative de către serviciul specializat din cadrul aparatului de lucru al direcției teritoriale a Ministerului Administrației Publice Locale, operațiuni ce vizează conformitatea normelor juridice cuprinse în actele administrative controlate, cu prevederile legale în materie. Astfel de operațiuni stau la baza exprimării punctului de vedere al direcției teritoriale cu privire la aprecierea legalității actului administrativ controlat. Controlul administrativ de legalitate se exercită din oficiu și la cererea autorităților administrației publice locale, precum și a persoanelor fizice și juridice interesate. Controlul administrativ de legalitate include controlul obligatoriu și controlul facultativ.¹⁸

Controlului obligatoriu sânt supuse următoarele acte ale autorităților administrației publice locale:

- a) deciziile consiliilor locale de nivelurile întâi și al doilea;
- b) actele normative ale primarului, ale președintelui raionului și ale pretorului;
- c) actele privind organizarea licitațiilor și actele privind atribuirea de terenuri;
- d) actele de angajare și cele de eliberare a personalului administrației publice locale;
- e) actele care implică cheltuieli sau angajamente financiare de peste 30 mii lei – în unitatea administrativ-teritorială de nivelul întâi și de peste 300 mii lei – în unitatea administrativ-teritorială de nivelul al doilea;
- f) actele emise în exercitarea unei atribuții delegate de stat autorităților administrației publice locale.¹⁹

Conform art.64, alin.(2) a Legii administrației publice locale în care se menționează că o copie de pe orice act a deciziilor consiliilor locale de nivelul întâi și al doilea se expediază obligatoriu, din contul emitentului, direcției teritoriale control administrativ în termen de 5 zile de la semnarea actului. Responsabil de

¹⁸ Lazăr R.-A. *Legalitatea actului administrativ. Drept românesc și drept comparat.* – București: ALL Beck, 2004, p.95.

¹⁹ Creangă I. *Controlul activității autorităților administrației publice locale. Probleme și soluții.* - Chișinău: Bons Offices, 2006, p.31.

această obligație este secretarul consiliului, care transmite, de asemenea, subiectului controlului administrativ procesul-verbal al fiecărei ședințe a consiliului în termen de 15 zile de la ședință.²⁰

Controlul administrativ obligatoriu este exercitat de direcțiile teritoriale ale Ministerului Administrației Publice Locale, care au următoarele împuterniciri:

- să exercite sub aspectul legalității controlul obligatoriu al deciziilor consiliilor locale de nivelul întâi și ale celor de nivelul al doilea;
- să exercite sub aspectul legalității controlul obligatoriu al actelor normative emise de către primar, președintele raionului și pretor;
- să exercite sub aspectul legalității controlul obligatoriu al actelor privind organizarea tuturor licitațiilor și actelor de atribuire a terenurilor;
- să exercite sub aspectul legalității controlul obligatoriu al actelor de angajare și actelor de eliberare a personalului administrației publice locale;
- să exercite sub aspectul legalității controlul obligatoriu al dispozițiilor ce țin de cheltuieli sau angajamente financiare de cel puțin 30000 lei în unitatea administrativ-teritorială de nivelul întâi și de cel puțin 300000 lei în unitatea de nivelul al doilea;
- să exercite sub aspectul legalității controlul obligatoriu al actelor emise în exercitarea unei atribuții delegate de stat autorităților administrației publice locale;
- să exercite sub aspectul legalității controlul obligatoriu al oricărui act administrativ (decizie, dispoziție), solicitat de către consilier (-eri), secretar, primar, persoane fizice sau juridice, precum și în alte cazuri prevăzute de legislația în vigoare.²¹

Controlul facultativ poate fi exercitat de către direcțiile teritoriale ale Ministerului Administrației Publice Locale, asupra oricărui act administrativ care nu face obiectul controlului obligatoriu. Actele controlului facultativ sânt supuse controlului în dependență de interesele pe care le urmărește a le proteja direcțiile teritoriale, de solicitările persoanelor fizice și juridice precum și de alte împrejurări subiective și obiective.

Până la data de 10 a fiecărei luni, secretarul consiliului transmite direcției teritoriale control administrativ lista actelor emise de primar sau de președintele raionului în luna precedentă.

Direcția teritorială control administrativ poate supune controlului legalității orice act care nu constituie obiectul unui control obligatoriu în termen de 30 de zile de la data primirii listei menționate.

²⁰ *Legea Republicii Moldova privind administrația publică locală, nr.436-XVI din 28 decembrie 2006. // Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.32-35/116 din 9 martie 2007, art.64 alin.(2)*

²¹ *Lazăr R.-A. Legalitatea actului administrativ. Drept românesc și drept comparat. – București: ALL Beck, 2004, p.95.*

În opinia noastră, remodelarea sferei condițiilor generale de legalitate, precum și a celei a condițiilor specifice de legalitate ne-ar îngădui astfel o mai eficiență monitorizare a activității autorității publice, fără a transforma dreptul administrativ într-un pilon de rezistență în calea performanței publice ci într-unul al încrederii și al securității juridice și sociale. În acest sens, propunem o mărire a sferei condițiilor de legalitate a actului administrativ, în sensul ca în categoria condițiilor generale de legalitate să avem în vedere: actul administrativ să fie emis cu respectarea supremației Constituției, actul administrativ să fie emis în conformitate cu litera și spiritul legilor; în condițiile în care există neconcordanțe între pactele și tratatele privitoare la drepturile fundamentale ale omului, la care Republica Moldova este parte, și legile interne, actul administrativ să fie emis în baza reglementărilor internaționale care au prioritate, cu excepția cazului în care Constituția sau legile interne conțin dispoziții mai favorabile; actul să fie emis pe baza tuturor actelor organelor administrației publice care sunt superioare organului administrativ emitent; actul să fie emis de organul administrativ numai în limitele competenței sale; actul să fie emis în forma și cu procedura prevăzute de lege.

În concluzie, actul administrativ emis trebuie să fie conform interesului public ocrotit de lege, să fie necesar într-o societate democratică, să fie proporțional cu situația care a determinat emiterea lui și să nu fie discriminatoriu.

Întru realizarea noilor prevederi ale Legii nr.436/2006 privind administrația publică locală, Guvernul instituie prin Hotărârea nr.1060/2006 direcțiile teritoriale control administrativ ale Ministerului Administrației Publice Locale, sediile acestora fiind plasate în orașele reședință în care își desfășoară activitatea. De menționat este că aceste direcții teritoriale n-au fost instituite în conformitate cu structura administrativ-teritorială, ci potrivit principiului regionalizării, care include în raza de deservire a acestora mai multe raioane.²²

Direcțiile teritoriale se organizează și funcționează ca subdiviziuni ale Ministerului Administrației Publice Locale, desconcentrate în teritoriu și au menirea să reprezinte și să apere interesele naționale în teritoriu, precum și să îndeplinească prerogativele acordate de legislație în ceea ce privește controlul asupra legalității actelor autorităților administrației publice locale de nivelul întâi și de nivelul al doilea pe teritoriul în care acestea au fost instituite și își desfășoară activitatea. În acest scop direcțiile teritoriale sânt chemate să contribuie la realizarea strategiei și obiectivelor cuprinse în programul de activitate al Ministerului Administrației Publice Locale în teritoriul unde își desfășoară activitatea.

După adoptarea sau emiterea actului administrativ ce face obiectul controlului obligatoriu, copia acestuia se remite direcției teritoriale a Ministerului Admi-

²² Hotărârea Guvernului Republicii Moldova cu privire la direcțiile teritoriale de control administrativ ale Ministerului Administrației Publice Locale, nr.1060 din 14 iunie 2006. // Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.150-152/1145 din 22 septembrie 2006, pct.1.

nistrației Publice Locale. Copia actului se remite obligatoriu din contul emitentului în termen de 5 zile de la semnarea lui. Responsabil de remiterea actului este secretarul consiliului, care transmite, de asemenea direcției teritoriale și procesul verbal al fiecărei ședințe a consiliului. Procesul verbal se remite în termen de 15 zile de la ședință. După transmiterea actelor ce fac obiectul controlului obligatoriu secretarul consiliului până la data de 10 a fiecărei luni, transmite direcției teritoriale a Ministerului Administrației Publice Locale lista actelor adoptate de primar sau de președintele raionului pentru luna precedentă. Actele cuprinse în listele transmise pot constitui obiectul controlului obligatoriu al direcției teritoriale și se supun controlului legalității în termen de 30 de zile de la data primirii listei de către direcția teritorială.²³

Controlul legalității actelor administrației publice locale poate fi exercitat și la cererea autorităților publice locale. Astfel, consiliile locale de nivelul întâi și doi pot solicita direcției teritoriale să verifice legalitatea oricărui act adoptat de autoritatea executivă în cazul în care consideră că acesta este ilegal. De asemenea primarul, președintele raionului sau secretarul consiliului local în cazul în care consideră că decizia consiliului local este ilegală, pot solicita direcției teritoriale efectuarea unui control al legalității.

Solicitarea controlului se efectuează printr-o cerere adresată direcției teritoriale, care se depune în termen de 30 de zile de la data emiterii actului. Cererea trebuie să fie argumentată și să conțină trimiteri la prevederile actelor legislative și normative ce se consideră a fi încălcate prin emiterea actului administrativ de către autoritatea administrației publice locale.

Direcția teritorială a Ministerului Administrației Publice Locale este obligată să examineze cererea și în termen de 30 de zile de la primirea ei, va lua decizia privind declanșarea procedurii de control conform legislației sau va respinge cererea cu indicarea motivelor și încunoștințarea solicitantului.²⁴

Direcția teritorială a Ministerului Administrației Publice Locale, poate supune controlului legalității actele autorităților administrației publice locale la cererea persoanelor fizice și juridice care se consideră vătămate într-un drept al său prevăzut de lege printr-un act administrativ emis de autoritățile administrației publice locale. Adresarea persoanelor vătămate se depune la direcția teritorială în termen de 30 de zile de la data publicării sau comunicării actului și conține trimiteri la prevederile legislației pe care petentul consideră că au fost încălcate.

Direcția teritorială a Ministerului Administrației Publice Locale, în acest caz va proceda similar adresărilor autorităților administrației publice locale. În cazul

²³ Preda M. *Tratat elementar de drept administrativ român*. - București: Lumina Lex, 1996, p.142.

²⁴ Creangă I. *Controlul activității autorităților administrației publice locale. Probleme și soluții*. - Chișinău: Bons Offices, 2006, p.33.

refuzului de a declanșa controlul petentul nu este lipsit de dreptul de a sesiza direct în instanța de contencios administrativ pentru a-și soluționa problema.

După primirea actelor emise de autoritățile administrației publice locale direcția teritorială le supune controlului de legalitate. În cadrul acestei proceduri funcționarii direcției teritoriale pot solicita autorității administrației publice furnizarea, copiilor tuturor documentelor și alte informații necesare, să audieze factorii de decizie, persoanele fizice, reprezentanții persoanelor juridice, cerându-le explicații asupra circumstanțelor ce prezintă interes pentru obiectivitatea și plenitudinea controlului administrativ. În cadrul exercitării controlului autoritățile administrației publice locale și funcționarii acestora sânt obligați să permită accesul în clădirile lor și ale subdiviziunilor, să răspundă la întrebări, să dea explicații și să prezinte documente la solicitarea funcționarilor subiectului controlului administrativ.²⁵

În timpul exercitării controlului funcționarii direcției teritoriale nu pot da ordine directe funcționarilor administrației publice locale. Orice solicitare a documentelor trebuie să fie adresată autorității locale vizate, iar transmiterea lor va fi efectuată de secretarul consiliului în termen de 10 zile de la solicitare. În cazul în care în cadrul exercitării controlului de legalitate se depistează elemente componente ale unei infracțiuni direcția teritorială este obligată să sesizeze organele de drept informând despre acest fapt și Ministerului Administrației Publice Locale.

Dacă direcția teritorială în cadrul exercitării controlului de legalitate ajunge la concluzia că un act emis de autoritatea administrației publice locale este ilegal, notifică despre aceasta autorității locale emitente, solicitându-i modificarea sau abrogarea actului ilegal. Notificarea direcției teritoriale este expusă în formă de sesizare, care se face în termen de 30 de zile de la data primirii copiei actului sau a ultimului document, ori a unei informații suplimentare, necesare constatării legalității actului.

Autoritatea locală notificată de direcția teritorială este obligată să modifice sau să abroge actul contestat în termen de 30 de zile de la data primirii sesizării. În cazul în care o astfel de obligație revine consiliilor locale acestea examinează sesizarea direcției teritoriale la ședința următoare după primirea sesizării. În cadrul examinării actului contestat autoritatea publică locală, ori este de acord cu obiecțiile direcției teritoriale și modifică sau abrogă actul, ori respinge argumentele direcției teritoriale și își menține poziția.²⁶

În cazul în care autoritatea locală emitentă și-a menținut poziția sau nu a reexaminat actul contestat în termenul stabilit, direcția teritorială poate sesiza instanța de contencios administrativ în termen de 30 de zile de la data primirii notifi-

²⁵ Zubco V., Pascari A., Crețu Gh. *Contenciosul administrativ*. - Chișinău: Cartier, 2004, p.15.

²⁶ Hotărârea Guvernului Republicii Moldova cu privire la direcțiile teritoriale de control administrativ ale Ministerului Administrației Publice Locale, nr.1060 din 14 septembrie 2006. // Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.150-152/1145 din 22 septembrie 2006, pct.5.

cării refuzului de a modifica sau de a retrage actul contestat, iar în cazul în care autoritatea locală emitentă nu a luat nici o atitudine - în termen de 60 de zile de la data notificării cererii de modificare sau abrogare a actului în cauză.

Declanșarea exercitării controlului de legalitate de către direcția teritorială nu conduce la întreruperea efectelor juridice a actelor administrative supuse controlului, acestea putând fi executate fără restricții. Intrarea în vigoare a actelor administrației publice locale nu este condiționată de controlul legalității lor nici măcar în cazul în care controlul legalității lor este obligatoriu, fapt ce poate genera un șir de probleme, ce țin în special de provocarea unor daune atât persoanelor fizice și juridice, cât și interesului public, daune rezultate din emiterea actelor ilegale. Dacă persoanele fizice și juridice pot reacționa direct la încălcarea drepturilor lor, atunci interesele statului sunt apărute doar de direcțiile teritoriale. În asemenea situații utilizând procedura de control existentă actele administrative emise de autoritățile administrației publice locale pot fi executate într-o anumită perioadă de timp, iar cele individuale pot fi și consumate. Pentru preîntâmpinarea unor astfel de situații, direcția teritorială a Ministerului Administrației Publice Locale, în cazul în care consideră că actul poate avea consecințe grave și în scopul prevenirii unei pagube iminente, aceasta va putea omite procedura prealabilă și imediat după primirea actului pe care îl consideră ilegal, va sesiza direct instanța de contencios administrativ, anunțând imediat autoritatea locală emitentă. Odată cu sesizarea instanței de contencios administrativ, direcția teritorială a Ministerului Administrației Publice Locale, poate cere acesteia suspendarea actului contestat sau dispunerea unor alte măsuri provizorii de asigurare.

În astfel de situații instanța de contencios administrativ în termen de 3 zile de la primirea sesizării, decide asupra suspendării actului și/sau dispunerii unor alte măsuri provizorii solicitate de direcția teritorială a Ministerului Administrației Publice Locale după audierea părților vizate.

Examinarea în fond a actelor administrației publice locale solicitate cu controlul legalității în fața instanței de contencios administrativ se efectuează potrivit prevederilor legii contenciosului administrativ și a altor acte normative.²⁷

În concluzie, efectuarea controlului este un proces minuțios și responsabil, de care depinde calitatea și eficiența unei asemenea activități. Pentru a nu admite diverse practici și modalități în efectuarea controlului, se stabilesc anumite reguli recomandări, de care trebuie să țină cont cel care organizează și efectuează controlul. Controlul administrativ apare ca un element necesar, impus de stat asupra activității autorităților administrației publice locale pentru a îmbunătăți calitatea activității acestora și nu în scopul de a limita această activitate sau de a face abuz.

²⁷ *Ibidem*, pct.8.

Bibliografie

Codul cu privire la contravențiile administrative

Legea Republicii Moldova privind administrația publică locală, nr.436-XVI din 21 decembrie 2006. // Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.32-35/116 din 9 martie 2007.

Hotărârea Guvernului Republicii Moldova cu privire la direcțiile teritoriale de control administrativ ale Ministerului Administrației Publice locale, nr.1060 din 14 septembrie 2006. // Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.150-152/1145 din 22 septembrie 2006.

Apostol-Tofan D. Legalitatea actelor administrative. - București: ALL Beck, 1999.

Creangă I. Controlul activității autorităților administrației publice locale. Probleme și soluții. - Chișinău: Bons Offices, 2006.

Drăganu T. Actele de drept administrativ. - București: Editura Științifică, 1989.

Iorgovan A. Drept administrativ și știința administrației de stat. - București: Nemira, 1989.

Iorgovan A. Tratat de drept administrativ, vol.II. ed.a III-a. - București: ALL Beck, 2002.

Lazăr R.-A. Legalitatea actului administrativ. Drept românesc și drept comparat. - București: ALL Beck, 2004.

Moreau J. Droit administratif. - Paris: Presses Universitaires de France, 1989.

Negulescu P. Tratat de drept administrativ. - Iași: Polirom, 1996.

Preda M. Tratat elementar de drept administrativ român. - București: Lumina Lex, 1996.

Prisăcaru V. Tratat de drept administrativ român. Partea generală. ed. a III-a. - București: Lumina Lex, 2002.

Rivero J., Waline J. Droit administratif. 16-e ed. - Paris: Dalloz, 1996.

Tarhon V. Răspunderea patrimonială a organelor administrației de stat și controlul jurisdicțional indirect al legalității actelor administrative. - București: Editura Științifică, 1967.

Teodorescu A. O nouă concepție a actelor de Guvernământ. Teoria legalității. - București, 1989.

Zubco V., Pascari A., Crețu Gh. Contenciosul administrativ. - Chișinău: Cartier, 2004.

Prezentat la redacție
la 1 iulie 2008

COMPARTIMENTUL SOCIOLOGIA POLITICĂ

ПОЛИТИЧЕСКИЙ ИМИДЖ: АСПЕКТЫ ИЗМЕРЕНИЯ²⁸

Александр ЕЖОВ

Республика Молдова, Кишинев, Молдавский государственный университет, факультет международных отношений, политических и административных наук, Кафедра международных отношений

Преподаватель, магистр политических наук

The present article represents theoretic-analytical analysis of aspects of measurement of political image. Political image of today is mostly public image. Political leaders obtain legitimacy and legality due to political image.

Image is not the today's invention; however its role increases in a political life. In a basis of it a lot of factors lay: first, image is considered as a natural product of information process, secondly in conditions of market relations the requirement to lead public life is put forward. The especial accent is directed on external image which acts today as one of the necessary conditions for the maximum evaluation criterion of the reputation. Image it is a complete content, therefore during its formation all channels of perception are involved: visual, verbal, contextual. Each measurement represents an element characterizing the certain parties of political image.

One of leading measurements of political image is visual. Visual representations have set of advantages: they are perceived as the most reliable, better remembered, long stored in memory etc. The central part of image is formed of visual measurement or effect of the first impression. The external aspect of the person is presented by clothes and behaviour manners, a bearing and a voice, gestures and facial expression and for its creation is required the help of the imagemaker who considers all characteristic features of the person, specific aspects and habits.

The internal aspect of image is expressed by values, intelligence, interests, requirements, the meaning of the life, all elements representing essence of the person, its mission in a life.

Одной из реалий политического процесса в современной Молдове является все большее распространение технологий и механизмов формирования политического имиджа. Без их использования сегодня не обходятся как отдельные политические лидеры, так и политические партии, государственные институты. Особенно большую роль в политической жизни

²⁸ Рецензент – доктор политических наук, доцент Валентина СТАН

ни Молдовы играет имидж политических лидеров всех уровней, что обусловлено тем, что для современной политики характерна крайне высокая степень персонализации.

В Молдове, понятие «политический имидж» используется в политическом пространстве, характерном для демократического общества: исчезновение однопартийности, становление многопартийной системы, появление новых партий и политических формирований и т.д.²⁹ Для Молдовы данная проблематика является относительно новой и специфической. Любая публичная деятельность, особенно политическая, предполагает и большой объем вербальной коммуникации. Отсюда необходимость тщательной подготовки к выступлениям, встречам, беседам, переговорам, общению с прессой.

Современный коммуникативный процесс характеризуется появлением новых моделей поведения, основанных на внешнем проявлении. Эти модели используются при новых способах выражения, которые проявляются через имидж. Имидж это сложная структуры, которая выражается различными способами посредством целым рядом измерений. В процесс формирования политического имиджа задействованы, как правило, все каналы восприятия: визуальный, вербальный, событийный, контекстный. Каждое измерение представляет собой элемент, характеризующий определенные стороны политического имиджа.

Специалисты так определяют понятие «имидж»:

«Имидж – это комплексное понятие, включающее в себя общение, внешний вид, форму и манеры поведения, манеру и ведения переговоров, а так же профессионализм, который в целом зависит от человека»³⁰. «Имидж представляет собой обращенное вовне «Я» человека, так называемое его публичное «Я»; «Имидж – это взгляд другого, восприятие меня другим»³¹; «Имидж – это целостное представление об образе, которое остается в сознании людей, в их памяти»³²; «Ваш общий имидж начинается с вашей внутренней сущности, отражающейся в вашей внешности»³³; «Во все время меняющейся и быстро шагающей культуры у нас нет времени детально и глубоко узнать о каждом человеке, с которым мы пересекаемся во время рабочего дня. Создаваемый ими визуальный имидж является первым, что мы замечаем»³⁴ и др. Имидж обуславливает самореализацию лич-

²⁹ Peru A. *Promovarea imaginii liderului politic: metode și tehnici (cazul Republicii Moldova)*. Teză de doctor în științe politice. – Chișinău, 2004, p.4.

³⁰ Алехина И. *Имидж и этикет в бизнесе*. – Москва, 2005, с.89.

³¹ Почепцов Г. *Имидж: от фараонов до президентов*. – Киев, 1997, с.14.

³² Ковальчук А. *Основы имиджеологии и делового общения*. – Ростов- на-Дону, 2003, с.4.

³³ Дейвис Ф. *Ваш абсолютный имидж*. – Москва, 1996, с.11.

³⁴ Sampson E. *The image factor*. – London, 1994. p.13.

ности и выступает как людское признание, как оценочное отношение к личности. Внешние и внутренние аспекты создают целостный облик человека.

Внешний аспект состоит из множества элементов – от обуви до головного убора. Это и лицо, и одежда, и походка, и мимика, манеры поведения, голос, жесты³⁵. Для его создания требуется помощь имиджмейкера, который учитывает все характерные особенности человека.

Внутренний аспект имиджа составляет духовную основу личности, ее менталитет, интеллект, интересы, потребности, ценности, цели, смысл жизни, мастерство все то, что представляет сущность человека, его предназначение в жизни³⁶.

Смысл приведенных и множества подобных определений сводится, прежде всего, к тому, что в нашей памяти складывается единое представление о другом человеке. Имидж – это целостный образ. Одним из ведущих измерений политического имиджа является визуальное измерение. Визуальная картинка имеет много преимуществ, например, она воспринимается как наиболее достоверная; визуальные характеристики лучше запоминаются, дольше хранятся в памяти и т.д.³⁷

В то же время, по визуальному каналу передается гораздо больший объем неконтролируемой информации, чем кажется. Помощники могут бесконечно править предназначенный для выступления текст, но «правильные» манеры, мимику, жесты, походку, гораздо труднее, а именно эта информация будет восприниматься аудиторией как наиболее достоверная. Поэтому консультанты по имиджу диктуют определенные типы поведения, исходя из требований визуального канала. Например, для телевизионного канала: «Ответы, которые вы даете с опущенной головой, расцениваются на телевидении как уклончивые или трусливые. Прямой взгляд в камеру или на коллегу выступающего создаст впечатление открытости и честности»³⁸.

Или ввод такой личностной информации как искренность предполагает взгляд «глаза в глаза», что является признаком искренности, как в западной, так и в восточной культуре. Но поскольку все время смотреть в глаза очень трудно, поэтому, например западных политиков учат смотреть в переносицу интервьюера, именно так достигается необходимый эффект. Западного политика учат также не демонстрировать свой гнев, недовольство или растерянность, отвечать на вопросы максимально кратко, чтобы, с

³⁵ Ковальчук А. Основы имиджелогии и делового общения. – Ростов-на-Дону, 2006, с.14.

³⁶ там же, с.15.

³⁷ Мамина Р. Деловой этикет: сущность, структура, функции. Диссертация на соискание ученой степени доктора философских наук. – Санкт-Петербург, 2005, с.160.

³⁸ Почепцов Г. Имиджеология. – Киев, 2000, с.584.

одной стороны, не выдать больше информации, чем нужно, с другой, – чтобы не подвергаться редактуре текста или вольным его толкованиям со стороны оппонентов и СМИ и др.³⁹

Еще одной особенностью визуального сообщения, на которую обращают внимание исследователи, является отсутствие обратной связи. Визуальный диалог авторитарен по своей сути. Зритель не в состоянии заговорить языком рекламного проспекта или языком телевизионного сообщения. Например, «если у адресата есть проблема с пониманием, скажем наружной рекламы, у него нет в принципе возможности ответить таким образом, чтобы коммуникатор модифицировал свои ранние сообщения. Это значит, что рекламисту следует подумать дважды, прежде чем посылать свое сообщение. Неудачный стимул не может быть отозван или адаптирован. Однако подумать дважды следует не только рекламисту, но и всем кто имеет дело с визуальным сообщением, так велика сегодня роль визуальной информации».⁴⁰

Современный период специалисты уже обозначили термином «визуальный синдром», поскольку все варианты сообщений пытаются в обязательном порядке перевести в визуальную форму и это не просто дань моде. Концентрация внимания и усилий на визуальном аспекте имеет объективные причины. Они заложены, прежде всего, в принципиальной смене механизмов и процессов социального взаимодействия. Так, одной из наиболее характерных особенностей современного коммуникативного процесса, как уже отмечалось, является доминирование внешней формы над содержанием сообщения. Следствием этого стала не только смена модели поведения, но и смена модели потребления.

Визуальный облик становится главным стимулом для приобретения и потребления товаров и услуг. Специалисты подчеркивают что «уже не вещь отправляется на завоевание для себя рынков, а ее изображение»⁴¹. Известный теоретик дизайна К.Кантор подчеркивает, что эстетическая потребность современного человека безгранична: «Она нуждается во все новых и новых объектах для своего подтверждения. Это является для индивида формой его личностного общения внутри без функциональных личностных отношений. А для того чтобы промышленные изделия могли выступать в роли эстетических объектов, совершенно не обязательно менять их типы. Меняться могут только формы».⁴²

³⁹ Мамина Р. Деловой этикет: сущность, структура, функции. Диссертация на соискание ученой степени Доктора философских наук. – Санкт-Петербург, 2005, с.161.

⁴⁰ там же, с.162.

⁴¹ там же, с.163.

⁴² Кантор К. Социальный функционализм и культура. Предисловие к книге Дж.Нельсона «Проблемы дизайна». – Москва, 1971, с.23.

Американские имиджмейкеры приложили это к политической, электро-альной практике, выработали как принцип «упаковки» кандидата во времена кампании Р.Никсона (1968 г.): «мы должны быть достаточно точными в этом пункте: ответ идет на имидж, а не на человека, поскольку 99 процентов избирателей не имеют контактов с этим человеком. Играть роль не то что в нем, а то, что проецируется, и, делая шаг дальше, не то что он проецирует, а то, что избиратель получает. Не человека мы должны менять, а скорее получаемое впечатление. А это впечатление часто больше зависит от канала и его использования, чем от самого кандидата»⁴³ По мнению специалистов, это самые известные слова, которые когда-то были написаны по поводу имиджа. «Потом их опровергали те же лица, но это не меняет их значимости сегодня»,⁴⁴ - пишет Г.Почепцов. Таким образом, в рамках кампании Р.Никсона было выработано представление об имидже политика как о товаре, который можно обменять на деньги, власть, популярность, важно только поработать с «получаемым впечатлением», «упаковкой» кандидата. Именно в работе с формой, с визуальным сообщением заложены сегодня большие возможности и для удовлетворения эстетических потребностей современного человека, и для воздействия на его сознание и чувства при принятии тех или иных решений, в том числе и при голосовании на выборах.

Обращение к визуальной информации с целью воздействия на сознание, чувства и поведение людей – явление широко распространенное в современных политических процессах. Имидж и другие визуальные системы, такие как плакат, реклама, одежда, предметы обихода, интерьер, экстерьер, кино, телевидение являются достаточно эффективными средствами формирования установок, они влияют на принятие решений, на выбор ценностных ориентаций, на настроение, чувства, эмоции людей, вербального и понятийного материала, который человек уже получил и освоил. В этом плане он выступает как «пусковой механизм» для большого массива вербально понятийной информации.

Сегодня ведущие теоретики дизайна считают что наглядность, доходчивость, универсальность визуального языка позволяют упорядочить, гармонизировать визуальные впечатления, преодолеть «информационный кризис», уплотнить, сжать необъятную визуальную информацию, с которой имеет дело современный человек.⁴⁵ «В каждой культуре, - пишет В.Розин, - включая современную, формируются сходные для всех людей структуры видения – «чтения», понимания и переживания визуальных «те-

⁴³ Почепцов Г. *Имиджеология*. – Киев, 2000, с.546.

⁴⁴ там же. с.546-547.

⁴⁵ Розин В. *Визуальная культура и восприятие: как человек видит и понимает мир*. – Москва, 1996, с.16.

кстов». И хотя в рамках этих сходных структур формируются свои визуальные языки, видение в культуре формируется при взаимодействии и взаимовлиянии всех действующих в данной культуре визуальных систем. Это значит что «структура отдельного визуального текста (выражения, произведения), принадлежащего другим визуальным системам, включает в себя также и визуальные элементы или фрагменты, принадлежащие другим визуальным системам»⁴⁶. В конечном счете, в структуре отдельного визуального текста, не говоря уже об отдельной визуальной системе, в той или иной мере проявляется действие ведущих принципов, способов сознания и переживания, сознаваемых и мыслимых реалий и объектов, а также других парадигм.

Поэтому сегодня актуальным становится осознание и теоретическое осмысление визуальной действительности, создание в культуре условий, способствующих формированию, как структур видения, так и визуальных способностей человека. Поскольку помимо обычной своей роли, современная предметная среда, визуальные произведения, формы и способы общения выступают как языковые сообщения, адресованные человеку, и он должен уметь прочесть и понять их.

Хотя идея «визуального» и существует как «установка и цель современного теоретического мышления в ряде областей и дисциплин, в том числе в политической сфере, явление визуального восприятия как сознательный, сформированный факт поведения и деятельности человека (реальный факт социальной практики) еще не вышло из «эмбрионального состояния», еще, так сказать, переживает свою предысторию»⁴⁷. Это, в частности, означает, что за всеми профессиями, специфика которых состоит в работе с образами, кроется большое будущее.

Однако имидж не исчерпывается только визуальным измерением, несмотря на его приоритетное значение в построении внешнего образа. Любая публичная деятельность, особенно политическая, предполагает и большой объем вербальной коммуникации. Отсюда необходимость тщательной подготовки к выступлениям, встречам, беседам, переговорам, общению с прессой. Так, например, произнесение речи требует серьезных усилий, как от самого политического лидера, так и от команды его спичрайтеров. Профессия «спичрайтера», несмотря на ее иностранное название, во все времена существовала. В советские времена тех, кто занимался написанием речей для первых лиц, называли «речевиками». Как правило, это были специально обученные и хорошо подготовленные люди.

⁴⁶ там же. с.219.

⁴⁷ там же. с.220.

Профессия спичрайтера – это тяжелый кропотливый труд. Надо много знать, много читать, много общаться с людьми, со специалистами, экспертами, надо хорошо разбираться в политической ситуации, чувствовать остроту политического момента, настроение аудитории. Кроме, того профессия спичрайтера имеет и дополнительные особенности: «Одна из составляющих профессии, - отмечает А.Шторх, - спичрайтер обязан чувствовать клиента, максимально адаптироваться к личности клиента, научиться сопереживать своему клиенту, но спичрайтер – это помощник. Вдохнуть жизнь в написанный текст может только сам лидер. Поэтому, например, на президентском уровне любое выступление всегда предваряет очень серьезная подготовка.

Л.Пихоя, А.Ильин и К.Никифоров, более 8 лет готовившие тексты всех публичных выступлений Б.Н.Ельцина, в интервью газете «Аргументы и Факты» раскрыли механизм своей работы как совместной работы с президентом. Л.Пихоя вспоминает: «Нередко мы писали по 10-15 вариантов текста. Какие-то идеи приходили к нему ночью, и тогда он мог позвонить домой. Иногда были выступления, готовясь к которым он мучался сам и мучил нас. Но в те годы с ним было интересно работать. От него постоянно шли какие-то импульсы»⁴⁸. Такое же мнение высказывает и К.Никифоров: «Для него было значимо любое выступление. Даже в приветственной речи ему нужны были яркие факты, идеи. Он, как хороший актер, работал над выступлением до самого момента выхода к аудитории и вносил правки в свою речь, даже направляясь к трибуне»⁴⁹.

В.Путину, по словам его помощников, в основном пишут тезисы, которые он затем самостоятельно дорабатывает. Несмотря на отдельные недостатки, на которые уже обращали внимание специалисты, в его выступлениях слышится живая, эмоциональная, наполненная конкретным содержанием речь руководителя страны.

Что касается политической элиты, то здесь дела обстоят совсем иначе. Многие сегодняшние политики до сих пор все еще озвучивают написанный текст, забывают о том, что воздействовать на умы и сердца можно только силой живого слова. Поэтому речь должна быть не только хорошо подготовлена, она должна быть осмыслена, прочувствована, пропущена через себя. «Сейчас, - отмечает А.Шторх, - ведущие политики, читая текст по бумажке, говорят одно, а будучи неподготовленными, к общению с репортерами – другое. Именно в этом проблема – разница между тем что, политикам пишут и тем, что они реально думают».⁵⁰

⁴⁸ Нетребя Т. Как писали речи для Ельцина. // «Аргументы и Факты», 2000, №12, с.16.

⁴⁹ там же, с.17.

⁵⁰ Колесников А. Спичрайтеры должны уходить вместе с шефом. // 24 часа, 2000, №18, с.8.

Это значит, что и к выступлениям и к любому общению с прессой необходимо тщательно готовиться. Политик должен вызывать доверие не только своей внешностью и умением выглядеть искренним, но и тем, что он говорит, и то, как он говорит. Голос, интонация, энергетика речи, убежденность в правоте своего дела, вера в светлые идеалы, желание помогать людям – все это личностный капитал, который приобретается только собственными усилиями. «Заговори, чтобы я тебя увидел», - говорили древние. Это остается актуальным и в наши дни, особенно для политиков. Все вышесказанное применимо в контексте определенных событий, которые можно рассматривать в трех измерениях: как непосредственно имевшее место реальное событие, как значимое событие, когда оно представлено средствами массовой информации и как знаковое, если оно переведено в мир символический. За хороший имидж платят как за самую реальную вещь, особенно в бизнесе и политике. Сегодня известно много примеров, когда при покупке фирмы покупатель платит миллионы долларов, из которых только одна четвертая суммы приходится на материальные ценности, все остальное – стоимость товарных марок принадлежащих фирме. В западном мире созданием благоприятного имиджа заняты сегодня различные структуры, например, такие как церковь, армия, полиция, суд, общественные организации, государство. Благоприятный имидж страны является хорошим стимулом для привлечения труда крупных зарубежных инвестиций, для развития туризма и международных связей. Имидж – это символический капитал. Мы вовлечены в область символического капитала, когда речь идет о формировании имиджа личности, организации, страны, компании или товара.

Специалисты считают, что основу нашей жизни сегодня составляет мир символических ценностей. Именно символические ценности производятся, продаются и покупаются, а не те физические объекты, которые составляют наше реальное бытие. Человек всегда жил в окружении символов, но в условиях современной цивилизации с ее все увеличивающейся ролью и значением информации, созидание символических ценностей и накопление символического капитала приобретает невиданные по сравнению с прошлым масштабы. Исследователи подчеркивают, что «накопление символического капитала (а это множество событий и представлений, которые поставляют нам медиа, эти обособившиеся от нас посредством микрофона и экрана голоса и лица) – стремительное и несопоставимое с тем, что было известно в прошлом»⁵¹.

Понятие «символический капитал» введено П.Бурдьё который пишет: «Политический капитал является формой символического капитала, кре-

⁵¹ Москович С. Век толп. – Москва, 1996. с.251.

дитом основанном на вере и признании, точнее на бесчисленных кредитных операциях, с помощью которых агенты наделяют человека (или предмет) той самой властью, которую они за ним признают». И далее: «символическая власть есть власть, которую тот, кто ей подчиняется, дает тому, кто ее осуществляет, своего рода кредит, которым один наделяет другого». ⁵² Откуда же берет свое начало этот кредит доверия?

Имиджеология и паблик рилейшнз, в отличие от рекламы характеризуется непрямыми методами воздействия, отсюда обращение к мифу и его свойствам на пути строительства воображаемых миров является тем путем, который становится важным инструментом имиджеологии.

Эффективная коммуникация, по мнению специалистов, не только стремится к созданию новых сообщений, сколько к подключению уже имеющихся в массовом сознании представлений, важно только активизировать эту символику в нужном для коммуникатора направлении.

Г.Адлер рассматривает символы в качестве выразителей архетипных событий, которые переводят энергию архетипа в сознательное мышление: «Символ не является знаком чего-то, что можно выразить рациональными словами». ⁵³ Поэтому мифологизация – это подстройка под уже существующий в массовом сознании миф. Активная эксплуатация мифа сегодня связана с его специфическими чертами, вот некоторые из них, на которые, как правило, указывают ученые:

- миф представляет собой особые условия коммуникации, где всегда есть слушатель, но нет автора сообщения. Это еще одна из причин, по которой миф никогда не опровергается;

- миф – это уход от хаоса в сторону упорядоченной действительности;

Человечество все время было занято поиском и созданием стабилизирующих факторов, направленных на приостановку разнообразия окружающего мира. В число этих стабилизаторов включают язык, который резко занижает уровень этого разнообразия; миф который делает то же самое на иерархически высшем уровне; ритуалы которые также задают список правильного поведения. Добавим к числу этих стабилизаторов и этикет, также как и ритуал, этикет задает список правильного поведения. Напомним что и ритуал и этикет «как будто сориентированы на один и тот же объект – область социальных отношений, но по разному и с разными целями. Этикет, для того чтобы символизировать действующие на данный момент критерии биосоциальной стратификации коллектива. Ритуал – с целью подтвердить истинность и правомерность этой стратификации» ⁵⁴. В целом,

⁵² Бурдые П. *Социология Политики*. – Москва, 1993, с.208-209

⁵³ Адлер Г. *Лекции по аналитической психологии*. – Москва, 1996. с.69.

⁵⁴ Байбурин А. *Об этнографическом изучении этикета. // Этикет у народов передней Азии*. – Москва, 1988, с.19

по мнению исследователей, весь набор человеческого инструментария человеческого мышления как на уровне сознания, так и на бессознательном уровне направлены на переход от случайного к стабильному, выступают как средство борьбы с социальным хаосом;

- миф всегда описывает только прошлое, в то же время он принципиально направлен в будущее. В этом, с одной стороны, его необычная природа, с другой – залог его выживаемости, поскольку он однозначно не связан со своим временем восприятия;

- миф как бы останавливает время, не разрешая иные интерпретации мира, он фиксирует единственно возможный взгляд на мир, поэтому мифы не являясь приметой прошлого, все мы живем в рамках тех или иных мифов;

- миф задается соответствием некоему высшему уровню бытия, а не непосредственной действительности, однако миф легко переводится с этого высшего уровня на любые простые ситуации, не являясь отдаленной от человека изотерической реальностью. Массовое сознание приемлет только четкие картинки упрощенного порядка;

- миф всегда обращен к массовому сознанию, поэтому мифологический контекст работает только в значении категорий «мы», «они» и т.д.

Благодаря своим свойствам, миф актуализируется имиджеологией для создания своих виртуальных героев. Именно поэтому сегодня уже общепризнанно, что имиджмейкер – это человек, который профессионально занимается мифотворчеством. Миф всегда обращен к массовому сознанию, в то же время массовое сознание обладает целым рядом характеристик, отличающих его от индивидуального сознания. Например, массовое сознание в большей степени, чем индивидуальное сознание, подлежит эмоциональной коммуникации, на него достаточно слабо действуют рациональные выводы. Поэтому в массовое сознание сложно ввести действительно новую информацию. Массовое сознание – это достаточно невнимательный собеседник, который слышит только то, что хочет услышать. По мнению специалистов, это значит, что воздействие на массовое сознание должно принципиально отличаться от воздействия на индивидуальное сознание. «Одним из существенных отличий, - подчеркивает Г.Почепцов, - может быть не столько переход от рационального к эмоциональному воздействию, сколько одновременный переход от передачи новой информации к попытке возбудить в аудитории уже имеющиеся в ней predispositions. Лидеры как бы подводят под те представления о лидерах, которые уже записаны в памяти аудитории»⁵⁵.

⁵⁵ Почепцов Г. Имиджеология. - Киев, 2000, с.80.

Таким образом, работа с массовым сознанием, с одной стороны, предполагает переход к эмоциональному воздействию, с другой – это создание такого сообщения, которое подключается к уже имеющимся в массовом сознании представлениям. Поэтому имиджеология, как отмечают исследователи, работает как бы методом переноса, предлагая массовому сознанию подсказки через внешность; или такие коммуникативные характеристики как уверенность, открытость; через марку машины, количество охраны, размер кабинета и т.д., визуально подтверждающих статус лидера. Однако перенос осуществляется не только за счет перевода сообщений на визуальный, но и на вербальный и событийный языки. «Мы наполняем абстрактное понятие политического лидера живой конкретикой, в результате чего этот символ начинает вести самостоятельную жизнь».⁵⁶

Мифологизация сознания аудитории в современных условиях предопределяет мифологическую опору и в средствах массовой коммуникации. С развитием средств коммуникации, прежде всего электронных СМИ, политики ушли с площадей и стали общаться со своим электоратом в основном через глазок видеокамеры. У телевидения свои законы. В частности важно не столько то, что говорит политик, а как он говорит, как выглядит, как держится. Удачный телевизионный образ – это заслуга не только самого политика и его имиджмейкеров, но также и телевизионной камеры, ее возможностей, ее специфики.

Телевидение сегодня занимает первое место, среди всех средств коммуникации, непрерывно говоря и показывая с «места события», СМИ максимально сближают происходящее с информацией о происходящем. В то же время, по мнению экспертов, только телевидение на сегодняшний день создает ощущение синхронности с событием, газета всегда представляет события вчерашнего дня. Телесобытие воспринимается аудиторией как более достоверное еще и потому, что визуальная коммуникация не учитывает наличие таких фильтров как режиссер, оператор, звукорежиссер, редактор и др. Зрителю кажется, что он видит само событие, к которому никто не прикоснулся.

Печатная информация, как считают специалисты, с этой точки зрения уже не само событие, а его описание⁵⁷. В случае телевидения как уже отмечалось, имеет место феномен совмещения события и описания. В то же время, по сравнению с газетой, телевидение дает больший набор «лишней информации». Это, как правило, касается прямых репортажей. Чтобы исключить такую «лишнюю» информацию, современного лидера учат выглядеть всезнающим и всесильным, уметь демонстрировать теплоту, его учат

⁵⁶ там же, с.81.

⁵⁷ там же, с.275.

выглядеть искренним, когда он дает интервью, или выступает на пресс-конференции. Его учат следить за своей внешностью, одеваться в соответствии с требованиями официального протокола, правилам поведения в публичной сфере, навыкам публичных выступлений и т.д.

Произнесение речи это всегда важное, символическое событие, которое требует специальной подготовки. Доклады для первых лиц пишутся целыми командами, куда входят спичрайтеры, консультанты, помощники. В процессе работы, как уже отмечалось, учитываются все особенности политической ситуации, расклад политических сил, острота момента, индивидуальные голосовые и речевые особенности лидера, а также используемый канал коммуникации. Если речь идет о телевизионной трансляции, подготовка становится более тщательной и более выверенной.

Телевидение, с одной стороны дает большие возможности как наиболее массовый и наиболее интенсивный вид многоцелевого воздействия на аудиторию. С другой стороны, камера «видит все» - любая фальшь, любое несоответствие становятся достоянием массовой аудитории. Поэтому в случае телевизионного выступления лидера визуальная организация события приобретает особое значение.

Ситуация должна передать зрителю авторитетность лидера и через его речь, заранее подготовленный и тщательно выверенный, тщательно продуманный, написанный текст, и через другой текст который зритель «должен подслушать не в словах, а в паузах, не в криках, а в молчаниях, не в монологах, а в музыке пластических движений». Именно жесты, позы, выражение лица, улыбка, взгляд, интонация, общая тональность выступления составляют содержание этого другого текста, который в среде имиджмейкеров часто называют «упаковкой», «визуальным рисунком» и др. Когда текст-рисунок совпадает с написанным текстом, они складываются в единый имидж-текст, событийный текст. Люди, как правило, больше верят событиям, чем словам.

Причина заключается в том, что слово – это всегда описание ситуации, поэтому мы его подвергаем проверке, событие – это всегда действительность, это то, что происходит, поэтому оно убеждает больше чем произносимое слово. Поэтому визуальное сообщение воспринимается как наиболее достоверное, лучше запоминается, не требует перевода, рассматривается как неотфильтрованная информация, а значит и более достоверная. Однако событие можно организовать, а для того чтобы событие не казалось заранее организованным, сегодня применяются специальные технологии. Имиджмейкеры часто начинают сами выступать как создатели нужных им событий, заставляя новость «происходить». Это означает, что сутью построения внешнего имиджа, по мнению аналитиков, становится

создание сообщения с заранее прогнозируемым эффектом, и только знаковое поведение может привести к желаемому результату.

Особенность современной ситуации состоит в том, что использование в ходе предвыборных кампаний новых технологий завоевания симпатий избирателей посредством некоторых «виртуальных реальностей» оказалась весьма эффективной и в наших условиях. Поэтому событийное измерение имиджа рассматривается как важная составляющая деятельности имиджмейкеров. Современным политикам стоит подумать и о том, что ее возможности небеспредельные в условиях, когда между миром реальным и «событийным» нет переходов.

Под контекстным измерением имиджа понимают имиджи людей, входящих в ближайшее окружение лидера. Первое место в данном контексте занимает семья. Положительный имидж «первой леди» несет дополнительные преимущества для политического лидера. Именно поэтому на Западе и в США во время избирательных кампаний не только сами политики, но и их жены преображались вместе со своими мужьями, желая иметь соответствующий своему положению имидж. «Перемена Нормы Мейджор, - пишет М.Спиллейн, - превратившейся из деликатно красивой, но весьма традиционно одетой женщины в современную даму, была комментирована с уважением. Первая леди Соединенных Штатов Х.Клинтон во время президентской предвыборной кампании в 1992 году, радикально изменила свою внешность, поскольку ее тогдашний строгий имидж амбициозной женщины лишил бы ее супруга множества голосов. Функциональные очки сменились контактными линзами, волосы с естественной проседью превратились в золотисто-белокурые, и гардероб, переполненный бесформенными костюмами, был заполнен обтягивающими фигуру трикотажными вещами».⁵⁸

При этом «первая леди» выступает не только в качестве сопровождающего «обрамления». Роль жены лидера в рамках западного политического контекста настолько велика, что «первую леди», по мнению специалистов, трудно дистанцировать от позитивного или негативного полюса, на который общественное мнение помещает ее мужа. Сложность миссии быть «первой леди» передает слова Х.Клинтон: «Это нечто большее, чем простое политическое партнерство. Вряд ли в мире есть другая такая профессия. Приходится быть партнером в полном смысле этого слова – оказывать президенту поддержку которую он не найдет ни в каком другом месте».⁵⁹

Для американцев «первая леди» - это не просто те или иные поступки, это символ. Со времен Р.М.Горбачевой представление о статусе жены по-

⁵⁸ Спиллейн М. *Имидж Мужчины*. – Москва, 1996, с.155.

⁵⁹ Почепцов Г. *Имидж и выборы*. - Киев, 1997, с.34.

литического лидера в СССР претерпело серьезные изменения по отношению к существовавшим ранее стандартам. В этом плане слова Ф.И.Ельциной более созвучны европейской модели поведения «первой леди»: «Поверьте, уж я-то, как никто другой, знаю, как это тяжело – находиться под прицелом внимания не только страны, но и всего мира».⁶⁰

Однако портрет первого лица не ограничивается особой миссией его супруги. Дети президентов тоже находятся в центре внимания общественности, поэтому все чаще оказываются вовлеченными в большую политику. Например, сыновья Дж.Буша стали самостоятельными политиками и не просто политиками – Дж.Буш-младший сегодня президент США.

Дочери первых лиц начали занимать активные позиции не только в предвыборных штабах, но и в создании личностных характеристик политического лидера. К дочерям Ширака, Ельцина, Назарбаева теперь добавилась и дочь Альберта Гора. В средствах массовой информации прозвучали такие оценки: «26-летняя Карина Шифф уже играет едва ли не ведущую роль в избирательной кампании своего отца. Именно она фактически руководит финансами предвыборного штаба (в этом ей помогает муж, состоятельный банкир с Уолл-Стрит). Именно она заставила Гора дистанцироваться от погрязшего в скандалах Билла Клинтона. Именно она переобула вице-президента в ковбойские сапоги и заставила носить более яркую одежду, оживляющую унылый имидж госслужащего. Наконец, она представила Гору великолепный козырь в предвыборной борьбе – внука, рожденного в день независимости. В Америке такие заслуги не забываются».⁶¹ Может быть, еще и по этой причине таким нелегким и сложным оказался путь к победе Дж.Буша-младшего.

Но семья выполняет не только чисто житейскую или важную символическую, но и коммуникативную функцию, что очень активно используется в среде имиджмейкеров и политтехнологов. Образ первого лица становится более доступным, когда мы видим его в окружении семьи, с детьми или занятого любимым делом. Поэтому в контекст первого лица попадает не только его прошлое и состояние его здоровья, которое сегодня является важным параметром политической карьеры, отношения в семье, отношения с родственниками, друзьями, подчиненными, но и его хобби, его слабости, его любимые домашние животные. Такой эмоциональный контекст понятен и доступен каждому. Он приближает к нам лидера, а это значит что его поступки, его поведение, вся его деятельность будут восприниматься на более личностном уровне. «Имидж живет не в безвоздушном пространстве, а в контексте иных имиджей, поэтому нас постоянно дол-

⁶⁰ Нетребя Т. Презентация понимаешь... // «Аргументы и факты», 2000, №41, с.21.

⁶¹ Почепцов Г. Имиджеология. – Киев, 2000, с.595.

жен интересоваться тот ряд имиджей, в рамках которого порождается наш имиджевый объект. При этом мы должны стремиться к тому, чтобы приблизить наш объект к позитивному полюсу, убрав из имиджа тот набор характеристик, который в данном обществе и на данном отрезке времени рассматриваются как негативные».⁶²

Таким образом, имиджевый подход в создании внешнего облика по фактору привлекательности – целое искусство. При этом все составляющие внешнего вида должны корректироваться, с одной стороны, индивидуальными особенностями человека, с другой – рамками принятого за основу стереотипа, а также нормами этикета, соответствующими этому стереотипу. При формировании необходимого образа по фактору привлекательности большое значение имеет работа по выявлению индивидуальных особенностей человека в визуальном и вербальном аспектах. Но его и визуальный, и вербальный имидж должны выстраиваться в рамках заданного стереотипа.

Библиография

- Алехина И. Имидж и этикет в бизнесе. – Москва, 2005.
- Peru A. Promovarea imaginii liderului politic: metode și tehnici (cazul Republicii Moldova). Teză de doctor în științe politice. – Chișinău, 2004.
- Почепцов Г. Имидж: от фараонов до президентов. - Киев, 1997.
- Ковальчук А. Основы имиджеологии и делового общения. – Ростов-на-Дону, 2003.
- Дейвис Ф. Ваш абсолютный имидж. – Москва, 1996.
- Sampson E. The image factor – London, 1994.
- Мамина Р. Деловой этикет: сущность, структура, функции. Диссертация на соискание ученой степени доктора философских наук. – Санкт-Петербург, 2005.
- Почепцов Г. Имиджеология. – Киев, 2000.
- Кантор К. Социальный функционализм и культура. Предисловие к книге Дж.Нельсона «Проблемы дизайна». – Москва, 1971.
- Розин В. Визуальная культура и восприятие: как человек видит и понимает мир. – Москва, 1996.
- Нетреба Т. Как писали речи для Ельцина. // «Аргументы и Факты», 2000, №12.
- Колесников А. Спичрайтеры должны уходить вместе с шефом. // 24 часа, 2000, №18.
- Москович С. Век толп. – Москва, 1996.
- Бурдые П. Социология Политики. – Москва, 1993.

⁶² Мамина Р. Деловой этикет: сущность, структура, функции. Диссертация на соискание ученой степени доктора философских наук. – Санкт-Петербург, 2005, с.162.

Спиллейн М. Имидж Мужчины. – Москва, 1996.

Адлер Г. Лекции по аналитической психологии. – Москва, 1996.

Байбурин А. Об этнографическом изучении этикета. // Этикет у народов передней Азии. – Москва, 1988.

Представлена в редакцию
12 мая 2008 года

ИСЛАМ В ПОСТСОВЕТСКОМ АЗЕРБАЙДЖАНЕ⁶³

Ариф ЮНУСОВ

Азербайджан, Баку, Институт мира и демократии, Департамент конфликтологии и миграции

Руководитель департамента, кандидат исторических наук

The commencement of the Karabakh conflict in 1988 and the collapse of the USSR in 1991 caused the “re-islamization” in Azerbaijan, i.e. people restarted worshipping their religion. The epoch of Islam’s rebirth began within the country. It was the time when the first Islamic parties and organizations appeared in the country and had tight connections with international radical and terrorist organizations. But they did not play a major role in the society and in the meantime made the Azerbaijanis to be vigilant. Islam raised Azerbaijanis’ interest not only as part of history and culture. At that period, the majority of the Azerbaijanis was Muslims and did not observe most of the religious devotions. Belief in the west was very strong in 1990s and rose as a result of the defeat in the Karabakh conflict and hard social-economic crisis within the country. Belief in the fact that increase of western countries’ role after signing oil contracts will help to return lost lands during the Karabakh war as well as to rapidly change population’s life.

However, late in 1990s, disappointment in these values became much stronger; Islam’s influence also kept increasing. Presidential elections of 2003 and parliament elections of 2005 which were conducted with many violations but were recognized and supported by the USA and other European countries stroke a hard blow toward the belief in West and ideas of western democracy in Azerbaijan. After this, the Islamic factor started playing a major role in social-political life of the Azerbaijani society.

Религиозная ситуация в современном Азербайджана теснейшим образом переплетена с его прошлым. На протяжении длительного исторического периода население Азербайджана прошло через несколько этапов религиозных верований. Первый связан с язычеством, идолопоклонством и шаманизмом. Затем наступил черед мировых религий. На территории Южного Азербайджана сформировался и получил распространение зороастризм. Именно здесь находился один из главных центров этой первой мировой религии. На севере страны в раннем средневековье религиозная кар-

⁶³ Рецензент – доктор политических наук Диана БЕНКЕЧ.

тина была сложнее. Большая часть населения приняла христианство, другая осталась верна зороастризму, либо сохраняла язычество⁶⁴.

С VII века в Азербайджане стал утверждаться ислам, но и теперь религиозная ситуация оставалась достаточно сложной. Этническое и религиозное многообразие уже тогда стало своего рода визитной карточкой Азербайджана, заметно отличающей его от других стран и народов. Это являлось его силой и в то же время слабостью. Именно в прошлом были заложены многие настоящие проблемы. Состав населения Азербайджана не раз частично менялся, обновлялся, в стране появлялись или исчезали различные этнические группы. Но, даже добившись языковой и этнической однородности большей части населения, избежать религиозной пестроты и раздробленности Азербайджану в своей истории не удавалось.

Религиозный дуализм

Даже после того, как к X веку ислам окончательно победил в Азербайджане и подавляющее большинство населения было исламизировано, религиозная ситуация в Азербайджане оставалась достаточно запутанной и сложной. На развитие религиозной ситуации в Азербайджане традиционно огромную роль оказывает проблема разделенности или дуализма: веками часть местных мусульман составляли сунниты, другую – шииты. Исторически, они находились в постоянной конфронтации друг с другом, а в XVI-XVIII веках территория Азербайджана стала даже ареной кровавых религиозных войн. До начала XIX века значительную часть мусульман страны составляли сунниты, впоследствии конфессиональный состав изменился в пользу шиитов, и ныне почти 65% местных мусульман – шииты, остальные – сунниты⁶⁵.

С другой стороны, с первой XIX века Азербайджан оказался разделен на две части: меньшая, северная, оказалась в составе Российской империи, а большая, южная – в составе Ирана. Естественно, интеллектуальная и политическая элита страны стремилась к политическому и религиозному объединению Азербайджана, но и тут она в начале XX века разделилась на сторонников идеологии панисламизма, выступавших за объединение под знаменем ислама, и на сторонников пантюркизма, выступавших за объединение по этническому признаку. Процесс национального самосознания

⁶⁴ Подробнее о доисламском периоде см.: Алиев И. *Очерк истории Атропатены*. – Баку, 1989, с.116-130; Мамедов Т.М. *Албания и Атропатена по древнеармянским источникам*. – Баку, 1977, с.47-74; Геюшев Р.Б. *Христианство в Кавказской Албании*. – Баку, 1984; Касумова С.Ю. *Христианство в Азербайджане в раннем средневековье*. – Баку, 2005; Юнусов А. *Ислам в Азербайджане*. – Баку, 2004, с.13-28; Касумова С.Ю. *Христианство в Азербайджане в раннем средневековье*. – Баку, 2005.

⁶⁵ Подробнее см.: Юнусов А. *Ислам в Азербайджане*. – Баку, 2004, с.69-120.

тюркоязычных азербайджанцев в тот период делал только первые шаги, и потому сторонниками идей пантюркизма была незначительная часть общества, тогда как большая часть составила социальную базу панисламистов.

В советский период гонения на религию привели к тому, что в Северном Азербайджане во многом сгладились шиитско-суннитские противоречия. С другой стороны, в ответ на давление на ислам мусульманское население республики обратило взор на многочисленные культовые места, в большинстве своем имеющие доисламские корни. В результате, возник традиционный для Северного Азербайджана очередной дуализм: наряду с полностью подконтрольным советским властям официальным духовенством, функционировал так называемый «параллельный» или «народный» ислам.

Начало карабахского конфликта в 1988 году и последующий распад СССР вызвали к жизни процесс «реисламизации», то есть возвращения населения к своей религии. Однако этот процесс натолкнулся на другой: карабахский конфликт носил этнический характер и требовал соответствующего ответа. Как и в начале XX века азербайджанское общество в конце этого столетия вновь оказалось перед выбором между панисламизмом и пантюркизмом. Поскольку за годы советской власти процесс национального самосознания азербайджанцев состоялся, поэтому тогда выбор был сделан в пользу пантюркизма, который являлся не просто привлекательным, но и расценивался как необходимая и основная идея в борьбе за независимость страны. А панисламизм во многом ассоциировался с Ираном и официальным духовенством и потому не был привлекательным. Ислам вызывал интерес у тюркоязычных азербайджанцев, но только как часть истории и культуры. Это очень сильно напоминало больше любопытство, чем настоящее обращение к религии. В своем большинстве азербайджанцы были мусульманами по происхождению и не соблюдали многие религиозные обряды.

Все вышеобозначенное привело к тому, что после начала Карабахского конфликта, но особенно после обретения Северным Азербайджаном независимости в 1991 году, общество одобрительно отнеслось к тому, что ислам занял место коммунистической идеологии и никто не видел в этом чего-либо плохое. Началась эпоха возрождения ислама в стране. Тогда же, в 1989-1991 годах, появились первые исламские организации, в том числе Исламская партия Азербайджана (ИПА).

Вместе с тем внешне возникла парадоксальная ситуация: по мере роста происламских настроений, шиитский Азербайджан отдалялся от шиитского Ирана и не очень-то сближался с мусульманским Востоком. Появившиеся в начале 90-х годов в стране многочисленные мусульманские мис-

сионеры вызывали настороженность или равнодушие среди азербайджанцев. К примеру, первые последователи *ваххабизма* никакой реакции вначале не вызвали. Они в тот период прибывали в Азербайджан из России, в основном из Дагестана. Для азербайджанцев это было чуждая и не совсем понятная идеология. В результате, к идеям ваххабитов тогда оказались более восприимчивы проживающие на севере республики, вдоль границы с Россией, лезгины, а также аварцы, цахуры и другие местные национальные меньшинства, имеющие тесные связи со своими соотечественниками в Дагестане.

Борьба с радикальными и террористическими организациями

Однако вновь обретенная в 1991 году независимость и торжество пантюркизма не привели к завершению карабахского конфликта и улучшению жизни населения. Наоборот, конфликт завершился тяжелым поражением и появлением огромной армии беженцев. А социально-экономический коллапс еще более обострил духовные страдания жителей Азербайджана. Идеология пантюркизма во многом потеряла в стране свою привлекательность для широких слоев населения. В то же время отношение к исламу, а также к мусульманским миссионерам заметно смягчилось и стало встречать большее понимание и интерес.

В середине 90-х годов в Азербайджане уже действовали и радикально настроенные исламские организации, в том числе хорошо известные по своим действиям на мусульманском Востоке «Хезболлах» («Партия Аллаха») и «Джейшуллах» («Армия Аллаха»). Активнее стали действовать ваххабиты, которые из северных районов Азербайджана перебрались в столицу, где основали свой центр в мечети «Абу Бакр».

Осознав угрозу, власти Азербайджана со второй половины '90-х годов перешли в наступление. Вначале был нанесен удар по проиранским религиозным силам: в 1995 году отменена регистрация ИПА, при этом все руководство партии арестовано и в 1997 году осуждено по обвинению в шпионаже в пользу Ирана и подготовке «исламской революции в Азербайджане». В 2000 году власти республики арестовали по обвинению в убийстве известного азербайджанского ученого, академика Зии Буниятова пятерых активистов «Хезболлах», которые в начале 2001 года были приговорены к длительным срокам заключения⁶⁶.

Одновременно во второй половине 90-х годов Министерство Национальной Безопасности (МНБ) республики развернуло активные действия против различных радикальных и террористических исламских организаций, тесно связанных с Арабским Востоком и создавших свои структуры в

⁶⁶ Там же, с.210-211, 240.

Азербайджане. Были разгромлены ячейки таких организаций, как “Джейш-уллах” (“Армия Аллаха”), «аль Каида» («Основа»), «ал-Джихад» («Священная война»), «Гама’а ал-исламийа» («Исламский террор») и «Джам’и-ят ал-ихван ал-муслимин» («Общество «Братья-мусульмане») и «Хизб-ут-тахрир ал-ислами» («Партия освобождения ислама»). Десятки боевиков были арестованы и приговорены к различным срокам заключения⁶⁷.

В силу вполне понятных причин МНБ Азербайджана не очень афишировало свою деятельность в борьбе с радикальными исламскими группировками. Однако его сотрудничество с соответствующими структурами США после 1996 г в этой сфере было столь успешным, что руководство ЦРУ и Государственного департамента США еще до трагических событий 11 сентября 2001 года не раз благодарило руководство республики за помощь и активную деятельность в борьбе с терроризмом. Позже об этом прямо заявил и глава МНБ Азербайджана Намик Аббасов. Он также привел конкретные факты борьбы Азербайджана с международным терроризмом, указав, что в 1998-2000 годы азербайджанские спецслужбы арестовали и выдали властям Саудовской Аравии 9 ее граждан, двоих – Судану, одного – Алжиру и 5 – Египту. Эта борьба против терроризма продолжалась и в дальнейшем. В общей сложности, за 2001-2003 годы в Азербайджане было арестовано 23 международных террориста, переданных затем в страны Арабского Востока⁶⁸.

Однако вышеуказанные исламские организации были весьма малочисленны, включали в основном жителей Арабского Востока, действовали подпольно и практически не имели серьезных контактов и тем более поддержки у населения Азербайджана. Вот почему властям Азербайджана к началу 2001 году в целом удалось разгромить ячейки этих террористических и радикальных организаций в стране.

Рост исламских настроений со второй половины 90-х годов

Между тем, в силу многих причин, с конца 90-х годов религиозная ситуация в Азербайджане заметно изменилась. Многолетние переговоры по урегулированию карабахского конфликта не давали результата. Более того, становилось очевидным, что упование властей Азербайджана на реализацию плана «нефть в обмен на возвращение Карабаха» оказалось иллюзорными. Бесплодные переговоры по решению карабахского конфликта приводили к росту радикальных настроений в обществе. Но это наталкивалось на нежелание Запада нарушить существующий статус-кво в регионе,

⁶⁷ См.: Yunusov A. *Terrorism and Extremism in Azerbaijan*. – Collection “Roots and Routes of Democracy and Extremism”. - Helsinki, 2006, p.233-235; Юнусов А. *Ислам в Азербайджане*. – Баку, 2004, с.262-267.

⁶⁸ Юнусов А. *Ислам в Азербайджане*. – Баку, 2004, с.266.

ибо это могло создать угрозу в отношении деятельности зарубежных нефтяных компаний.

Экономическая жизнь в Азербайджане также не давала поводов для оптимизма, разрыв между небольшой группой разбогатевших «новых азербайджанцев» и остальной частью населения становился все глубже. Вдобавок возникли новые проблемы – отсутствие демократического развития, массовая безработица, широкомасштабная коррупция, проституция и смещение морально-нравственных принципов и ориентиров на фоне массовой эмиграции населения за пределы страны в поисках лучшей доли.

В этих условиях вполне закономерным было то, что люди потянулись к исламу в надежде получить ответы на не решаемые проблемы. Особенно это касалось нового поколения азербайджанцев, которые не были атеистами и очень остро нуждались в моральных и духовных ориентирах.

Официальное духовенство Азербайджана в лице Духовного управления мусульман Кавказе (ДУМК) во главе с шейх-ул-исламом Аллахшукюром Пашазаде не давало, да и не могло, в силу многих объективных и субъективных факторов, дать ответы на возникшие вопросы. Воспитанные советской системой, лидеры ДУМК были просто не в состоянии приспособиться к стремительной трансформации общества. Они привыкли быть частью исполнительной власти, и не могли стать выразителями духовных чаяний общества. Играла роль также малочисленность и низкая профессиональная подготовка большей части представителей официального духовенства. Регулярно проводимый с конца 90-х годов Институтом мира и демократии мониторинг азербайджанских СМИ показывает, что подавляющее большинство публикаций о ДУМК и о шейх-ул-исламе носят негативный оттенок и связаны с многочисленными скандалами. Крайний консерватизм официального духовенства сегодня воспринимается азербайджанским обществом как своего рода «застой» в исламе. Отнюдь не случайно все чаще и чаще в СМИ появляются предложения о реформировании и обновлении системы религиозной администрации и даже появляются призывы о замене ДУМК на иную религиозную структуру, более эффективную и современную.

В этих условиях в Азербайджане во второй половине 90-х годов стали быстро возникать различные исламские течения, своего рода религиозная оппозиция официальному духовенству. Под влиянием пропаганды турецких миссионеров в Азербайджане появились сторонники таких направлений в исламе, как *накшбандийа*, *сулейманийа* и *мевлана*. Но наибольшую известность и популярность в Азербайджане среди турецких религиозных организаций приобрели последователи Саида Нурси (1873-1960) или *нурсисты* (по-турецки «*нурчулар*»). Община нурсистов, во главе которой ныне стоит Мухаммед Фатуллах Гюлен, имеет огромные финансовые средст-

ва, что позволяет ей выпускать многочисленные газеты, журналы, издавать в большом количестве книги, иметь свой телеканал «Саманйол» (сокращенно STV) и без особых проблем действовать во многих странах мира. Особый упор в тюркских странах СНГ, а также в России, они делают на пропаганду своих взглядов среди молодежи, для чего создали 6 университетов и более 250 лицеев. В Азербайджане нурсисты для пропаганды своих взглядов по созданию исламского государства имеют в своем распоряжении как финансовые и экономические структуры (сеть магазинов и фирм), так и университет «Кавказ» и 13 лицеев. Кроме того, нурсисты распространяют свои взгляды через религиозные программы по телеканалу STV и радио «Бурдж-ФМ»⁶⁹.

С конца 90-х годов возобновили свою деятельность иранские миссионеры. В ноябре 1999 года президент Гейдар Алиев помиловал лидеров ИПА, осужденных двумя годами ранее по обвинению в шпионаже в пользу Ирана и подготовку исламской революции. Одновременно с этим в южных районах Азербайджана активизировались иранские миссионеры и появилась информация о деятельности многочисленных шиитских религиозных организациях, в том числе печально известной «Хезболлах»⁷⁰.

Однако наибольшую тревогу властей Азербайджана в конце 90-х годов стали вызывать ваххабиты, которые к тому времени превратились в серьезную силу в религиозной и политической жизни страны. Причина роста популярности и влияния ваххабитов в сегодняшнем Азербайджане обусловлена несколькими факторами.

С одной стороны, после начала второй войны в Чечне в 1999 году численность чеченских беженцев в Азербайджане к 2001 году возросла вдвое и достигла 10 тысяч человек. Многие из них, особенно молодежь, были убежденными и радикальными сторонниками ваххабизма. Поскольку большинство чеченских беженцев нашло приют в столице, потому центр деятельности ваххабитов также переместился из приграничных с Россией северных районов Азербайджана в Баку.

Правда, не желая обострения отношений с Россией, власти Азербайджана в 2000-2001 годах развернули кампанию против чеченских беженцев, многие из которых были арестованы и переданы российским властям. Одновременно была запрещена деятельность в Азербайджане многих арабских благотворительных фондов, которые оказывали содействие чеченским беженцам. Эти действия вызвали отток части чеченских беженцев из Азербайджана. Однако это не остановило «ваххабизацию» страны. Наоборот, проповеди ваххабитов, в которых они беспощадно обличали современные

⁶⁹ Там же, с.246-250.

⁷⁰ Там же, с.241-244.

пороки в Азербайджане, произвол властей, а также призывали к военному решению карабахского конфликта, стали находить очень много сторонников среди азербайджанцев, причем в основном у молодежи. Среди ваххабитов редко можно встретить людей старше 40 лет. То есть идеи ваххабитов вызывают интерес у наиболее активной части общества. И, что примечательно, – далеко не самых бедных и люмпенизированных слоев. Наоборот, среди современных ваххабитов немало образованных и преуспевающих людей.

В пользу ваххабитов работает и то, что они выступают против деления мусульман страны на суннитов и шиитов. Ведь для азербайджанцев главным вопросом современности является идея единства нации и преодоления раскола для решения имеющихся проблем. Социологический опрос, проведенный в 2003 году Институтом мира и демократии по всей территории Азербайджана, показал, что около 58% предпочитает, чтобы их считали «мусульманами» и негативно относятся к расколу в исламе. Лишь 30% были точны и ответили, что они шииты, а 9% - сунниты⁷¹. Вот почему проповеди ваххабитов о необходимости единства всех жителей Азербайджана и преодоления раскола вызывают все большую симпатию, особенно среди беженцев и бедных слоев населения.

В результате, если в первой половине 90-х годов значительную часть ваххабитов республики составляли чеченские беженцы, а также национальные меньшинства, проживающие на севере Азербайджана, то с конца 90-х годов все больше азербайджанцев становились ваххабитами. И, самое главное, все больше поступало информации об участии азербайджанских ваххабитов в боевых действиях против российской армии в Чечне. МНБ Азербайджана даже сообщило, что около 300 граждан страны прошли обучение в ваххабитских центрах на Северном Кавказе, а в ходе второй войны в Чечне погибло 13 азербайджанцев, которые ранее посещали мечеть «Абу Бакр» в Баку. В период с 1999 по 2003 годы власти Азербайджана осудили в общей сложности более 70 местных ваххабитов за участие в боевых действиях в Чечне или за подготовку к участию⁷².

Рост популярности и влияния ваххабитов были столь заметным, что не могли не вызывать беспокойство у властей Азербайджана. Ведь к лету 2001 года под контролем ваххабитов находилось около 100 мечетей из 1300, что функционировали в Азербайджане. При этом численность ваххабитов колебалась в пределах 25-30 тыс. человек⁷³.

⁷¹ Там же, с.296.

⁷² Yunusov A. *Terrorism and Extremism in Azerbaijan*. – Collection “Roots and Routes of Democracy and Extremism”. - Helsinki, 2006, p.239-241.

⁷³ Юнусов А. *Ислам в Азербайджане*. – Баку, 2004, с.270-272.

Власти Азербайджана стали осознавать, что конфессиональная ситуация все более выходит из-под контроля, а ДУМК пользуется очень слабым доверием у населения и воспринимается многими верующими как крайне консервативная и сильно отставшая от времени религиозная организация. Отнюдь не случайно под контролем ДУМК находилось не более 100 мечетей из 1300, и даже шейх-ул-ислам Аллахшукюр Пашазаде вынужден был признать, что подавляющая часть мечетей свободна от влияния официального духовенства⁷⁴. Естественно, было ясно, что ДУМК не имеет никаких шансов в идеологическом противостоянии с неоисламистами.

Дальше игнорировать растущую проблему было уже опасно, и летом 2001 года при Кабинете министров был создан Государственный Комитет по работе с религиозными образованиями (ГКРРО). Его руководителем был назначен ученый-исламовед профессор Рафик Алиев, который энергично взялся за серьезные перемены в религиозной сфере. Была проведена регистрация религиозных организаций и общин, наведен порядок в сфере религиозного образования азербайджанских студентов в республике и за ее пределами. Однако попытка упорядочить систему доходов и расходов религиозных организаций, ремонта и строительства мечетей и их регистрации, а также некоторых других «щепетильных» проблем натолкнулись на сопротивление ДУМК и лично шейх-ул-ислама. Возник серьезный конфликт, который еще более осложнил ситуацию в религиозной сфере.

Исламский фактор в Азербайджане после 11 сентября 2001 года.

Трагедия 11 сентября 2001 года и последовавшие за ней события на Ближнем Востоке наложили дополнительный и довольно сильный отпечаток на дальнейшее развитие ситуации в религиозной сфере в Азербайджане. С одной стороны, власти республики, используя негативный имидж ислама на Западе, стали чаще связывать акции протеста населения и политических оппонентов в стране с активизацией происламских сил. Власти Азербайджана стали запугивать Запад «исламским фактором», оправдывая тем самым репрессии против жителей страны. Начиная с 2002 года, в Азербайджане заметно возросло число «исламских заговоров и попыток государственных переворотов». Достаточно привести в качестве примеров фантастическую историю мнимой попытки организации государственного переворота имамом мечети «Джума» в г.Гянджа или перманентные аресты правоохранительными органами и обвинение в международном терроризме (связях с «аль Каида») граждан (в основном прихожан мечети «Абу Бакр») без каких-либо доказательств⁷⁵.

⁷⁴ Там же, с.220.

⁷⁵ См.: Алекперов Э. Заговор в мечети. // «Эхо» (Баку), 2003, 6 марта; Бабаев Р. Прихожане мечети «Джума» признаны виновными. // «Зеркало» (Баку), 2003, 30 сентября; Борь-

Но особенно ярко политика борьбы с «исламским фактором» проявилась в поселке Нардаран, что в 35 км к северу от Баку. Летом 2002 года нардаранцы выступили с мирными акциями протеста, требуя разрешения тяжелых социально-экономических проблем в поселке. Однако полицейские применили оружие против безоружных мирных жителей, в результате чего один человек был убит и более 30 получили ранения различной степени тяжести. Пытаясь скрыть содеянное и отвести от себя все обвинения, власти поспешили события в Нардаране преподнести как результат своей борьбы «с международным исламским экстремизмом»⁷⁶.

Ухудшение здоровья Гейдара Алиева в начале 2003 года и намеченные на осень того же года президентские выборы усилили роль исламского фактора в Азербайджане. 12 февраля 2003 года шейх-ул-ислам А.Пашазаде сделал неожиданное заявление о возможном выдвижении своей кандидатуры на президентских выборах. Конечно, это заявление вступало в противоречие с Конституцией страны и законом «О свободе вероисповедания», и потому носило характер «пробного шара» с тем, чтобы выяснить реакцию общества на его демарш. Реакция была достаточно негативной, и шейх-ул-ислам отказался от своей затеи⁷⁷.

Президентские выборы 15 октября 2003 года стали во многом новым этапом в ходе исламизации населения страны. Ведь все годы после развала СССР и обретения независимости в политической жизни Азербайджана доминировали прозападные партии и организации, отражавшие стремление и веру населения в западные ценности, и демократические преобразования. Рост интереса к исламу в этот период не соответствовал усилению активности и влияния «политического» ислама. При всем уважении к этой религии, в обществе в целом доминировало негативное отношение к «политическому» исламу.

Однако президентские выборы 2003 года изменили взгляды населения, особенно его активной части. При этом резкую и очень болезненную реакцию в азербайджанском обществе вызвали не тотальная фальсификация итогов выборов властями, носившая уже традиционный характер, а позиция ведущих стран Запада, особенно США. Заявления представителей американской администрации о приверженности идеалам демократии в

ба с терроризмом как расправа с политическими оппонентами. // «Эхо», 2004, 14 февраля; Нури Л. Сотрудники правоохранительных органов похитили «члена «Аль-Каиды». // «Зеркало», 2004, 20 апреля; Нури Л. Как «преступники в погонах» разоблачили члена «Аль-Каиды». // «Зеркало», 2004, 24 августа; Севиндж Тельмангзы. Липовый телефонный «террорист» властей. // «Ени Мусават» (Баку), 2004, 24 августа, (на азерб.яз.).

⁷⁶ Юнусов А. Ислам в Азербайджане. – Баку, 2004, с.273-275.

⁷⁷ Рашидоглу А. Социальные кризисы подводят религию к управлению государством. // «Зеркало», 2003, 13 февраля.

Азербайджане стали восприниматься негативно и без всякой веры. Ведь все это происходило на фоне событий в Ираке, где опять-таки под заявления американцев о демократии гибли тысячи мирных жителей, а боевые действия разворачивались в святых для мусульман местах. Это не могло не беспокоить верующих и не повлиять на религиозную ситуацию в Азербайджане.

С другой стороны, с начала 2004 года резко изменилась тактика действий мусульманских миссионеров в Азербайджане. Если до того арабские, иранские и турецкие фонды и религиозные представительства часто негласно враждовали друг с другом, то теперь это осталось в прошлом. Религиозные противоречия отошли на второй план, теперь зарубежные исламские эмиссары явно действуют сообща, порой координируя свои действия. Власти страны об этом информированы. Более того, в официальном издании ГККРО «Бюллетень» открыто указано о прямой связи между боевыми действиями американских войск и их союзников в Ираке и сближением в Азербайджане радикальных шиитских и суннитских организаций⁷⁸. В интервью автору настоящих строк 15 мая 2004 г. глава ГККРО Р.Алиев заявил, что основной целью такого сближения является стремление к скорейшей исламизации страны. Это особенно выгодно Ирану, который опасается американцев и заинтересован в том, чтобы территория Азербайджана не была использована против него. Заинтересованность есть и у арабских стран, особенно покровительствующих радикальным суннитским группировкам и течениям⁷⁹.

Трансформация взглядов руководителя ГККРО вообще примечательна. В начальный период своей деятельности в 2001-2002 годы в многочисленных интервью он напрочь отрицал даже возможность влияния исламского фактора на политическую жизнь Азербайджана. В 2003 году такую возможность он уже допускал, а в 2004 году указал официально, что «угроза исламского фундаментализма у нас действительно существует и представляет собой реальную опасность». Р.Алиев даже предложил внести изменения в уголовное законодательство и ужесточить наказание за религиозный экстремизм⁸⁰.

⁷⁸ Религиозная ситуация в регионах. // «Бюллетень Государственного Комитета». - Баку, 2003, №8, с.9 (на азерб.яз.)

⁷⁹ Юнусов А. Ислам в Азербайджане. – Баку, 2004, с.287.

⁸⁰ См.: Балаева С. «В Азербайджане возможно проявление религиозного радикализма». Интервью с Рафиком Алиевым. // «Экспресс» (Баку), 2003, 18 марта (на азерб.яз.); «В работе с религиозными организациями необходим взвешенный подход». Интервью с Р.Алиевым. // «Бюллетень Государственного Комитета», 2004, №9, с.17 (на азерб.яз.); Алиев Н., Ахмедова Н. Наказание за религиозный экстремизм надо ужесточить. // «Эхо», 2004, 15 апреля.

Перемены в общественном настроении, в том числе в религиозной сфере изменили поведение шейх-ул-ислама А.Пашазаде. Сразу после похорон Г.Алиева, в декабре 2003 году шейх-ул-ислам, выступая в мечети «Таза пир» в Баку перед духовными представителями республики, заявил, что «власть в надежных руках. Страной ныне руководят после консультаций со мной. Отныне и вы у себя в районах должны иначе себя вести и не слушать более никого. Вы – мои представители на местах, а не местных органов власти. Значит, должны слушаться только меня, а не глав исполнительной власти»⁸¹. Вслед за тем шейх-ул-ислам стал делать заявления о ситуации на Ближнем Востоке и в регионе, которые часто шли вразрез с внешнеполитическим курсом руководства республики, на что сразу обратили внимание многие аналитики в Азербайджане⁸². А в конце 2004 года шейх-ул-ислам А.Пашазаде вновь заявил о своем намерении заняться политической деятельностью, что вызвало резко негативную реакцию у руководителя ГККРО Р.Алиева⁸³.

В 2005 году религиозная ситуация сохраняла тенденцию к ухудшению. Заметно активизировались ваххабиты. В январе ГККРО сделало заявление, что азербайджанские паломники в Саудовской Аравии подвергаются массированной ваххабитской пропаганде. Им также раздают книги на русском языке, пропагандирующие радикальные ваххабитские взгляды с призывами «убить соседа и конфисковать его имущество, если он неправильно верует»⁸⁴. Стало ясно, что спонсоры ваххабитской идеологии развернули настоящее «сражение» за умы верующих в Азербайджане. Это вынуждало ГККРО обратить самое пристальное внимание на распространяемую в стране литературу религиозного характера. И вот тут-то всех ждал неожиданный и неприятный сюрприз: как оказалось, немалая часть радикальной и экстремистской литературы, связанной с идеологией ваххабизма, поступала из Саудовской Аравии и Кувейта в Азербайджан и далее в Россию и республики Центральной Азии через ... ДУМК! В этой связи, по указанию ГККРО, в мае и августе 2005 года таможенные службы Азербайджана арестовали две партии по 14 и 10 тонн (всего 24 тонн или почти 50 тысяч книг) радикальной исламской литературы, поступившей в адрес

⁸¹ Фикретоглу А. Шейх начал демонстрацию своей силы. Муллы будут непокорны главам исполнительной власти? // «Рейтинг» (Баку), 2003, 28 декабря (на азерб.яз.)

⁸² Рашидоглу А. Смерть лидера «Хамас» огорчила Аллахиукюра Пашазаде. // «Зеркало», 2004, 23 марта; Заур Расулзаде. УМК осуждает осаду американцами мавзолея Имама Али в Неджефе. // «Новое время» (Баку), 2004, 14-16 августа.

⁸³ Сражение политики и религии не имеет шансов на успех. // «Эхо», 2004, 14 декабря; Глава мусульман Кавказа объявил о намерении заняться политикой. // «Ежедневные новости» (Баку), 2004, 17 декабря.

⁸⁴ Алиев Н., Оруджев Р. «Ваххабизация» Азербайджана продолжается. // «Эхо», 2005, 18 января.

ДУМК. Участие ДУМК и лично шейх-ул-ислама в распространении радикальной исламской литературы в Азербайджане и в СНГ не вызывало сомнений, и это стало причиной резкого обвинения руководителя ГККРО Р.Алиева в адрес ДУМК⁸⁵.

К концу года сотрудники ГККРО в своем отчете о проделанной работе указали, что за истекший год ими было изучено содержание 354 книг, из которых 275 относились к исламу. Эксперты ГККРО признали 88 книг экстремистскими и запретили их ввоз и распространение в Азербайджане. Всего, как показал отчет ГККРО, в 2005 году в республику было завезено более 500 тысяч религиозных книг, в подавляющем большинстве по исламу. Весной 2005 г. поступила информация об активизации ваххабитов в северных районах Азербайджана. Указывалось, что в Гусарском, Губинском, Хачмазском, Сиязанском и Белаканском районах происходит процесс организационного оформления деятельности местных ваххабитов. Они стали объединяться в радикально настроенные религиозные общины – *джамааты*⁸⁶. Вскоре стало известно, что идеологи ваххабизма стараются расширить сферу своего влияния в республике⁸⁷.

Власти республики осознавали угрозу. Руководитель ГККРО Р.Алиев уже не скрывал своей обеспокоенности, открыто заявив, что Иран и другие исламские страны изменили свою тактику и пытаются в настоящее время сформировать в Азербайджане религиозно-политическое движение. При этом особое внимание зарубежные миссионеры уделяют мечетям, во многих из которых практически открыто пропагандируются идеи против светского государства и правительства. Естественно, это вынуждало азербайджанские спецслужбы обратить более пристальное внимание на ситуацию в мечетях, и вообще в религиозной сфере⁸⁸.

Вслед за этим летом 2005 года поступила официальная информация МНБ республики об аресте вначале в поселке Новханы, под Баку, около 30 молодых ваххабитов (в основном чеченцев по национальности), а чуть позже еще группы лиц, состоявшей исключительно из 9 иностранцев (граждан Афганистана, Великобритании, Иордании и России), намеревавшихся

⁸⁵ В Азербайджане запрещено распространять ваххабитскую литературу. // «Эхо», 2005, 4 августа; Мамедов М. Вредные книги. // «Зеркало», 2005, 20 декабря.

⁸⁶ Рашид оглу А., Теймурханлы Ф. Ваххабитская агрессия в северных районах Азербайджана. // «Зеркало», 2005, 2 апреля.

⁸⁷ Ваххабиты готовятся построить свой Халифат. // «Ени йол» (Баку), 2005, 1 августа (на азерб.яз.).

⁸⁸ Рашид оглу А. Мечети «под колпаком» властей? // «Зеркало», 2005, 5 августа; Гаджиев М. «Зеленая революция». Есть ли у нее шансы в Азербайджане? // «Зеркало», 2005, 9 августа.

осуществить террористические акты⁸⁹. Правоохранительные органы республики осуществляли и другие меры, которые далеко не всегда становились достоянием гласности. Так, в конце 2005 года в голландской прессе подробно сообщалось об аресте в Азербайджане и высылке на родину турка и двух марокканцев, которые были членами одной из радикальных исламских группировок⁹⁰.

И все-таки религиозная ситуация в Азербайджане вызывала все большую тревогу. По замечанию имама мечети «Джума» и известного исламского правозащитника Хаджи Ильгара Ибрагимоглу, «азербайджанская власть заинтересована в развитии экстремистского ислама», более того, «в нашем правительстве находятся серьезные силы, лоббирующие интересы радикальных экстремистских сект»⁹¹.

Ни Запад, ни Россия, только ислам?

С начала 2006 года исламский фактор стал играть еще большую роль в Азербайджане. Это было обусловлено как развитием событий внутри страны, так и влиянием внешних факторов. В первую очередь, огромную роль сыграли парламентские выборы в Азербайджане, состоявшиеся 6 ноября 2005 года. Они стали завершающим этапом процесса девальвации западных ценностей, начало которому было положено в ходе президентских выборов 15 октября 2003 года. Тогда по имиджу Запада и идеалам либеральной демократии в Азербайджане был нанесен первый и очень чувствительный удар. После этого начался закат демократической оппозиции, как выразителя прозападных либеральных взглядов. И вот теперь, два года спустя, небольшие надежды, которые еще оставались в азербайджанском обществе, развеялись после очередных фальсификаций итогов выборов и произвола властей в ходе парламентских выборов. А равнодушная позиция стран Запада, особенно США, поставили крест на либерально-демократических ценностях в Азербайджане.

В условиях, когда оказались утраченными надежды на Россию, а теперь и на Запад, как указывалось в местных СМИ, «немалая часть азербайджанской общественности вспомнила слова лидера исламской революции в Иране Хомейни: «Ни Запад, ни Восток, только ислам!»⁹².

⁸⁹ Сафаров Б. Преступную группу, состоящую из иностранцев, обезвредило МНБ. // «Эхо», 2005, 6 июля.

⁹⁰ Нуруни. Еврэкспорт террора. // «Эхо», 2005, 29 декабря.

⁹¹ Эминоголы Э. Революция меняет свой цвет? Интервью с правозащитником Ильгаром Ибрагимоглу. // «Реальный Азербайджан» (Баку), 2005, 16 декабря.

⁹² Рашидоголу А. Ислам все больше овладевает умами рядовых азербайджанцев. // «Зеркало», 2006, 15 апреля; Миркадыров Р. «Ни Запад, ни Россия, только ислам!...». // «Зеркало», 2006, 23 декабря.

К слову, прозападные оппозиционные партии этот момент быстро осознали. Первыми об этом заговорили в оппозиционной партии «Мусават». Если до 2003 года в ней борьба шла между представителями двух группировок (либералы и национал-демократы), то теперь все сильнее были слышны голоса третьей - исламской - группировки. Лидеры этого направления весьма активно стали призывать к использованию потенциала ислама в политической борьбе, что чуть было не привело к расколу в партии на съезде в мае 2006 года.⁹³

Не лучше оказалась ситуация в остальных прозападных оппозиционных партиях. Многочисленные интервью сотрудников Института мира и демократии и автора настоящих строк в 2005-2006 годах у членов этих партий, особенно в районах, свидетельствовали о сильнейшем разочаровании в западных ценностях и заметном росте антиамериканских настроений.

В то же время на религиозную ситуацию в Азербайджане все заметнее стали оказывать влияние внешние факторы. В результате, если раньше геополитическое противостояние Запада с Востоком, коллизии вокруг исламского фактора не сильно затрагивали Азербайджан, то теперь в республике стали более болезненно реагировать на те или иные события в связи с исламом. С осени 2005 года во многих странах мира, особенно на мусульманском Востоке, шли митинги протеста в связи с оскорбительными карикатурами на пророка Мухаммеда в ряде европейских СМИ. Азербайджан почти полгода находился в стороне от всего этой «карикатурной войны». Но после парламентских выборов общественный климат в стране заметно изменился. И, как результат, 7 февраля 2006 года сначала в Баку, а затем в поселке Нардаран прошли митинги протеста по поводу карикатур на пророка. В ходе последующих митингов впервые в истории независимого Азербайджана были сожжены флаги США, Израиля, Дании, а также Армении и Швейцарии⁹⁴. А 11 февраля именно в Азербайджане ранее малоизвестная газета «Ени хабар» («Новые известия») опубликовала оскорбительные карикатуры на Иисуса Христа и Деву Марию. Эти антихристианские карикатуры вызвали заметный резонанс за пределами страны, в том числе

⁹³ Миркадыров Р. Буря в стакане. // «Зеркало», 2006, 8 апреля; Мамедов И. Иранские противоречия между «Мусават» и «Ени Мусават». // *Region plus*, (Баку), №6, 2006, 15 мая, с.20-24; Миркадыров Р. «Соломоново решение» Исы Гамбара. // «Зеркало», 2006, 24 июня.

⁹⁴ Шахин Айдын. В Нардаране еще один митинг. // «Бизим йол» (Баку), 2006, 8 февраля (на азерб.яз.); Гулузаде К. Рисовать или не рисовать? // «Зеркало», 2006, 8 февраля; В Нардаране жгут флаги США, Израиля и Дании. // «Эхо», 2006, 25 февраля; Халеддин Р. В Баку все чаще жгут иностранные флаги. // «Эхо», 2006, 28 февраля.

в исламском мире⁹⁵. Ситуация была столь сложной, что в Баку усилили охрану некоторых дипломатических представительств.

Хотя скоро накал страстей вокруг карикатур на пророка заметно снизился, стало, однако, ясно, что отныне в Азербайджане будут достаточно активно реагировать на многие события за пределами страны, особенно если они носят религиозный характер. В начале апреля 2006 года еврейские организации Азербайджана получили угрожающие письма от доселе неизвестной в республике организации «Братья-мусульмане», в которых говорилось: «Мы отомстим за смерть нашего шейха Ахмеда Ясина». Это вынудило власти Баку усилить охрану местных синагог и еврейских организаций⁹⁶. Еще большее воздействие на рост происламских настроений в стране оказал кризис вокруг Ирана.

В этой связи интересны данные двух социологических опросов, что были проведены почти одновременно весной 2006 года. Вначале, в марте-апреле 2006 года, Центр религиозных исследований опросил в Баку и Сумгаите 600 молодых граждан страны в возрасте 16-35 лет. 98% респондентов считали себя верующими, при этом для 80% вера в Аллаха в их жизни, по сравнению с такими понятиями, как нация, семья, личная жизнь и карьера, занимает ведущее место. 9% респондентов высказались за создание в Азербайджане исламского государства на основе норм шариата. Однако большинство (41%) ориентированы на турецкий путь либерального ислама, а за ориентацию на Иран и его модель ислама - только 7% респондентов⁹⁷.

Не менее интересны результаты опроса 1000 респондентов по всей стране, проведенного в апреле-мае 2006 года Центром экономических и политических исследований FAR CENTRE. Оказалось, что 19% респондентов являются убежденными сторонниками создания в Азербайджане исламского государства, еще 30% согласны с этим частично (в семейном законодательстве приоритет был отдан шариату). Иначе говоря, почти 50% респондентов являются сторонниками исламских нравственных ценностей. 40% респондентов готовы проявить солидарность с исламскими странами («со своими братьями по вере») в любом спорном международном вопросе против немусульманских стран. В то же время опрос показал, что политический ислам пока слабо представлен в Азербайджане – ни один из

⁹⁵ Мири М. «Карикатурный грипп» докатился до Баку. Местная газета оскорбила Иисуса Христа и Деву Марию. // «Зеркало», 2006, 15 февраля; Миркадыров Р. «Карикатурная война» или геополитические интересы? // «Зеркало», 2006, 16 февраля.

⁹⁶ Азербайджанская еврейская община получила письмо с угрозой от «Братьев-мусульман». – <http://www.day.az/news/society/6151.html>.

⁹⁷ Монсумова И. Ислам по-азербайджански. // «Зеркало», 2006, 6 мая; Социологический опрос на тему «Ислам в Азербайджане». // «Бизим йол», 2006, 6 мая.

исламских политических и общественных деятелей (в том числе зарубежных) не смог набрать более 5% голосов респондентов, включая главу мусульман Азербайджана шейх-ул-ислам А.Пашазаде⁹⁸. Так или иначе, но эти опросы еще раз показали рост происламских настроений в Азербайджане и падение веры в западные либеральные ценности.

Руководство ГKKPO по-своему отреагировало на изменение ситуации в стране, подготовив изменения в закон «О свободе вероисповедания». Предлагалось ужесточить контроль над деятельностью религиозных организаций в стране, а также в отношении тех СМИ, которые пропагандируют те или иные религиозные взгляды⁹⁹. Одновременно глава ГKKPO Р.Алиев развернул открытую борьбу против тех сил во властных структурах, которые в той или иной степени оказались связаны с исламскими силами. Это носило столь широкий характер, что в местных СМИ не раз публиковались материалы о связях, к примеру, нурсистов, с рядом высокопоставленных лиц во властных структурах¹⁰⁰. Власти, как правило, подобные публикации именovali провокацией оппозиции. Однако, весной 2006 года уже руководитель ГKKPO стал делать заявления, что во многих мечетях ведется антигосударственная пропаганда и при этом «некоторые государственные чиновники поддерживают связи с радикальными религиозными группировками». Под последними он имел в виду ваххабитов и нурсистов, прямо указав, что первые уже сегодня представляют опасность для Азербайджана, а большая опасность вторых станет ясной через 10 лет¹⁰¹.

Эти заявления Р.Алиева, безусловно, имели серьезные основания. Особенно активизировались ваххабиты. Весной 2006 года Азербайджанские СМИ не раз публиковали материалы об активной пропаганде ваххабитами своих взглядов, в особенности в северных районах республики. Стало ясно, что ваххабиты уже не ограничивались проповедями в мечетях, но также распространяли листовки. Они старались взять под контроль те или иные экономические объекты в различных районах страны. По одной информации, к 2006 году ваххабитам в Азербайджане принадлежало около 90 сельскохозяйственных предприятий в 26 районах республики, а также более 30 магазинов в крупных торговых центрах Баку и многие объекты на рынках столицы. Доходы от этих объектов идут на пропаганду и плату

⁹⁸ *Цивилизации столкнулись! (Результаты общенационального социологического опроса).* // «Бакинские вѣдомости» (Баку), №22, 2006, 10 июня.

⁹⁹ Манафлы Р., Алиев Н. «Поправка» на религию. // «Эхо», 2006, 10 января.

¹⁰⁰ См. публикации в газетах «Реальный Азербайджан» 2006, апреля, и «Бизим йол», 2006, 8, 11, 12 и 19 апреля.

¹⁰¹ *В мечети готовят предателей народа.* // «Бизим йол», 2006, 13 мая; «Аллахишукюр Па-шазаде не шейх всего Кавказа...». Интервью с руководителем ГKKPO Р.Алиевым. // «Бизим йол», 2006, 15 июня; *Чиновники поддерживают связи с радикальными религиозными группами.* // «Бизим йол», 2006, 22 июня.

ваххабитам. Численность самих ваххабитов растет, и ныне их число колеблется в пределах 30-40 тыс. человек¹⁰².

Но не только суннитские религиозные группировки стали активны. По официальному сообщению ГKKPO, на юге страны развернула свою деятельность ранее неизвестная радикальная группировка «72 шехида (мученика – А.Ю.)»¹⁰³. Стали также поступать сведения о возникновении в некоторых районах конфликтных ситуаций на религиозной почве. Особенно сложная религиозная обстановка возникла на северо-востоке страны, в Хачмазском районе. Здесь методы борьбы властей с ваххабитами были весьма своеобразны и унижающие человеческое достоинство. В лучшем случае, правоохранительные органы старались воспрепятствовать местным ваххабитам молиться в центральной мечети г.Хачмаз. В некоторых селах этого района ваххабитов задерживали и насильно обривали им бороды, что воспринималось как крайнее унижение и еще более радикализировало местную ситуацию¹⁰⁴.

В такой сложной религиозной обстановке в стране конфронтация между руководителем ГKKPO Р.Алиевым и шейх-ул-исламом А.Пашазаде приняла открытый и очень острый характер. Государственный чиновник документально обвинял духовного лидера страны в распространении в Азербайджане ваххабитской и иной радикальной религиозной литературы. Шейх-ул-ислам напрочь отвергал все это и, в свою очередь, называл Р.Алиева покровителем ваххабитов и даже подал в суд против него!¹⁰⁵

Реакция руководства страны на эту конфронтацию оказалась более чем неожиданной и странной: 27 июня 2006 года Рафик Алиев был снят с должности руководителя ГKKPO. Еще более непонятным и странным месяц спустя оказался выбор нового руководителя ГKKPO – им стал бывший советник президента по национальным и религиозным организациям Идаят Оруджев, который явно уступает своему предшественнику не только по

¹⁰² Ниджат. *Опасность радикальных ваххабитских группировок.* // «Олайлар» (Баку), 2006, 15 апреля (на азерб.яз.); В Хачмазе распространяются религиозные листовки. // «Бизим йол», 2006, 23 апреля; Миссионерская опасность в северных регионах. // «Бизим йол», 2006, 25 апреля; Тофикоглу Р. Ваххабиты пытаются навязать свои понятия ненасильственными методами. // «Эхо», 2006, 28 апреля.

¹⁰³ Следы «аль Каида» в Азербайджане. // «Бизим йол», 2006, 13 мая.

¹⁰⁴ Полиция обрила верующих. // «Новое время», 2006, 30 апреля; Аббасов И., Рашидоглу А. «Война регионов». Азербайджан стоит перед опасностью гражданской войны, вызванной религиозными противоречиями. // «Зеркало», 2006, 17 июня; Инцидент среди верующих в Хачмазе. // «Ени Мусават», 2006, 5 июля; Вечерний намаз в мечети отменен. // «Зеркало», 2006, 5 июля.

¹⁰⁵ Фахретдинова Л., Рагимзаде Т. Управление мусульман Кавказа против Рафика Алиева. // «Эхо», 2006, 18 февраля; Резкое обвинение против Рафика Алиева. // «Бизим йол», 2006, 13 мая; Аллахиукур Пашазаде требует от Рафика Алиева доказательств. // «Бизим йол», 2006, 22 июня.

знаниям в области религии и ислама, но, самое главное, не является самостоятельной и решительной политической фигурой. Это назначение было встречено в обществе как свидетельство полной победы шейх-ул-ислама и вселяет серьезные опасения за ситуацию в религиозной сфере Азербайджана. Ведь совершенно очевидно, что исламский фактор в стране теперь получил стимул к дальнейшему росту, в то время как государству очень важно иметь возможность контролировать ситуацию.

Первый тревожный звонок прозвучал уже месяц спустя: 27 августа не ГККРО, как это было еще совсем недавно, а пограничные службы России сделали официальное заявление о задержании в следовавшем из Азербайджана в Россию грузовом поезде контейнера с 3 тоннами литературы, пропагандирующей религиозный экстремизм¹⁰⁶.

Заметно изменилось после отставки Р.Алиева и поведение шейх-ул-ислама, который все чаще стал делать политические заявления в связи с событиями на Ближнем Востоке и в других регионах мира. Еще больший резонанс, в том числе за пределами Азербайджана, имело его заявление в августе 2006 года по карабахскому конфликту: «Я готов объявить джихад для освобождения оккупированных территорий Азербайджана»¹⁰⁷.

Между тем в республике и за ее пределами отметили заметную активизацию происламских сил в связи с военными действиями Израиля в Ливане летом 2006 года: с 3 августа и вплоть до приостановления боевых действий в Баку, а также в ряде других населенных пунктов республики прошли антиизраильские митинги протеста¹⁰⁸. Они не были очень значительными, в них принимало участие несколько сот человек, кое-где на стенах домов в Баку появились надписи «Смерть Израилю!». Такого в Азербайджане ранее никогда не было в отношении Израиля, который все эти годы рассматривался в нашей стране как стратегический союзник, много помогавший республике в связи с карабахским конфликтом.

Новое руководство ГККРО на все эти события никак не отреагировало. Зато стало известно, что, по требованию ДУМК, в ближайшее время будут приняты поправки в закон «О религии», в котором ислам будет провозглашен в качестве национальной конфессии. Эта информация встречена в Азербайджане достаточно настороженно и вызвала неоднозначную

¹⁰⁶ Тофикоглу Р. Контейнер с экстремистской литературой. // «Эхо», 2006, 29 августа.

¹⁰⁷ Габибоглу Р. Шейх готов объявить «джихад». // «Зеркало», 2006, 24 августа

¹⁰⁸ См.: Исламисты опять протестуют. // «Зеркало», 2006, 5 августа; Мамедов М. Волна антиизраильских митингов. // «Зеркало», 2006, 8 августа; Керимов Р. От Израиля требуют прекратить военные действия. // «Эхо», 2006, 11 августа; Рзаев С., Рамизоглу Н. Митинг против действий Израиля. // «Эхо», 2006, 22 августа; Полиция разогнала пикет перед посольством Израиля. // «Зеркало», 2006, 27 августа.

реакцию¹⁰⁹. Было ясно, что такой поворот в конфессиональной сфере весьма чреват негативными последствиями для страны. Во-первых, законодательная инициатива ДУМК может стать в не столь отдаленном будущем еще одним шагом к трансформации светской Азербайджанской Республики в теократическое государство, которое возглавит сам шейх-ул-ислам. Во-вторых, пойдет очередная мощная волна мигрантов-немусульман из страны. Наконец, страну покинут остатки светских интеллектуалов. В результате страна будет отброшена далеко назад и превратится во второй Иран или Ирак.

«Дело» журналиста Рафика Таги

В конце 2006 года произошло событие, которое взбудоражило общественность Азербайджана и Ирана и со всей остротой поставило вопрос о роли исламского фактора в стране. 1 ноября 2006 года в ранее малоизвестной газете «Санат» журналист Рафик Таги опубликовал статью «Европа и мы», в которой указывал, что ислам стал причиной раздора на Ближнем Востоке, а пророк Мухаммед создал проблемы для многих восточных стран и народов. Статья вызвала гневную реакцию руководства ДУМК, лидеров ИПА и других исламистов, посчитавших, что автор статьи оскорбил пророка Мухаммеда. Последовали акции протеста, и 10 ноября на митинге в поселке Нардаран местные верующие вынесли смертный приговор журналисту, а заодно и редактору газеты Самиру Садагатову. А лидер ИПА и житель Нардарана Хаджи Ага Нуриев, выразив полное согласие с требованием смертной казни журналисту, также потребовал и ужесточения политики государства в отношении тех граждан, которые смеют оскорблять Аллаха, пророка и других святых. В этой связи они предлагали срочно принять соответствующий закон. Отреагировал на это событие шейх-ул-ислам А.Пашазаде, который подал иск против газеты¹¹⁰.

Словно по сигналу, на статью последовала реакция и в соседнем Иране, где в свое время за известные стихи Салман Рушди был приговорен к смертной казни. Сначала 21 ноября 2006 года иранский аятолла Мортеза Бани Фазл пообещал свой дом в качестве награды тому, кто убьет азербайджанского журналиста. Десять дней спустя, один из наиболее известных в Иране религиозных деятелей, почитаемых и многими верующими в Азербайджане, аятолла Мухаммед Фазиль Лянкярани также вынес фетву (приговор), в котором потребовал смертной казни в отношении Рафика Та-

¹⁰⁹ Ибрагимхалилова Р. Закон «О религии» подогрел страсти вокруг статуса ислама. // «Эхо», 2006, 31 августа.

¹¹⁰ Нардаранцы вынесли смертный приговор журналисту. // «Эхо», 2006, 11 ноября; Оруджев Р. Нардаранцы хотят сами наказать журналистов. // «Эхо», 2006, 21 ноября; Оруджев Р. Казнь журналисту положена свыше. // «Эхо», 2006, 25 ноября.

ги, а также Самира Садагатоглу. Одновременно с 19 ноября начались почти непрерывные пикеты и другие акции протеста иранских студентов перед посольством Азербайджана в Тегеране, а позже и перед Генеральным консульством Азербайджана в Тебризе. При этом в ходе выступлений в Иране часто звучали угрозы в адрес Азербайджана¹¹¹. Не остался в стороне печально знаменитый в Азербайджане иранский телеканал «Сахар-2», начавший с 19 ноября убеждать азербайджанское население выполнить фетву вышеуказанных религиозных лидеров и привести в исполнение смертный приговор журналисту Рафику Таги за его публикацию. Одновременно иранские телеведущие призывали мусульман Азербайджана насильственно изменить Конституцию своей страны, которая «не соответствует исламским традициям»¹¹².

В светском Азербайджане реакция на «дело» Рафика Таги была разной. Дело не в том, что мало кто был знаком с содержанием статьи журналиста. Было ясно, что суть не в Рафике Таги, а в реакции исламистов, которая шокировала и даже напугала многих. О серьезности ситуации говорило то, что власти не нашли ничего умнее, как, в нарушении законодательства, на период следствия арестовать журналиста и редактора газеты сроком на два месяца по статье «разжигание религиозной розни». При этом адвокаты отказывались защищать арестованных, опасаясь за свою жизнь. Более того, появилась информация о том, что арестованные журналисты, не веря своему правительству, намерены попросить убежища в Дании, учитывая реакцию датского правительства на «карикатурную войну» несколько месяцев назад¹¹³.

Либеральная интеллигенция, а также многие политики, правозащитники, журналисты осознали угрозу и выступили, но не в защиту журналиста, а свободы слова и светского характера азербайджанского государства. Более того, небольшая группа творческой молодежи Азербайджана в знак протеста заявила о своем «выходе» из ислама и развернула кампанию «От-

¹¹¹ Иранский аятолла пообещал подарить дом тому, кто убьет Рафика Таги. - <http://www.day.az/news/society/64282.html>; Известный религиозный деятель Ирана Аятолла Магомед Фазиль Лянкярани вынес в отношении Рафика Таги и Самира Садагатоглу смертельный приговор - <http://www.day.az/news/society/65100.html>; В Тегеране прошла акция протеста по поводу публикаций в газете «Сенет». - <http://www.day.az/news/society/64168.html>.

¹¹² Мамедов М. Провокация соседа. // «Зеркало», 2006, 21 ноября.

¹¹³ Публицист Рафик Таги и редактор газеты «Санат» арестованы на два месяца. // «Зеркало», 2006, 17 ноября; Адвокаты не хотят защищать права Рафика Таги и Самира Садагатоглу. - <http://www.day.az/news/society/64206.html>; Журналисты, оскорбившие пророка Мухаммеда, могут попросить убежища в Дании. - <http://www.day.az/news/society/64417.html>.

каз от исламской религии»¹¹⁴, что также вызвало неоднозначную реакцию в стране.

Все это время новый руководитель ГKKPO И.Оруджев отмалчивался, потом сделал заявление, в котором осудил журналиста, но ничего не сказал в отношении объявленного в Азербайджане и Иране смертного ему приговора. В противоположность И.Оруджеву, бывший руководитель ГKKPO профессор Р.Алиев остался верен себе: осудил журналиста, но вместе с тем резко выступил против действий исламистов в Азербайджане и Иране, прямо указав на светский характер азербайджанского государства и необходимость рассматривать ситуацию с правовых позиций, а не норм шариата¹¹⁵.

В конце концов руководство Азербайджана осознало, что нельзя более отмалчиваться и делать вид, что митинги в Иране и раздающиеся оттуда призывы не имеют к республике отношения. 28 ноября 2006 года посол Азербайджана в Иране передал МИД этой страны ноту протеста в связи с антиазербайджанскими акциями, что проходили перед азербайджанскими дипломатическими представительствами в Тегеране и Тебризе. Одновременно, по всей вероятности, была проведена соответствующая работа с активистами митингов в поселке Нардаран. Во всяком случае, в конце ноября в СМИ Азербайджана появилось сообщение, в котором нарданцы фактически отказывались от раздававшихся ранее призывов к убийству журналистов¹¹⁶.

Перспективы политического ислама в Азербайджане.

Что дальше?

Краткий анализ религиозной ситуации в Азербайджане показал, что страна прошла несколько этапов идеологического развития. После начала карабахского конфликта и в первые годы после распада СССР идеология исламизма не имела особых шансов на успех. В тот период лишь идеология тюркизма рассматривалась как необходимая для победы в карабахском конфликте и за установление независимости в стране.

Поражение в карабахском конфликте и сильнейший социально-экономический и политический кризисы в первой половине 90-х годов прошло-

¹¹⁴ В Азербайджане инициирована кампания по отказу от исламской религии. - <http://www.day.az/news/society/64135.html>.

¹¹⁵ Идаят Оруджев: «Рафик Таги еще ранее оскорблял ряд известных личностей Азербайджана». - <http://www.day.az/news/society/64023.html>; Оруджев Р. Нардаранцы хотят сами наказать журналистов. // «Эхо», 2006, 21 ноября.

¹¹⁶ Посол Азербайджана потребовал у правительства Ирана прекратить проводимые перед нашим посольством и консульством акции протеста. - <http://www.day.az/news/politics/64884.html>; Яшароглу М. Нардаранцы против самосуда над Рафиком Таги. // «Зеркало», 2006, 1 декабря.

го столетия кардинально не изменили отношения к исламскому фактору в стране, поскольку население по-прежнему верило в ценности западной либеральной демократии. Однако к концу 90-х годов в Азербайджане все сильнее становилось разочарование этими ценностями и, одновременно, росло влияние ислама. Окончательный удар по идеалам западного либерализма в Азербайджане нанесли президентские выборы 2003 года и парламентские выборы 2005 года.

В итоге, в азербайджанском обществе возник духовный вакуум, и власти постарались искусственно его заполнить. Процесс создания новой идеологии под названием «гейдаризм» начался еще в конце 2003 года, когда после смерти Г.Алиева развернулась общереспубликанская кампания по насаждению культа личности экс-президента. Он был объявлен мессией, предотвратившим гражданскую войну и хаос и создавшим независимую Азербайджанскую Республику. Все достижения современного Азербайджана связывались только с его именем. Одновременно власти предали забвению остальных азербайджанских политических лидеров XX столетия – от М.Расулзаде до Эльчибея, а также игнорировали и отменяли национальные и государственные даты, которые не связаны с Г.Алиевым. Это носило сознательный и целенаправленный характер, ибо, как все чаще стали заявлять высокопоставленные государственные чиновники, «Гейдар Алиев создал Азербайджан из пустоты»¹¹⁷, то есть, как Бог сотворил мир и человека из ничего.

После парламентских выборов 2005 года эта политика насаждения нового культа приняла тотальный характер. В городах, селах, аэропортах, учреждениях и школах, на улицах установили памятники и бюсты Г.Алиева, его именем назвали улицы, предприятия, населенные пункты, парки, концертные залы и стадионы. К этой кампании подключилось официальное духовенство Азербайджана, и из разных концов страны стала поступать информация о присвоении имени Г.Алиева мечетям¹¹⁸. Дошло до абсурда: не только в школах и учреждениях, но даже в некоторых мечетях (например, в Нахчеванской Автономной Республике) создали «уголки памяти Гейдара Алиева»!

Вся эта кампания не носит оригинальный характер и характерна для авторитарных режимов. Вот почему пропагандируемый в Азербайджане культ Г.Алиева так сильно напоминает пропаганду в СССР образа В.Ленина и его «мудрого учения ленинизма» или культ Ким Ир Сена в Северной

¹¹⁷ Маразм обыкновенный. // «Реальный Азербайджан», 2006, 12 мая.

¹¹⁸ Гасымова С. Мечети имени Гейдара Алиева. // «Милли йол» (Баку), 2006, 7 февраля (на азерб.яз.).

Корее. Это было закономерно, поскольку идеологи распространения гейдаризма были порождением советской авторитарной системы.

Однако копия всегда хуже оригинала, и потому эта кампания, больше смахивающая на фарс, воспринимается большей частью населения Азербайджана достаточно скептически. Но в итоге в стране возникла ситуация, когда идеалы тюркизма (национализма), а также западной либеральной демократии потерпели крах, а навязываемая властями новая идеология «гейдаризма» не встречает ожидаемого понимания в обществе. Как итог, вполне закономерным стал быстрый рост популярности ислама как наиболее привлекательной для общества идеологии. Первые десять лет независимости азербайджанское общество все же отделяло ислам, как религию, от политического ислама. То есть, воспринимая себя мусульманами и частью исламской цивилизации, азербайджанское общество проявляло стойкое неприятие религиозных политических организаций. Во многом это было связано с негативным имиджем и невысоким интеллектуальным уровнем как официальных представителей ДУМК, так и лидеров ИПА и других происламских политических структур (общества «Товба», «Гардашлыг» и другие).

Однако постепенно ситуация стала меняться. К началу XXI столетия на политической сцене Азербайджана появились новые лидеры исламского движения. На смену прежним полуграмотным духовным деятелям пришли молодые религиозные теологи и философы, получившие прекрасное образование в зарубежных странах и по-новому, в соответствии с временем, занявшиеся пропагандой ислама. В результате, если при нескрываемом интересе к исламу несколько лет назад мечети пустовали, а об исламе население вспоминало только во время траурных церемоний, то с начала XXI столетия ситуация в корне изменилась. Ислам стал для немалой части азербайджанского общества, особенно молодого поколения, нормой жизни. Фактически, сегодня альтернативой идеологии культа гейдаризма становится ислам.

В то же время, на фоне падения авторитета прозападных и пророссийских политических структур, в обществе заметно возрос интерес к политическому исламу. Правда, у его сторонников нет единства, как нет и харизматического лидера. Но не вызывает сомнения, что в Азербайджане любой политик, который будет относиться к канонам ислама неуважительно, рискует потерять голоса избирателей.

Каковы перспективы политического ислама в Азербайджане? По мере усиления влияния нового поколения в жизни общества, тенденции дальнейшего роста религиозности и исламизации страны не вызывают сомнений. И все же пока сложно говорить о возможном приходе к власти в ближайшие годы радикальных сил политического ислама. Степень религиоз-

ной толерантности и открытости азербайджанского общества, его урбанизированность и близость к западным ценностям и светской модели государственности не дают пока оснований говорить о таком сценарии для Азербайджана. Однако исключить такой вариант также нельзя. Очень многое в этом отношении зависит от того, как скоро будут решены многие из имеющихся внутренних и внешних проблем. В первую очередь – будет ли урегулирован Карабахский конфликт и решена проблема возвращения сотен тысяч беженцев к своим очагам, восторжествуют ли в светском Азербайджане демократические принципы, пойдет ли экономическое развитие страны по пути передовых стран мира, а имеющиеся нефтегазовые ресурсы будут использованы эффективно и в интересах не корпоративной группы, а всего населения.

Литература

- Алиев И. Очерк истории Атропатены. – Баку, 1989.
Геюшев Р.Б. Христианство в Кавказской Албании. – Баку, 1984.
Касумова С.Ю. Христианство в Азербайджане в раннем средневековье. – Баку, 2005.
Мамедов Т.М. Албания и Атропатена по древнеармянским источникам. – Баку, 1977.
Юнусов А. Ислам в Азербайджане. – Баку, 2004.
Yunusov A. Terrorism and Extremism in Azerbaijan. – Collection “Roots and Routes of Democracy and Extremism”. - Helsinki, 2006, p.233-235
Материалы азербайджанских СМИ.

Представлена в редакцию
1 июня 2008 года

CONTRIBUȚIA EDUCAȚIEI CIVICE LA DEZVOLTAREA CULTURII CIVICE A STUDENȚIMII ÎN CONDIȚIILE TRANZIȚIEI MOLDAVE.¹¹⁹

Valeriu MOȘNEAGA

Republica Moldova, Chișinău, Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea Relații Internaționale, Științe Politice și Administrative, Catedra Științe Politice și Educație Civică

Șef-catedră, doctor habilitat în științe politice, profesor, „Om Emerit”

Vladimir ANIKIN

Republica Moldova, Chișinău, Academia de Științe a Moldovei, Institutul de Filozofie, Sociologie și Științe Politice

Cercetător științific coordonator, doctor habilitat în științe politice, conferențiar

Gheorghe RUSNAC

Republica Moldova, Chișinău, Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea Relații Internaționale, Științe Politice și Administrative, Catedra Științe Politice și Educație Civică

Doctor habilitat în științe istorice, profesor, academician

This article discusses the necessity of the student's civic culture development for the democratization of the Moldovan society. The essence of the civic culture is examined as a type of political culture that assumes the preference for the political democratic values. The civic education is achieved in this study as a theoretical and practical concept of the citizenship formation, as well as a contribution to the citizen's assimilation of the civil society values.

It is mentioned that a society which desires to be democratic is inconceivable without citizenship, and citizenship is not possible without knowledgeable citizen, actively engaged in the life of the society. The article studies the importance of the civic education for the development of the civic culture of the students – the future economical, political and cultural elite of the country. The study focuses on the goal of preparing students to become thoughtful and informed citizens who participate in their communities.

The study discusses the convenience of using in the educational process for the forming of the civic competencies of the interactive methods that assume interaction and collaboration of all the participants in this process. A special contribution to the civic education can bring the development of the critical thinking of the students. The article talks about the importance of the existence

¹¹⁹ Recenzent – doctor habilitat în științe politice, profesor Victor SACA

in the Higher Education Institutions of a democratic medium of the civic education of the students.

In conclusion, the civic education, next to professional formation of the students, has to be one of the main objectives in the educational process in the higher education institutions.

Democratizarea anevoioasă și de durată din Republica Moldova poate fi accelerată prin dezvoltarea culturii civice, în special, a culturii civice a studențimii, care constituie un segment important al grupului de tineret și viitoarea elită economică, politică, culturală a țării.

În literatura de specialitate se vorbește frecvent despre necesitatea formării unei culturi politice participative a cetățenilor în cadrul procesului de tranziție. Însă, este mai binevenită utilizarea în acest context a noțiunii „cultură civică”. În tipologia clasică, realizată de către G.Almond și S.Verba, cultura politică participativă se caracterizează ca una pozitivă, pentru că purtătorul acestui tip de cultură politică au un grad înalt de cunoaștere politică, au orientări evaluative sporite față de sistemul politic și participă activ la viața politică. G.Almond și S.Verba consideră că cultura participativă este cultura răspândită în societățile, în care cetățenii „tind să fie în mod explicit orientați către sistem ca întreg și către ambele structuri și procese, politic și administrativ: cu alte cuvinte, către aspectele *input* și *output* ale sistemului politic”¹²⁰ și este o cultură politică caracteristică pentru regimurile democratice. Considerăm, însă, că purtătorii unei culturi politice participative, chiar dacă posedă destule cunoștințe despre politică și sunt orientați atât spre *inputul*, cât și spre *outputul* sistemului politic, pot fi, în același timp, purtători ai unor valori politice anti-democratice, cum a avut loc, de exemplu, în Germania fascistă. Deci, posedarea unei culturi politice participative, nu este automat un lucru bun și pozitiv pentru societățile democratice. Acest tip de cultură este binevenit, însă doar dacă este completat cu un set de valori politice democratice.

Noțiunea „cultură civică”, care își are, de asemenea, originea în scrierile lui G.Almond și S.Verba, este caracterizată de către aceștia ca un tip de cultură politică în care „orientările participative se combină cu și nu înlocuiesc orientările politice dependente și parohiale”¹²¹. Autorii definesc cultura civică ca pe „o cultură pluralistă bazată pe comunicare și persuasiune, o cultură a consensului și diversității”¹²², ca pe „una care combină modernitatea și tradiția”¹²³, ca o „cultură politică participativă, în care cultura politică și structura politică sunt în

¹²⁰ Almond G.A., Verba S. *Cultura civică: Atitudini politice și democrație în cinci națiuni*. – București, Editura Du Style, 1996, p.49.

¹²¹ *Ibidem*, p.60.

¹²² *Ibidem*, p.37.

¹²³ *Ibidem*, p.36.

armonie”¹²⁴. Actualmente noțiunea „cultură civică” este, de obicei, utilizată pentru a arăta acel tip de cultură politică, ce presupune optarea pentru valorile politice democratice. Cultura civică este o cultură politică echilibrată, „bazată pe informație și persuasiune, pe dialog, pe consens și pluralism, pe diversitate și toleranță, care permite și încurajează schimbarea, temperându-i excesele”¹²⁵.

Cultura civică poate să fie formată, mai ales, prin educație civică. Educația civică este un concept teoretico-practic de formare a cetățeniei. Ea reprezintă o contribuție orientată la asimilarea de către cetățeni a valorilor societății civile. Scopul educației civice este unul extrem de dificil, pentru că preconizează formarea cetățeniei ca o calitate integrativă a personalității, care include manifestarea armonioasă a sentimentelor patriotice, demnitatea personală, libertatea interioară, un nivel înalt al culturii comunicării cu concetățenii din alte grupuri. Educația civică prescrie modul în care cetățenii trebuie să se comporte într-o societate. Într-o societate democratică, care se edifică actualmente în Republica Moldova acest comportament trebuie să fie orientat de valori democratice. Deci, pe aceleași valori trebuie să se bazeze și educația civică. Este evident, că „drumul spre și pentru democrație se datorează și educației civice. Mai mult, a posteriori educația civică face ca democrația să lucreze”¹²⁶.

Tineretul studios din instituțiile de învățământ superior este un subiect important al schimbărilor sociale. Studenții posedă cunoștințe și au un potențial mare pentru a participa la schimbările democratice, dar mai este nevoie ca ei să aibă o poziție civică activă.

Educația civică a studenților este menită să îi pregătească pe aceștia ca cetățeni. O societate care se vrea democratică (e și cazul societății noastre) este de neconceput fără cetățenie, iar cetățenia nu este posibilă fără cetățeni competenți și angajați activ în viața societății. Prin educație civică studenții obțin competență civică, care învață cetățeanul să-și exercite eficient drepturile și responsabilitățile și să beneficieze de șanse reale de exprimare a lor. Dezvoltarea culturii civice a studenților, educația civică a acestora are loc, în primul rând, în instituțiile de învățământ superior. Chiar dacă rolul principal în educația civică a studenților din Republica Moldova revine profesorilor de științe politice, de științe socio-umane în general, la aceasta pot să participe și profesorii, care predau alte discipline, dar și administrația instituțiilor de învățământ superior.

O experiență bogată a educației civice a existat în societatea totalitară. Dar educația civică realizată actualmente se deosebește prin faptul, că dacă înainte se învățau mai ales obligațiile cetățenilor, în prezent se pune accent și pe aces-

¹²⁴ *Ibidem*, p.60.

¹²⁵ Nedelcu E. *Democrația și cultura civică*. – București, Editura Paideia, 2000, p.13-14.

¹²⁶ Cujbă V. *Relevanța politică a educației civice. // Conceptul de contribuție civică în contextul pregătirii universitare. Materialele Conferinței internaționale științifico-practice*. - Chișinău, 2003, p.57.

tea, dar, mai ales, pe studierea mecanismelor de apărare a drepturilor și intereselor cetățenești.

Educația civică a studenților și formarea culturii civice a lor are loc în condiții nefavorabile, cum ar fi: o puternică diferențiere socială, contradicții din sistemul valorilor spirituale, deficitul de respect pentru stat și instituțiile sociale, ș.a.

Educația civică a studenților se petrece, în primul rând, în cadrul predării științelor politice. Dar, mai recent, unele instituții de învățământ superior au micșorat numărul de ore acordate pentru predarea acestor discipline. Iar altele, au eliminat științele politice din planurile de studii, cu excepția a unor facultăți. În aceste condiții, devine mult mai dificilă educația civică a studenților și, respectiv, dezvoltarea culturii civice a acestora, deoarece pentru a deveni un participant activ la viața socio-politică, studenții trebuie să acumuleze cunoștințe despre sistemul politic al țării, dezvoltarea și funcționarea acestuia. Din această perspectivă, îndepărtarea din planurile de studii ale științelor politice constituie un pericol social.

O piedică în calea educației civice a studenților o constituie contradicțiile dintre valori în societate. Și în societățile dezvoltate din punct de vedere democratic se întâlnesc contradicții între valori, unul dintre motive fiind că deideologizarea sferei politice este imposibilă. Dar la etapele de tranziție, mai ales, de la un regim totalitar la unul democratic, aceste contradicții se întâlnesc mai des și se manifestă mai acut. Iar atunci când în societate nu există un consens în ceea ce privește valorile principale, încercările de a cultiva studenților valori democratice pot să eșueze, sau chiar să producă rezultate opuse celor scontate.

Un moment important în educația civică a studenților o constituie cultivarea patriotismului. Patriotismul este unul dintre cele mai frumoase sentimente ale omului, constituind dragostea lui față de Patrie, față de locurile unde s-a născut și a crescut, dar și dorința sa de a depune efort pentru prosperarea Patriei. Este foarte dificil de cultivat patriotismul în condițiile actuale. Este o evidență, că pentru multe persoane patriotismul este puternic legat de bunăstarea țării. Cu cât nivelul bunăstării este mai jos, cu atât sunt mai puternice aspirațiile cetățenilor de a emigra. Unul dintre studiile realizate arată că 66,2% dintre studenții chestionați ar fi ales, dacă ar fi avut posibilitatea să trăiască nu în Republica Moldova, ci în alte țări¹²⁷. Printre principalele cauze ale dorinței de a se stabili cu traiul peste hotare se numără problema de a se realiza profesional în țară, greutatea de a câștiga destui bani, sărăcia și mizeria, corupția, nedreptatea, minciuna. Un alt factor, pe care se bazează patriotismul, este mândria pentru Patrie, care este des-

¹²⁷ Мошняга В., Зават Л., Руснак Г., Цуркан В. Политическая география по-студенчески: как мы видим себя и других в Европе (взгляд из Молдовы). // MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică). Partea XXI. - Chișinău, CE USM, 2003, p.51.

tul de știrbită, în primul rând, prin condiția economică precară din țară. Deci, fundamentul, pe care se poate edifica patriotismul studenților este foarte șubred.

În acest context, pentru cultivarea patriotismului important este de a îi învăța pe studenți cum ar putea, în cadrul legalității, să își ceară drepturile. Educația civică a studenților în condițiile actuale este menită să contribuie la depășirea cunoașterii slabe a mecanismelor de influențare a puterii politice pentru crearea unor condiții decente de trai și muncă în țară. O idee importantă pe care ar trebui să se axeze educația civică a studenților este aceea că și ei (ca de fapt, și alți cetățeni) trebuie să facă ceva pentru țară, nu doar țara pentru ei.

Prin educația civică studenții obțin cunoștințe despre stat, organizații și instituții politice, sistemul electoral, dar nu mai puțin important este faptul ca studenții să obțină și anumite competențe și deprinderi. Educația civică trebuie să formeze anumite competențe civice, ca parte a culturii civice. Cele mai importante dintre aceste competențe sunt: competența de cercetare a sferei politice, care presupune abilitatea de a analiza și aprecia evenimentele și fenomenele vieții politice; competența activității politice – cunoașterea importanței participării politice și formarea deprinderilor de participare; competența comunicării în sfera politică, ce presupune comunicare și asociere cu alți cetățeni în cadrul proceselor de soluționare a problemelor întâlnite și competențe de instruire – capacități legate de instruirea permanentă în condițiile schimbărilor socio-politice.

În procesul de învățământ metodele cele mai binevenite pentru formarea competențelor civice sunt metodele interactive, care presupun interacțiunea și colaborarea tuturor participanților la acest proces. Printre metodele care se utilizează recent tot mai des în procesul de învățământ în Republica Moldova sunt studiile de caz, dezbaterile, jocurile de rol, alcătuirea unor proiecte socio-politice, vizite la anumite instituții: primării, secții de poliție, sedii ale unor ONG-uri etc. Aceste metode presupun implicare tuturor participanților la procesul de instruire, trăirea emoțională de către fiecare dintre ei a activității colective și formarea competențelor civice, în primul rând, a competenței de comunicare, acumularea experienței de participare (fie și simulată deocamdată) la viața politică. Un aport aparte la educația civică poate să aducă dezvoltarea gândirii critice a studenților.

Un exemplu de activitate reușită de formare a competențelor civice a studenților este activitatea în cadrul USM din anul 2002 a proiectului internațional CEPO – Centrul programelor de contribuție civică în cadrul programei de colaborare internațională a USM și Universitatea din Rutgers, SUA. Esența acestui proiect constă în faptul de a îmbina în cadrul USM pregătirea profesională a studenților cu educația civică, orientată nu doar spre cunoașterea drepturilor, obligațiilor și procedurilor democratice, dar și spre educația sentimentului de implicare civică, dobândirea cunoștințelor și deprinderilor în procesul participării la

soluționarea problemelor mari și mici ale dezvoltării sociale¹²⁸. Programul CEPO presupune ca în cadrul diferitor tipuri de cursuri universitare să se dezvolte spiritul civic activ, aspirația de a participa la transformările sociale. Acest program permite studenților să se implice în practica socială și favorizează formarea culturii lor civice.

Fiecare dintre profesori trebuie să conștientizeze că este un participant al procesului de educație civică. Pentru a influența benefic procesul de educație civică acesta trebuie să respecte cerințele morale din societate, să trateze cu respect studenții și alți membri ai societății, să fie corect în timpul evaluării cunoștințelor studenților, să denote profesionalism, moralitate și consecvență. Este important un nivel înalt al profesionalismului profesorilor și realizarea tuturor activităților planificate, pentru că „principalul în determinarea nivelului de pregătire al studenților, a educației lor civice constă în gradul înalt științific și metodologic al petrecerii tuturor activităților prevăzute de către planurile de studiu”¹²⁹.

A forma cultura civică a unui membru a societății democratice este posibil într-un mediu democratic. De aceea pentru reușita formării culturii civice a studenților este important ca în instituțiile de învățământ superior să existe tradiții democratice. La educația civică contribuie existența Senatelor studențești. Acestea sunt organe obștești de conducere a studenților având ca scop reprezentarea intereselor studenților în fața conducerii administrative a acesteia, organizarea eficientă a vieții studenților, dezvoltarea relațiilor dintre studenți și administrația instituțiilor de învățământ superior, participarea la elaborarea actelor normative din cadrul instituțiilor de învățământ superior. Studenții au reprezentanți în Senatele universităților, ceea ce le permite să acumuleze experiență de participare reală la soluționare problemelor care apar în cadrul acestor instituții.

Conchidem că educația civică reușită a studenților la etapa de democratizare a societății contribuie la constituirea unor elemente valoroase ale culturii civice. Se formează reprezentări științifice despre relațiile dintre cetățeni, dintre cetățeni și societate, cetățeni și stat, se cunosc și se aplică modele de comportament și abilități practice, necesare în democrație, se asimilează valori democratice, se acumulează practici de soluționare independentă a unor probleme ce pot să apară în viața cetățeanului ca subiect al societății civile.

¹²⁸ Теоса В., Руснак Г. Университетское образование в контексте практических социальных политик: гражданское измерение. // *Conceptul de contribuție civică în contextul pregătirii universitare. Materialele Conferinței internaționale științifico-practice*. - Chișinău, 2003, p.211.

¹²⁹ Ilașciuc D. Educația civică în procesul prelegerilor și seminarelor la specialitatea „relații internaționale”. // *Conceptul de contribuție civică în contextul pregătirii universitare. Materialele Conferinței internaționale științifico-practice*. - Chișinău, 2003, p.88

În acest context, educația civică trebuie să fie, pe lângă formarea profesională a studenților, unul dintre rezultatele principale ale procesului de învățământ în instituțiile de învățământ superior. Formarea culturii civice prin educația civică trebuie să fie prerogativa nu a unei singure discipline, ci a fiecărei discipline predate, în limita posibilităților. De exemplu, formarea culturii economice a studenților în cadrul însușirii disciplinelor economice, poate amplifica educația civică prin faptul că le dă studenților posibilitatea de a aprecia acțiunile guvernanților în sfera economică. Educația civică trebuie să constituie o prioritate pentru reformarea sistemului de învățământ. Ea trebuie să fie unul dintre scopurile educaționale principale.

Bibliografie:

- Almond G.A., Verba S. Cultura civică: Atitudini politice și democrație în cinci națiuni. - București, Editura DU STYLE, 1996.
- Crăiuțu A. Elogiul libertății: studii de filosofie politică. - Iași, Polirom, 1998.
- Cujbă V. Relevanța politică a educației civice. // Conceptul de contribuție civică în contextul pregătirii universitare. Materialele Conferinței internaționale științifico-practice. - Chișinău, 2003, p.57-58.
- Ilașciuc D. Educația civică în procesul prelegerilor și seminarelor la specialitatea „relații internaționale. // Conceptul de contribuție civică în contextul pregătirii universitare. Materialele Conferinței internaționale științifico-practice. - Chișinău, 2003, p.85-88.
- Marshall C. The civic mission of SCHOOLS. // Leadership, Jan/Feb, 2006, Vol. 35 Issue 3, p.30-32.
- Nedelcu E. Democrația și cultura civică. – București, Editura PAIDEIA, 2000.
- Walling D.R. The Return of Civic Education. // Phi Delta Kappan, December, 2007, Vol.89, Issue 4, p.285-289.
- Мошняга В., Зават Л., Руснак Г., Цуркан В. Политическая география постуденчески: как мы видим себя и других в Европе (взгляд из Молдовы). // MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică). Partea XXI, CE USM. - Chișinău, 2003, p.48-66.
- Теоса В., Руснак Г. Университетское образование в контексте практических социальных политик: гражданское измерение. // Conceptul de contribuție civică în contextul pregătirii universitare. Materialele Conferinței internaționale științifico-practice. - Chișinău, 2003, p.201-215.

Prezentat la redacție
la 7 iulie 2008

МИГРАЦИЯ ИНОСТРАННЫХ ГРАЖДАН И АПАТРИДОВ В/ЧЕРЕЗ РЕСПУБЛИКУ МОЛДОВА: СОСТОЯНИЕ И ПРОБЛЕМЫ РЕГУЛИРОВАНИЯ¹³⁰.

Валерий МОШНЯГА

Республика Молдова, Кишинев, Молдавский государственный университет, факультет международных отношений, политических и административных наук, кафедра политической науки

Доктор хабилитат политических наук, профессор, «Om Emerit»

This article is devoted to the analysis of immigration processes into the Republic of Moldova. For more statistical and factual material analyzed social and ethnic composition of immigrants, disclosed social and legal status of foreign nationals and stateless persons in the Republic of Moldova, shows the main form and purpose of immigration into the country. The author identifies the major trends of modern immigration processes in the Moldovan state. Much attention is paid to consider the phenomenon of refugees in Moldova.

The article examines the legal and regulatory framework regulating immigration processes, identifies the main approaches and practices immigration policy, disclosed the main ways to counter illegal immigration and illegal transit, to combat violations of the status of foreign nationals stay in the Republic of Moldova. The author concludes that the immigration policies of modern Moldovan state is largely restrictive. However, recently observed in the evolution of immigration policy, a shift from restrictive to economic and enabling principles in regulation politics of immigration, changing the basic approaches, manifested in the formation of immigration quotas, expanding opportunities for the consolidation of social and employment status of foreigners in Moldova.

Являясь типичной страной эмиграции, Молдова характеризуется также и иммиграцией. Согласно переписи населения, проведенной в Республике Молдова в октябре 2004 года, в стране проживало 180.255 человек (менее 5,4%), которые являются внешними мигрантами по стране предыдущего места жительства и продолжительности постоянного проживания в Республике Молдова (приложение, таблица 1). Подавляющее большинство (173.200 человек) прибыли из стран «нового зарубежья», нынешних государств СНГ. Продолжительность пребывания и постоянного проживания на территории Республики Молдова подавляющего большинства из них свидетельствует о том, что они приехали еще в советский период, существования Советского Союза, единого государства, в состав которого входила и Республика Молдова. Подавляющее большинство из них сегод-

¹³⁰ Рецензент – доктор политических наук Родика РУСУ

ня имеет молдавское гражданство, не относится в группу иностранных граждан и апатридов, статус которых нуждается в специальном регулировании.

Численность иностранцев, проживающих в Республике Молдова, значительно меньше, составляет 13.973 человека (менее 0,5% от постоянного населения Республики Молдова). Большая часть иностранцев (74,6%) имеет статус постоянного проживания. Статус временного проживания характеризует каждого четвертого иностранца в Молдове (25,6%). Среди постоянно проживающих иностранцев 84,4% являются гражданами других государств. Апатридом (или лицом без гражданства) является каждый шестой иностранец (15,6%), постоянно проживающий в молдавском государстве.

Таблица 2. Распределение иммигрантов Молдове по статусу и целям пребывания, человек (состояние на 1 января 2008)¹³¹

	<i>Временное проживание</i>	<i>Постоянное проживание</i>
Иностранные граждане	3546	8.800
Апатриды		1.627
Учеба	1.223	
Работа	1.883	
Семья	438	
Всего	3.546	10.427
ВСЕГО	13.973	

Легальная иммиграция осуществляется в соответствии с действующим законодательством, по определенным, установленным государством иммиграционным квотам. С 1990 года Молдова стала проводить политику ежегодного квотирования иммигрантов. За период 1992–2006 годы квота практически не менялась и составляла 0,05% от численности населения страны, то есть в пределах 2200 человек.

За этот период в страну въехало около 22 тыс. человек, при суммарной квоте, равной почти 33 тыс. человек (приложение, таблица 4). То есть, иммиграционная квота практически ни разу не была полностью выбрана (исключение 2007 год, когда иммиграционная квота была выбрана к 1 ноября

¹³¹ Здесь и далее приводятся таблицы с статистическими данными, полученными в Департаменте миграции Министерства труда, социальной защиты и семьи (1992-2000 гг.), Государственной службы (Департаменте / Национальном Бюро) по миграции (2001-2006 гг.), Департаменте миграции и убежища Министерства внутренних дел, Департамента (Национального Бюро) по статистике Республики Молдова.

2007 года). В то же время в стране постоянно легально (учеба или работа) находится около 3 тысяч иммигрантов.

Граждане СНГ в соответствии с Бишкекскими соглашениями прибывают в Республики Молдова на безвизовой основе, в то время как граждане государств «нового зарубежья» на основе виз, выдаваемых соответствующими молдавскими специализированными государственными структурами. С 1 января 2007 года Республика Молдова ввела безвизовый режим для иммигрантов из стран Европейского Союза, США, Канады, Швейцарии, Норвегии, Исландии, Японии¹³². Выдача виз является одним из существенных компонентов в регулировании процесса иммиграции в страну. Механизм отказа в выдаче въездной визы базируется на определенных аргументах, характеризующих обоснованность иммиграционных мотивов соискателя визы

Так в 2007 году было рассмотрено почти 3,5 тысячи приглашений на получение визы. В то же время было выдано 2990 и продлено 775 виз. Отказано в получении визы было в 534 случаях (15,28% приглашений). Наибольшее количество отказов на получение визы были выданы на приглашения граждан Сирии, Ливана, Иордании, Индии, Китая.

Таблица 4. Рассмотрение приглашений иностранных граждан в Молдову, 2007 год, по странам (человек)

<i>страна</i>	<i>Выдано</i>	<i>Отказано</i>	<i>Всего</i>
Всего, из них:	2.961	534	3.495
Австралия	163	...	
Республика Корея	174	-	
Индия	176	39	
Ливан	181	80	
Сирия	195	85	
Китай	218	24	
Сербия	327	-	
Иордания	113	45	
Албания	116	...	
Босния-Герцеговина	102	...	
Апатриды	180	-	

Легальная иммиграция в Молдову реализуется в традиционных, известных в мировой практике, формах: воссоединение семей, учеба или работа. При этом наблюдается рост количества иммигрантов, прибывающих на

¹³² См.: Закон «Об отмене визового режима для граждан Европейского Союза, Соединенных Штатов Америки, Канады, Швейцарской Конфедерации, Королевства Норвегия, Республики Исландия и Японии», №151-XVI от 8 июня 2006 года.

временное местожительство (учеба и работа). В то же время сокращается количество людей, прибывающих на постоянное местожительство (приложение, таблица 5). Полагаем, что данная тенденция сохранится и в дальнейшем. Причина этого кроется в социально-экономической непривлекательности страны (одна из беднейших стран Европы), низком уровне жизни населения.

За истекший период наибольшее количество иммигрантов прибыло из Украины, России, Румынии, арабских стран. В целом же среди иммигрантов имеются граждане более 90 стран. Если ранее ведущей была тенденция воссоединения семей, основные потоки иммигрантов были из России и Украины, то сегодня ведущими целями иммиграции являются учеба и работа, растет доля иммигрантов из стран, не входящих в постсоветскую миграционную систему, из Турции, стран Ближнего Востока, мусульманского мира.

Статистические данные за 2007 год подтверждают отмеченные тенденции.

Таблица 6. Распределение иммигрантов в Молдову в 2007 году по целям прибытия (чел.)

<i>цель</i>	<i>количество</i>
Работа	1002
Учеба	221
Семья	847
Всего	2070

Таблица 7. Страновое распределение иммигрантов в Молдове по целям прибытия, 2007 год (человек)

<i>Страна</i>	<i>Цель прибытия</i>		
	<i>работа</i>	<i>Учеба</i>	<i>семья</i>
Украина	288	72	34
Россия	177	...	26
Турция	82	337	43
Румыния	60	128	...
США	25	65	...
Италия	...	74	...
Израиль	...	...	42
Болгария	...	...	29

Среди иммигрантов представлены люди более 100 национальностей. Больше всего русских и арабов, украинцев, румын, молдаван из других государств. Численность русских и украинцев в иммиграционном потоке существенно сократилась, составляет менее 25% (в 1992 г. – 2/3). Это свиде-

тельствует, на наш взгляд, о переходе от постсоветской (СНГ) к международной модели иммиграции.

Механизм регулирования статуса иностранцев в Молдове включает в себя и такую форму получение разрешений на пребывание на фиксированный срок и выдача временных удостоверений личности лицам без гражданства (апатридам). Практика свидетельствует, о росте количества иностранных граждан, которые находятся в Молдове фиксированный срок, подтверждая свой легальный статус соответствующими документами, выданными государственными структурами страны. В течение 7 лет общая численность иностранных граждан и лиц без гражданства, находящихся в Молдове фиксированный срок возросла практически в 3,5 раза. Это просматривается по всем основным мотивам иммиграции. Полагаем, что эта тенденция будет в дальнейшем укрепляться, демонстрируя интеграцию Республики Молдова в единое глобальное миграционное пространство не только в плане эмиграции ее населения, но и иммиграции граждан других стран в нашу страну.

Таблица 8. Статистические данные о количестве разрешений на пребывание (фиксированный срок), выданных иностранным гражданам, и временных удостоверений личности апатридам в Республике Молдова

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
работа	301	633	871	1041	1322	1536	1223
учеба	778	1665	2240	1789	1703	1442	1883
другое	26	62	74	62	104	166	438
всего	1105	2360	3185	2892	3130	3144	3546

В целях регулирования иммиграционных процессов, противодействия нелегальной миграции, обеспечения прав и свобод как своих граждан, так и иностранцев, находящихся на его территории, молдавское государство использует и другие механизмы. В частности это выдворение из страны, реадмиссия / репатриация на родину, применение административных мер и взысканий за нарушения статуса правил пребывания, сокращение срока пребывания, уголовное наказание за совершенные иностранцами преступления и др.

Сравнительный анализ статистики свидетельствует, что имевший место всплеск активности государственных структур Молдовы по пресечению нарушений иностранных граждан связан с приближением Европейского Союза к границам Республики Молдова, превращением ее в непосредственного соседа ЕС. По нашему мнению, это было связано и с определенной активизацией нелегальной миграции, в том числе и транзитной, стремлением иностранных граждан использовать территорию молдавского госуда-

рства для дальнейшего передвижения на запад. Сегодня просматривается тенденция сокращения общего количества нарушений законодательства и правил пребывания иностранцев в Республике Молдова.

Таблица 9. Статистика примененных мер (наказаний) за нарушения законодательства, допущенных иностранцами в Молдове, 2002-2007 года

<i>характер наказания</i>	<i>'02</i>	<i>'03</i>	<i>'04</i>	<i>'05</i>	<i>'06</i>	<i>'07</i>	<i>всего</i>
<i>административное наказание за нарушение правил пребывания</i>	4768	5083	6254	8252	5854	1953	32164
<i>выдворение за нелегальное пребывание</i>	67	233	562	558	513	305	2238
<i>сокращение срока пребывания за нарушение правил пребывания</i>	13	49	244	454	519	397	1676
<i>уголовные наказания за преступления, совершенные иностранцами в Молдове</i>	135	84	103	108	103	38	571
<i>Всего</i>	5214	5449	7163	9372	6989	2693	36649

Основная форма наказания, примененная по отношению к иностранцам, нарушившим правила пребывания в Молдове являются меры административного взыскания. На подобного рода наказания приходится 87,76% всех случаев применения наказания. Выдворение из страны является второй по массовости мерой, применяемой по отношению к иностранцам, нарушившим «закон гостеприимства» Молдовы (6,11%). Сокращение срока пребывания применялось в 4,57% случаев. Уголовные наказания за преступления, совершенные иностранцами на территории Республики Молдова, составили 1,56% случаев.

Статистика свидетельствует, что уголовные преступления совершаются как иностранцами, так и в отношении иностранцев. И справедливость государства выражается в одинаковом отношении как к иностранцам, так и к своим гражданам; наказании тех, кто совершили уголовно наказуемые деяния, и защите тех (независимо от его гражданства), кто стал жертвой преступления. Отметим, что количество уголовных преступлений, совершенных иностранцами, превышает почти в 2,5 раза количество преступлений, совершенных в отношении иностранных граждан.

Таблица 10. Уголовные наказания за преступления, совершенные иностранными гражданами и против иностранных граждан в Республике Молдова, 2002-2007 годы (человек)

<i>год</i>	<i>Уголовные преступления, совершенные иностранными гражданами</i>	<i>Уголовные преступления, совершенные по отношению к иностранным гражданам</i>
2002	135	94
2003	84	64
2004	103	27
2005	108	22
2006	103	16
2007	38	8
Всего	571	231

Представляет интерес страновая статистика совершенных нарушений нормативно-правовой базы Республики Молдова. Рассмотрим по отмеченным выше параметрам совершаемых нарушений.

Таблица 11. Применение мер административного наказания иностранных граждан в Республике Молдова, 2007 год (человек)

<i>Страна</i>	<i>Количество</i>
Россия	611
Украина	543
Турция	190
Азербайджан	92
Румыния	89
Армения	52
Сирия	48
Казахстан	37
Израиль	18
Всего	1953

В 2007 году были выявлены 1953 случаев нарушения правил пребывания. Лидерами являются государства СНГ, в первую очередь, Россия и Украина, Турция, Румыния, Сирия.

Страновыми лидерами «выдворения» за истекший период в Молдове являются (приложение, таблица 12) Украина, Россия, Турция, Китай, Азербайджан, Сирия и Армения, их граждане чаще всего были выдворены за пределы Республики Молдова. Из 305 человек, в отношении которых в 2007 году было принято решение о выдворении, 188 выехали на родину добровольно. В то время как 117 человек продолжали оставаться на территории Республики Молдова, выдвигая в качестве оправдательных мотивов невыезда: отсутствие документов, удостоверяющих личность, - 43 человека, отсутствие финансовых средств – 64 человека, другое – 10 человек.

Кроме того, с отметкой выдворение и репатриация были выданы выездные визы 158 иностранным гражданам.

Страновыми лидерами в вопросе сокращения срока пребывания в Молдове являются (приложение, таблица 13) Россия, Украина, Турция, Израиль, Сирия, Армения, Азербайджан. Их гражданам чаще других (вследствие допущенных нарушений режима пребывания в стране) сокращался срок пребывания в Молдове.

В плане совершения уголовных преступлений иностранными гражданами статистика также выделяет в первую очередь граждан отмеченных выше государств. Данные за 2007 год достаточно убедительны.

Таблица 14. Уголовные преступления, совершенные иностранными гражданами в Республике Молдова, 2007 год

<i>Страна</i>	<i>Количество</i>
Украина	18
Россия	5
Турция	2
Румыния	3
Казахстан	2
Болгария	1
Грузия	1
Италия	1
Апатриды	4
Всего	38

Представляется, что причина не в генетической предрасположенности к асоциальному поведению представителей тех или иных народов или государств. На наш взгляд, причин этому несколько. Во-первых, представленность граждан страны в иммиграционном потоке: более многочисленный контингент создает нередко большие проблемы. Во-вторых, наличие безвизового режима между государствами СНГ. Визовый режим, как мы отмечали выше, осуществляет и функцию определенной селекции иммигрантов. В-третьих, безвизовый режим, видимо, способствует «психологическому разоружению» мигранта, - он утрачивает чувство своего нахождения / пребывания в иной стране, иной системе норм поведения и культуры и т.д.

Значительная часть нарушений режима пребывания в стране связана с нелегальной миграцией. При этом нелегальная миграция связана не только с нелегальным проникновением в страну, но и с нелегальным пребыванием / проживанием, нелегальным трудоустройством. В первую очередь это относится к гражданам СНГ, которые, как уже отмечалось, прибывают в

Республику Молдова легально. Нелегальность проявляется в статусе пребывания и трудовой деятельности на территории Молдовы.

Определенное развитие в Молдове получила нелегальная транзитная миграция. Она является новым явлением в иммиграционных процессах Молдовы. В ней участвуют как граждане из стран СНГ, так и из стран «дальнего» зарубежья, в основном, выходцев из Юго-Восточной Азии, Африки. Частично это и лица, которые находились в Молдове и не хотят или не могут возвратиться домой (студенты). Это и нелегальные транзитные мигранты, которые, воспользовавшись относительной «прозрачностью» границ СНГ, пытаются перейти в западноевропейские страны.

Через Молдову проходит один из неофициальных маршрутов нелегальной транзитной миграции в Западную Европу. Однако, в отличие от других маршрутов нелегальной транзитной миграции (через Беларусь или Украину), молдавский маршрут менее популярен. На наш взгляд, это обусловлено тем, что при таком миграционном движении нелегальному транзитному мигранту приходится дополнительно пересекать еще одну границу, испытывать дополнительные риски, финансовые и организационные затраты на поиски организаторов / перевозчиков и т.д.

При переходе границы нелегальные транзитные мигранты чаще всего используют известные в мировой практике формы и методы проникновения на территорию другого государства. Среди нелегальных каналов пересечения границы выделяются:

- нелегальный переход границы в зеленой зоне («зеленая граница»).
- Переход границы в пунктах легального пропуска при помощи фальшивых (сфальсифицированных) или подлинных, но принадлежащих другому лицу документов.
- Нередко используется и такая форма как нелегальное пересечение границы при помощи крупнотоннажных транспортных средств, перевозящих различного рода строительные материалы, сырье и т.д. Функционирование этих каналов не является чем-то новым, неизвестным в мировой практике нелегальной транзитной миграции.

Современная практика свидетельствует, что мигранты, стремясь нелегально пересечь государственную границу других государств, прячутся в автомобилях, перевозящих различного рода грузы. Нелегальной миграции сопутствуют обморожения, простуды, другие заболевания. Нередки человеческие трагедии, смерть мигрантов.

Функционирование этих каналов является предприятием с высокой долей риска для транзитного мигранта. Нередко мероприятие по нелегальной транзитной миграции длится достаточно долго по времени. Например, выявленный молдавскими пограничниками случай (апрель 2008 года) нелегальная транзитная миграция 7 афганцев, пытавшихся попасть в Ита-

лию, длилась 2 года и была пресечена в Молдове в середине апреля 2008 года. Нелегальные транзитные мигранты прятались среди грузов в фуре крупнотоннажного автомобиля.

И в том, и в другом случае нелегального перехода государственной границы не обходится без посредников, которые на сопредельных пограничных территориях, в разных странах обеспечивают функционирование данного канала транзита.

Деятельность посредников достаточно многообразна. Она включает в себя обеспечение документами, в случае, если маршрут движения предполагает переход в установленных местах легального пересечения государственной границы.

Если же маршрут включает в себя пересечение границы в зеленой зоне, то поиск и найм проводников, хорошо знающих местные условия, географическое расположение и обстановку на границе, порядок размещения и режим функционирования пограничной стражи, является важным и необходимым компонентом. Кроме того, люди, включенные в нелегальную транзитную миграцию, нуждаются в проводниках не только для пересечения государственной границы, но и для движения по территории мало или полностью неизвестной им страны. Пример граждан Мали, которые пытались въехать морем из Африки в Европу, а попали через Одессу, Приднестровье в Республику Молдова, в этом плане, достаточно красноречив. (Нечего возразить: Молдова действительно европейская страна. Организаторы трафика, обещавшие африканцам Европу были правы).

Нередко в этой роли выступают граждане страны транзита или соотечественники мигрантов, которые в силу различных обстоятельств оказались на территории данной страны, имеют легальный статус пребывания и трудовой деятельности в стране транзита. Пути их проникновения в страну транзита могут быть разными. Это и женитьба с гражданами данной страны, и учеба или работа, как временная, так и постоянная. Эти люди могут выступать в качестве опорных точек, социальных сетей для нелегальных мигрантов. При этом отметим, что это отнюдь не означает, что всякий иностранец является автоматически агентом (проводником или «крышей») для своих нелегальных соотечественников. Более того, нередко иностранные граждане (соотечественники нелегальных транзитных мигрантов), проживающие на территории данной страны, не желают рисковать своим легальным статусом и доверием страны пребывания и стараются избегать вовлечения их в нелегальный транзит в любой из возможных форм.

Чаще в качестве посредников и агентов нелегальной транзитной миграции выступают граждане стран транзита, которые за определенную плату оказывают услуги по организации, реализации и сопровождению трафика нелегальных транзитных мигрантов.

Нередко этот процесс контролируется международной организованной преступностью, обладающей разветвленными сетями на территории многих стран. Случается, что «крышуют» трафик и представители государственных структур, правоохранительных органов, призванные бороться с нелегальной и нелегальной транзитной миграцией.

Следует отметить, что нелегальная транзитная миграция чаще всего осуществляется в организованной форме: мигранты организуются в группы. При этом, как показывает практика, эти группы могут быть как национально однородными, так и смешанными, состоять из граждан различных государств.

Численность нелегальных транзитных мигрантов незначительна. В основном это выходцы из стран Центральной и Юго-Восточной Азии, прибывающие из Украины и России («великий евроазиатский миграционный транзит»), и выходцы из Африки¹³³, пытающиеся найти новые маршруты проникновения в страны Европейского Союза. Чаще всего это афганцы, пакистанцы, иракцы, граждане Сенегала, Мали, других африканских стран.

В середине '90-х годов XX века были выявлены единичные случаи нелегальной транзитной миграции с запада на восток, когда граждане Ирана нелегально переходили румыно-молдавскую границу в Молдову, с целью дальнейшего движения на восток, на родину, в Иран.

Это свидетельствует о том, что Молдова интегрируется в глобальную миграционную систему, характеризующуюся массовыми перемещениями людей по осям «восток - запад» и «юг - север». При этом вектор миграции «восток - запад» является доминирующим.

Особую группу среди иммигрантов в Молдову составляют беженцы и лица, находящиеся в поисках убежища. Республика Молдова столкнулась с этим явлением еще в период вооруженного конфликта в восточном регионе страны весной-летом 1992 года. Правда беженцы и лица, находящиеся в поисках убежища были гражданами Молдовы. Вооруженный конфликт (март-июль 1992 года) привел к появлению в Молдове беженцев и внутренних перемещенных лиц. В общей сложности за время вооруженного конфликта погибло около 800 человек (320 человек из состава конституционных сил Республики Молдова и 425 человек со стороны приднестровской стороны). Прямой материальный ущерб от боевых действий составил порядка 400 млн. долларов США.¹³⁴

¹³³ См. Fall P.D. *Senegal and Mali, New African Ports of Europe. // IMISCOE Conference (Irregular) Transit Migration in the European Space: Theory, Politics, and Research Methodology. KOC University, Istanbul, Turkey, April 18-19, 2008.*

¹³⁴ См.: *Encyclopedia of Conflicts, Disputes flashpoints in Eastern Europe, Russia and Successor States.* - U.K., 1993, p.412; *Книга памяти защитников Приднестровья.* -

Во время конфликта было зарегистрировано около 100 тысяч беженцев в Беларусь (859 человек), Россию (17.346), Украину (61 тысяча человек, из них более 30 тысяч детей) и государства «старого зарубежья» (около 20 тысяч человек)¹³⁵. После завершения боевых действий в восточном регионе Молдовы практически все беженцы в Украину вернулись в места постоянного проживания¹³⁶.

В качестве внутренних перемещенных лиц в правобережной части Республики Молдова было зарегистрировано 51.289 человек (из них 28.746 детей). Среди тех, кто спасался от ужасов войны были представители различных национальностей, около 95 процентов из них были женщины, дети, пенсионеры с обоих берегов Днестра. Около 80% внутренних перемещенных лиц были этническими молдаванами.

Завершение боевых действий, достижение при посредничестве России, ОБСЕ договорённости о беспрепятственном возвращении людей в места постоянного проживания позволили оперативно решить проблему перемещённых лиц. Основная масса людей вернулись в места постоянного проживания. На сегодняшний день проблема перемещенных лиц как массового социального явления фактически снята. Однако остается еще определенная часть людей-невозвращенцев, для которых эта проблема (в первую очередь, в части решения жилищного вопроса) существует.

С 2002 года Молдова начинает активно участвовать в международных программах помощи беженцам (приложение, таблица 15). В общей сложности за этот период в стране получили статус беженцев чуть более 400 человек, около 600 человек были признаны в качестве лиц, находящихся в поисках убежища. Среди них имеются представители всех континентов, более 25 стран мира.

Большая часть людей, рассчитывающих на международную гуманитарную помощь, являются чеченцами, выходцами из России (40%). При этом отметим, что доля беженцев из России снижается в общем объеме беженцев, принятых Республикой Молдова. Если в 2002-2003 годы они составляли, соответственно, 89,1% и 90,2%, то в дальнейшем их доля пони-

Тирасполь, Книжное издательство, 1995; Мукомель В. *Вооруженные межнациональные и региональные конфликты: людские потери, экономический ущерб и социальные последствия*. // *Идентичность и конфликт в постсоветских государствах*. / Под ред. М.Б.Олкотт, В.Тишкова и А.Малашенко; Моск. Центр Карнеги. - Москва, Комплекс-Прогресс, 1997, с.311.

¹³⁵ Мошняга В. *Вооружённый конфликт в Республике Молдова и проблема перемещённых лиц*. // *MOLDOSCOPIE (Проблемы политического анализа)*. Часть VII. – Кишинёв, Молд. ГУ, 1995, с.93.

¹³⁶ Malinowska O. *Refugees in Ukraine*. // *Migration Issues. Ukrainian Analytical-informative Journal*, 1998, №2, p.2-3.

зились, составляя в 2004 году – 71,9%; в 2005 году – 33,3%; в 2006 году – 18,8%; в 2007 году – 31,5%.

Среди других стран отметим беженцев из Армении, Иордании, Сирии, Турции, Ирака.

В 2007 году было зарегистрировано 42 человека в качестве новых соискателей убежища, были выданы 6 удостоверений беженца и 183 временных удостоверения личности соискателям убежища. В том же в Центре размещения соискателей убежища были размещены 61 и эвакуированы 51 человек. На 1 января 2008 года в Центре размещения соискателей убежища были размещены 73 человека. На 1 января 2008 года в Департаменте миграции и убежища были зарегистрированы 230 иностранцев, из которых 89 беженцев, 64 получателя гуманитарной помощи и 79 соискателей убежища.

Политика регулирования иммиграционных процессов в Республике Молдова опирается на определенную нормативно-правовую базу. Это Конституция Республики Молдова, принятая в июле 1994 года, Закон «О миграции» (декабрь 1990 года), Законы «О выезде и въезде в Республику Молдова» (ноябрь 1994 г.), «О правовом статусе иностранцев и апатридов» (ноябрь 1994 г.), Закон «О присоединении Республики Молдова к Конвенции о статусе беженцев (1951 г.) и Дополнительному Протоколу о статусе беженцев (1967 г.)» (ноябрь 2001 года), Закон «О статусе беженцев» (июль 2002 года), Закон «О ратификации Соглашения о сотрудничестве государств-членов Содружества Независимых Государств в борьбе с нелегальной миграцией» (февраль 2002 года), Закон «О ратификации Соглашения о сотрудничестве между правительством Республики Молдова и Международной Организацией по Миграции» (октябрь 2002 года), Закон «О миграции» (декабрь 2002 года), Закон «О принятии Конституции Международной организации по миграции» (май 2003 года), Закон «О ратификации Дополнительного Протокола против нелегального трафика мигрантов по земле, по воздуху и морю, дополняющего Конвенцию ООН против транснациональной организованной преступности» (февраль 2005 года)

Непосредственное соседство с Европейским Союзом востребовало соответствующих миграционных политик, скоординированных с политиками Европейского Союза, унификации подходов. В феврале 2005 года Республика Молдова подписывает Индивидуальный План действий «Республика Молдова – Европейский Союз», в котором значительное место уделено вопросам миграции, механизмам противодействия нелегальной миграции, трафику живых существ, оказания помощи беженцам и соискателям убежища.

Однако не секрет, что меры, предпринимаемые Молдовой в основном носят рестриктивный (запретительный) характер, направлены на правовое

регулирование процессов иммиграции, противодействия нелегальной (неурегулированной) миграции, трафику живых существ с целью трудовой, сексуальной и иной эксплуатации. Отмеченные выше данные. Используемые методы регулирования иммиграционных процессов в Молдове достаточно четко свидетельствуют об этом.

Поэтому в последнее время этот подход к регулированию миграции начинает дополняться экономическими, стимулирующими механизмами. Это нашло отражение в ряде проектов законов, которые разработаны и находятся на рассмотрении в парламенте Республики Молдова.

Речь идет о Законе «О модификации Закона «О миграции» (2002 года). Предполагается изменить статью 1 закона, в которой определяется иммиграционная квота. Министерство Экономики и торговли предлагает вместо старой формулировки «иммиграционная квота» устанавливать «иммиграционную квоту в целях работы – ограниченное число иностранных граждан и апатридов, которым разрешается иммиграция на территорию Республики Молдова в целях работы, устанавливаемую ежегодно в зависимости от потребностей государства». Данная модификация коренным образом меняет основной принцип иммиграционной политики молдавского государства.

На рассмотрении парламента страны находится и Закон «О трудовой миграции». В представленном проекте закона во главу угла ставится проблема эффективного социально-экономического развития страны. В этом контексте трудовая миграция рассматривается в единстве трудовой деятельности как молдавских граждан, участвующих в международной трудовой миграции (трудовой миграции), так и иностранных граждан и апатридов, включенных в процессы трудовой иммиграции в Республику Молдова. Большое внимание уделено правовым аспектам трудоустройства, правовой и социальной защите как молдавских граждан, трудовых эмигрантов, так и иностранным гражданам и апатридам, трудовым иммигрантам. Широко и подробно рассмотрены вопросы взаимодействия с государственными структурами, призванными регулировать процессы трудовой миграции, правовой защиты мигрантов, решению процедурных вопросов, деятельности форм, занятых трудоустройством молдавских и иностранных граждан.

Закон приветствует привлечение иностранных граждан и апатридов в трудовые процессы в Молдове. Учитывая возможную негативную реакцию общественного мнения на привлечение иностранной рабочей силы в экономику страны, закон стремится оградить и обеспечить приоритетность граждан Молдовы в трудоустройстве в стране. Правда, этот аспект недостаточно четко прописан, оставляет лазейки для трудоустройства иностранных граждан и апатридов в ущерб местной рабочей силе (как это бы-

ло и ранее, при решении вопроса о трудоустройстве и оплате труда молдавским гражданам, работникам на предприятиях с иностранным капиталом (на что нередко указывали профсоюзы).

Кроме того, отметим новый нюанс, ранее не характерный для молдавского законодателя: стимулирование бизнес-иммигранта по принципу: большие объемы инвестиций в экономику Молдовы – большая продолжительность легального статуса пребывания в стране. В целом в законе имеется немало новых революционных идей для молдавской политики регулирования трудовой миграции (иммиграции / эмиграции) как молдавских граждан, так и иностранных граждан.

Отметим, что основным актором и потребителем закона выступает не столько молдавский гражданин, трудовой эмигрант, сколько иностранный гражданин и апатрид, трудовой иммигрант.

В соответствии с Национальной программой действий в сфере миграции и убежища (Постановление правительства Республики Молдова №448 от 27 апреля 2007 года) и в плане становления нормативной базы свободного передвижения и миграции иностранных граждан по территории Республики Молдова, исходя из необходимости принятия новой нормативной базы в соответствии с законодательством Европейского Союза, был разработан проект Закона «Об иностранцах на территории Республики Молдова», который представлен на рассмотрение в правительство.

Были разработаны проекты законов «Об изменении и дополнении ряда законодательных актов (Закон «О выезде и въезде в Республику Молдова» №269-XIII от 9 ноября 1994 года; Закон «Об актах идентичности национальной паспортной системы» №273-XIII от 9 ноября 1994 года), которые представлены на рассмотрение в парламент.

Было разработан и представлен в правительство проект Постановления об установлении размеров денежных выплат беженцам.

Помимо этих новых моментов в регулировании процессов иммиграции в Республику Молдова, выделим также и новые, позитивные феномены в реальной практике менеджмента иммиграции.

В соответствии с постановлением Правительства (№40 от 12 января 2007 года «О создании Интегрированной Информационной Автоматизированной Системы (ИИАСМ) в области Миграции была разработана и принята правительством (ноябрь 2007 года) Концепция ИИАСМ. Вместе с МОМ был проведен тендер и определены кампании, которые обеспечат техническую часть внедрения системы. В 2008 году, на втором этапе внедрения, предвидится финансирование системы из государственных и иных источников, предусмотренных Программой «Молдова электронная».

С целью совершенствования механизма выдворения иностранных граждан и апатридов, которые нарушили режим пребывания в Молдове, пред-

лагается создание фонда по реадмиссии / выдворению / возвращению иностранных граждан и апатридов в страны происхождения. В этом контексте были высказаны предложению Министерству финансов об изменении ряда внутренних нормативных актов и планировании для средств государственного бюджета на деятельность этого фонда. На 2008 год предлагается финансирование в размерах 405.000 лей.

Существующий Центр временного размещения иностранных граждан, выявленных в контексте нелегальной миграции, справедливо именовался международными экспертами и сотрудниками международных организаций за его убогость и непрезентабельность «тюрьмой». С целью решения проблем, связанных с финансированием и благоустройством Центра временного размещения иностранных граждан и апатридов, совместно с МОМ был внедрен проект «Консолидация менеджмента миграции в Республике Молдова – MIGRAMOL». Проект был профинансирован Европейской Комиссией и правительством Финляндии и завершен в июне 2008 года. В результате реализации проекта был сдан в эксплуатацию первый корпус Центра вместимостью на 100 человек. Вместе с тем в рамках этого же проекта, совместно с специализированными исследовательскими и правозащитными структурами в области права была разработана в соответствии со стандартами Европейского Союза.

Библиография

- Архив Департамента Миграции и Убежища Министерства Внутренних дел Республики Молдова, 2002-2007.
- Braicevska O., Volosiuk H., Malynovska O., Pylinskyi Y., Popson N., Ruble B. Non-traditional immigrants in Kyiv. - Washington, Woodrow Wilson International Centre for Scholars, 2004.
- Бурдельный Е., Круглашов А., Мошняга В. Изучение практик регулирования трансграничных миграций в восточноевропейских странах Европейской Политики Соседства (Молдова, Украина, Беларусь) в контексте расширения Европейского Союза. // MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică). Nr.2 (XLI), 2008. - Chişinău: CEP USM, 2008, p.154-193.
- Duvell F. Crossing the fringes of Europe: Transit migration in the EU's neighbourhood. // Compas. Centre on Migration, Policy and Society. Working Paper, No.33, University of Oxford, 2006.
- ICMPD Transit Migration – a Challenge for Migration Management. Presentation at 13th Economic Forum, Prague, 23-27 May 2005, ICMPD What the MTM Dialogue. – Vienna, ICMPD, 2005.
- Малиновска О. Транзитная нелегальная миграция: Украина. // MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică). Nr.2 (XLI), 2008. - Chişinău: CEP USM, 2008, p.19-56.

- Malinovska O., Mosneaga V., Shahotko L. Labour Migration Assessment for the WNIS Region. – Kiev, IOM, October 2007
- Мошняга В. Неурегулированная транзитная миграция из Республики Молдова: состояние и пути минимизации. // *MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică)*. Nr.2 (XLI), 2008. - Chişinău: CEP USM, 2008, p.57-107.
- Moşneaga V., Mohamadifard Gh., Corbu-Drumea L. (Coord.) Populația Republicii Moldova în contextul migrațiilor internaționale. Vol.I-II. – Iași, 2006.
- Мошняга В. Регулирование трудовой миграции в Республике Молдова: основные этапы и специфика. // *MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică)*, nr.1 (XXXVI). – Chişinău, USM, 2007
- Мошняга В. Независимая Молдова и миграция. – Кишинэу: Молд.ГУ, 1999.
- Noile frontieri în Europa de Sud-Est. Republica Moldova, Ucraina, România. – Chişinău, IPP, 2002.
- Papadopoulou A. Exploring the asylum-migration nexus: a case study of transit migrants in Europe. // *Global Migration Perspectives*, No.23, Geneva, Global Commission on International Migration, 2005.
- Pop A. Moldova – Romania: Managing Migration and Combating Trafficking in Human Beings at the EU Eastern Border. – Chisinau: IOM, 2007
- Pribytkova I., Gromovs Iu. Migration Trends 2004-2006 Soderkoping Process Countries. – Kiev: European Commission, 2007.
- Recensământul populației. = Перепись населения. = Population census. (2004). [În 4 volume]. Volumul 2. Том 2. Volume 2. Migrația populației = Миграция населения = Population migration. – Chişinău: Biroul național de statistică al Republicii Moldova, 2006.

Представлена в редакцию
25 мая 2008 года

ПРИЛОЖЕНИЯ.

Таблица 1. Внешние мигранты по стране предыдущего места жительства и продолжительности постоянного проживания в Республике Молдова, по результатам переписи населения (2004 г.), человек

Страна	Всего	Продолжительность лет				
		до 2	2 - 5	6 - 9	10 +	не указана
Всего	180255	5127	8292	7984	157870	982
<i>Страны СНГ и Балтии</i>	173200	3860	7041	7481	153956	862
Армения	840	36	78	113	612	1
Азербайджан	1213	43	81	83	1001	5
Беларусь	3769	50	117	147	3436	19
Эстония	299	2	9	22	266	-
Грузия	1207	17	40	80	1064	6
Казахстан	6808	78	260	435	6007	28
Киргизстан	500	20	11	27	442	-
Латвия	474	8	16	42	405	3
Литва	481	6	8	46	415	6
Россия	76345	1945	3011	3081	67942	366
Таджикистан	435	14	32	38	350	1
Туркменистан	706	15	48	62	580	1
Украина	78830	1579	3258	3243	70330	420
Узбекистан	1293	47	72	62	1106	6
<i>Другие страны</i>	7055	1267	1251	503	3914	120
Болгария	169	17	40	26	84	2
Чехия	195	28	16	9	142	-
Франция	65	36	15	5	9	-
Германия	1482	40	48	61	1330	3
Греция	116	60	41	8	6	1
Израиль	128	64	40	10	13	1
Италия	371	188	95	11	69	8
Македония	61	2	4	2	53	-
Монголия	175	5	4	3	161	2
Польша	212	8	15	6	182	1
Португалия	140	93	33	2	4	8
Румыния	1972	339	533	218	859	23
США	62	23	21	7	9	2
Сирия	76	25	24	9	17	1
Турция	240	98	105	24	12	1
Венгрия	285	9	10	5	260	1
Другое	1306	232	207	97	704	66

Таблица 12. Количество иностранцев, выдворенных из Молдовы, в 2003-2007 годах, по странам происхождения (человек)

<i>Страна</i>	<i>2003</i>	<i>2004</i>	<i>2005</i>	<i>2006</i>	<i>2007</i>	<i>Всего</i>
Апатриды	-	6	2	6	-	14
<i>Страны СНГ</i>	38	247	441	360	210	1296
Армения	1	22	29	21	14	87
Азербайджан	26	27	22	10	15	100
Россия	-	72	160	130	82	444
Грузия	1	15	10	4	13	43
Казахстан	1	6	9	2	8	26
Украина	9	96	187	156	70	518
Узбекистан	-	3	5	16	8	32
Турция	49	80	35	40	35	239
<i>Страны Балканского региона</i>		6	2	1	-	9
<i>Страны Юго-Восточной Азии, из них:</i>	104	34	7	4	-	149
Индия	3	16	2	1	-	22
Китай	87	16	2	1	-	106
<i>Страны ЕС, из них:</i>	9	37	29	25	8	108
Румыния	2	6	6	10	8	32
<i>Страны Африки, из них:</i>	9	9	12	16	-	46
Судан	7	7	8	8	-	30
<i>Страны Американского континента</i>	-	5	2	1	-	8
<i>Страны Северной Африки и Ближнего Востока, из них: страны)</i>	51	100	30	17	5	203
Иордания	15	33	5	1	5	59
Израиль	1	14	6	4	-	25
Сирия	23	42	15	10	-	90
ВСЕГО	233	562	558	513	305	2238

Таблица 13. Количество иностранцев, которым был сокращен срок пребывания в Молдове, в 2004-2007 годах, по странам происхождения (человек)

<i>страна</i>	<i>2004</i>	<i>2005</i>	<i>2006</i>	<i>2007</i>	<i>Всего</i>
Апатриды	1	1	13	-	15
<i>Страны СНГ, из них:</i>	<i>203</i>	<i>383</i>	<i>360</i>	<i>210</i>	<i>946</i>
Армения	7	8	11	11	37
Азербайджан	7	10	17	-	34
Россия	86	206	164	117	573
Украина	85	128	137	82	432
Турция	-	13	46	37	96
<i>Страны Юго-Восточной Азии</i>	<i>7</i>	<i>2</i>	<i>5</i>	<i>-</i>	<i>14</i>
<i>Страны Северной Африки и Ближнего Востока, из них:</i>	<i>7</i>	<i>31</i>	<i>39</i>	<i>44</i>	<i>121</i>
Иордания	1	4	2	12	19
Израиль	2	12	18	18	50
Сирия	-	11	11	24	46
<i>Страны ЕС, из них:</i>	<i>18</i>	<i>11</i>	<i>30</i>	<i>14</i>	<i>73</i>
Румыния	11	3	16	14	44
<i>Страны американского континента</i>	<i>-</i>	<i>3</i>	<i>5</i>	<i>-</i>	<i>8</i>
<i>Страны Африки</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>5</i>	<i>-</i>	<i>18</i>
<i>Страны Балканского региона</i>	<i>-</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>-</i>	<i>2</i>
Всего	244	454	519	397	1614

Таблица 5. Количество иммигрантов в Республику Молдова в 1992-2007 года (чел.)

[illegible]

Таблица 6. Распределение иммигрантов по гражданству

Страна	93	94	95	96	97	98	99	00	01	02	03	04	05	06	07
Армения	24	33	19	15	11	...	...	...	...	...	...	...	...	...	27
Азербайджан	21	14	21	12	8	...	...	...	...	...	...	...	...	...	92
Болгария	10	12	10	12	31	11	69	65	48	46	100	70	86		...
Китай	12	4	4	10	13	14	17	17	23	23	8	13	13		...
Иордания	50	54	58	131	141	160	168	137	112	73	39	52	33		...
Израиль	15	33	18	16	17	14	9	12	38	40	68	90	94		...
Италия	1	0	6	3	1	...	...	...	...	...	...	...	...		84
Казахстан	42	29	29	22	13	25	15	16	31	14	22	23	26		...
Палестина	0	0	3	12	16	19	21	11	12	11	4	1	-		...
Румыния	40	34	51	119	141	183	139	104	99	64	79	83	111		195
Россия	461	360	296	231	202	187	133	70	52	73	121	152	168		257
Сирия	363	235	176	220	199	171	187	232	215	243	197	153	101		90
США	26	36	31	55	46	67	63	52	56	71	91	85	111		...
Судан	5	33	24	18	29	43	50	33	38	24	39	26	19		...
Турция	31	62	35	30	101	108	198	154	110	180	196	273	462		462
Украина	421	382	417	520	342	385	255	195	224	196	321	283	393		394
Другие	233	223	275	361	306	171	193	223	235	239	335	402	439		469
Всего	1755	1544	1473	1787	1617	1558	1517	1321	1293	1297	1620	1706	2056		2070

Таблица 15. Беженцы и лица, находящиеся в поисках убежища, зарегистрированные в Республике Молдова (2002-2007 гг.), чел.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	E
2002																						
A	5	-	-	8	154	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	-	173
B	5	5	2	-	35	1	7	1	9	3	-	5	-	-	1	4	3	4	4	1	-	90
2003																						
A	5	-	1	-	92	1	1	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	102
B	5	6	1	4	36	2	18	-	11	7	1	4	1	2	4	16	12	5	5	-	-	140
2004																						
A	5	3	1	-	41	1	2	1	2	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	57
B	5	11	1	4	42	1	15	-	10	6	3	8	3	14	3	24	17	6	6	-	5	184
2005																						
A	8	4	2	4	28	1	3	1	7	1	-	2	-	6	-	7	8	-	1	-	1	84
B	5	22	-	-	6	1	14	-	2	4	-	8	5	9	2	7	17	6	13	3	24	148
2006																						
A	12	23	2	4	30	2	8	1	8	5	3	5	1	7	-	12	17	4	3	3	13	161
B	2	15	-	1	3	-	10	-	-	-	1	1	4	11	2	-	2	-	14	1	11	78
2007																						
A	4	10	...	...	28	...	...	...	...	...	...	...	...	6	...	...	8	...	8	...	...	89
B	...	16	...	...	12	...	6	...	...	...	...	...	...	8	...	...	...	...	8	...	...	79
C	8	16	...	...	...	...	6	...	...	4	...	...	...	...	...	4	...	...	...	4	...	64

Примечание: *A* – беженцы, *B* – лица, находящиеся в поисках убежища, *C* – получатели гуманитарной эпититы. 1 – Афганистан, 2 – Армения, 3 – Эритрея, 4 – Киргизстан, 5 – Россия, 6 – Сьерра-Леоне, 7 – Судан, 8 – Сомали, 9 – Ирак, 10 – Иран, 11 – Египет, 12 – Грузия, 13 – Ливан, 14 – Иордания, 15 – Пакистан, 16 – Палестина, 17 – Сирия, 18 – Таджикистан, 19 – Турция, 20 – Азербайджан, 21 – другие страны.

Источник: *Migrația populației Republicii Moldova pentru anii 1980-1992. Buletin statistic.* – Chișinău, Departamentul de statistică, 1993; *Migrația populației Republicii Moldova în anii 1990-1996. Buletin statistic.* – Chișinău, Departamentul de statistică, 1997; *Anuarul statistic al Republicii Moldova. 2007. Статистический ежегодник Республики Молдова.* – Chișinău, Statistica, 2007.

НОВАЯ МИГРАЦИОННАЯ ПОЛИТИКА РОССИИ: ИЗДЕРЖКИ ИДЕОЛОГИИ¹³⁷

Владимир МУКОМЕЛЬ

Россия, Москва, Центр этнополитических и региональных исследований

Директор, доктор социологических наук

In 2001-2002 the migration policy of Russia has undergone to radical revision, a priority direction of a migration policy became struggle against illegal migration. The migration policy is militarized; reorganization the Federal Migration Service transferred to the Ministry of Internal Affairs of Russia, directly submitting to the President of Russia has undergone. Organizational changes promoted decrease in a transparency of a migratory policy which became less predicted.

The shown inconsistency a migration policy has undergone audits in March, 2005 when the decision on its liberalization, reorientation to attraction of immigrants was accepted. The summer of 2006 had been accepted a corresponding package of federal laws, the State program of assistance to voluntary resettlement of compatriots is authorized.

However it is difficult to name this policy consecutive: the autumn of 2006 had been brought the innovations, meaning refusal of the planned direction on liberalization.

Results of a new migration policy in 2007 are dual; special concern is caused with the program of repatriation of compatriots: realization of last encounters resistance of regional authorities to which the basic burden of financing is assigned.

However the ideology of the new migration policy defies the key issue, i.e. problems of repatriates and immigrants social integration, adaptation of temporary labor migrants.

Priority today conceptual reconsideration becomes more whole, tasks and priorities of a migration policy in view of the long-term challenges facing to Russia. Special importance is got with an adequate estimation of a situation and all spectrum of probable consequences of accepted decisions in so delicate sphere, as a migration policy.

В 2000-х гг. кардинально изменился социально-политический контекст миграционной и этнонациональной политики государства. В-первых, миграционная и политика рассматривается властями, СМИ и

¹³⁷ Работа выполнена при поддержке фонда МакАртуров в рамках проекта «Иммиграция в Россию: социальное измерение» (грант № 06-88535-00-GSS)

общественностью в неразрывной связи с этнонациональной политикой. Особенностью российского дискурса является преувеличенное значение этничности: многие социальные, политические, экономические проблемы сводятся к поиску причин, лежащих в сфере этничности и межнациональных отношений, этническая принадлежность выступает ключевым маркером отношений «свой / чужой».

Во-вторых, миграционная и этнонациональная политика стали рассматриваться сквозь призму проблем национальной и общественной безопасности, приобретших исключительно важное значение в начале 2000-х годов. Возрастающее этно-культурное и этно-конфессиональное разнообразие общества - результат миграционных процессов, - способствовало поляризации взглядов политиков и общественного мнения на вопросы миграционной политики.

В-третьих, ксенофобские настроения, разделяемые большинством населения России, проецируются на представителей мигрантских, не традиционных для данной местности меньшинств: особо негативно россияне относятся к выходцам из стран Закавказья и республик Северного Кавказа, государств Средней Азии, Юго-Восточной Азии, к цыганам. И это не позиция маргиналов: лозунг «Россия для русских!», по опросам социологов, поддерживается большинством респондентов¹³⁸.

В-четвертых, миграционная политика стала рассматриваться властями не только как внутривнутриполитический, но и как внешнеполитический ресурс. Введение (или угроза введения) визового режима, натурализация граждан непризнанных государств, инициация переговоров о реадмиссии, проведение съездов граждан других государств накануне выборов в этих странах, стали обыденными инструментами внешней политики России на постсоветском пространстве.

В-пятых, произошли существенные сдвиги в самих миграционных процессах. Политические факторы миграции, доминировавшие в 1990-х, сошли на нет; решающее значение приобрели экономические мотивы. Приток иммигрантов, снизился в 2000-х гг. на порядок, стабилизировавшись на относительно низком уровне; лишь 16%

¹³⁸ По данным Левада-Центра, в августе 2007 г. 14% респондентов на вопрос: «как вы относитесь к идее «Россия для русских»? ответили «поддерживаю, ее давно пора осуществить», еще 41% считали, что «ее неплохо было бы осуществить, но в разумных пределах». «Отрицательно, это настоящий фашизм» - 27%. Опрошено 1600 респондентов. - <http://www.levada.ru/press/2007082901.html>. Схожие результаты получены ВЦИОМом в декабре 2006 г. (<http://wciom.ru/arkhiv/tematicheskii-arkhiv/item/single/3772.html>)

иммигрантов из СНГ постсоветского периода прибыло в Россию в 2000-х гг. Численность временных трудовых мигрантов, напротив, резко возросла: в настоящее время на российских рынках труда присутствует, по оценкам экспертов, до 5 млн. трудовых мигрантов, в большинстве своем являющихся представителями коренных этнических групп государств СНГ.

Антимигрантские настроения, культивируемые масс-медиа, муссируемые рядом публичных политиков, проникающие в массовую культуру и поддерживаемые отдельными представителями научной и творческой интеллигенции, стали постоянным фактором общественной жизни и общественного дискурса.

Предыстория: трансформация миграционной и этнонациональной политики в начале 2000-х

Многие сегодняшние проблемы реализации миграционной политики не могут быть адекватно восприняты вне контекста ее становления: эффект *path dependency*¹³⁹ сполна сказывается на принятии решений в данной сфере.

На рубеже 2001-2002 гг. миграционная политика России, доселе вполне либеральная и адекватная вызовам того времени, подверглась коренному пересмотру¹⁴⁰. Приоритетным направлением миграционной политики стала борьба с незаконной миграцией.

Обозначив курс на борьбу с незаконной миграцией, федеральными властями были созданы правовые основы его проведения: в 2002 г. приняты жесткие законы «О правовом положении иностранных граждан в Российской Федерации» и «О гражданстве Российской Федерации», в последующем существенно откорректированные. Застолбив курс на борьбу с незаконной миграцией Концепцией регулирования миграционных процессов в Российской Федерации (2003 г.), власти сочли возможным отказаться от видимости гражданского контроля и сотрудничества со специалистами и НПО – в 2004 г. в очередной раз, и уже окончательно, ликвидирована Правительственная комиссия по миграционной политике¹⁴¹.

Законодательная база подвергалась коррекциям, введившим или ужесточавшим ответственность за нарушение действующего законодательства: в конце 2004 г. Уголовный кодекс Российской Федерации дополнен статьей 322.1 «Организация незаконной

¹³⁹ Зависимость от предшествующей траектории развития, «эффект колеи».

¹⁴⁰ Развернутый анализ государственной миграционной политики России 1990-х и первой половины 2000-х гг. см.: Мукомель В. Миграционная политика России: постсоветские контексты. - Москва: Институт социологии РАН, Диполь, 2005

¹⁴¹ Первая ликвидация Правительственной комиссии состоялась в начале 2001 г.

миграции», были ужесточены наказания за нарушения иммиграционных правил, за нарушение правил пребывания (проживания) иностранных граждан или лиц без гражданства, правил привлечения и использования иностранных работников, незаконной трудовой деятельности в Российской Федерации (новая редакция ст.18.8-18.12 Кодекса Российской Федерации об административных правонарушениях).

Реорганизации подверглась Федеральная миграционная служба, переданная в МВД, напрямую подчиняющееся Президенту России¹⁴². Президент определяет функции этого федерального органа исполнительной власти¹⁴³. Начиная с 2002 г. миграционная политика – президентская политика. (Одним из первых указов новый Президент России Д.Медведев зафиксировал сложившуюся практику: МВД России и подведомственная ему ФМС России отнесены к службам, «руководство деятельностью которых осуществляет Президент Российской Федерации»¹⁴⁴).

Функции ФМС России были расширены в связи с передачей ей паспортно-визовой службы¹⁴⁵. Существенно возрос аппарат ФМС и ее финансирование.

В сфере миграционной политики федеральные власти выстроили вертикаль, дающую возможность пресечения всяких популистских субъектов Федерации на самостоятельную миграционную политику. Это было достигнуто несколькими путями. Во-первых, федеральные власти инициировали расторжение договоров о разграничении предметов ведения и полномочий с органами государственной власти субъектов Федерации – в некоторых из них оговаривалось разграничение компетенции Москвы и региона в области миграционной политики.

Во-вторых, в рамках кампании по приведению регионального законодательства в соответствии с федеральным, большинство законов и подзаконных актов субъектов Федерации, регламентирующие права мигрантов, регистрацию проживания и

¹⁴² Статья 32 Федерального конституционного закона «О Правительстве Российской Федерации» от 7 декабря 1997 года, №2-ФКЗ (в ред. Федерального конституционного закона от 19 июня 2004 года, №4-ФКЗ).

¹⁴³ Указ Президента Российской Федерации «О системе и структуре федеральных органов исполнительной власти» от 9 марта 2004 года, №314 (в ред. Указа Президента Российской Федерации от 20 мая 2004 года, №649)

¹⁴⁴ Структура федеральных органов исполнительной власти, утверждена Указом Президента Российской Федерации от 12 мая 2008 года, №724

¹⁴⁵ Указ Президента Российской Федерации «Вопросы Федеральной миграционной службы» от 19 июля 2004 года №928 (в ред. Указа Президента Российской Федерации от 6 октября 2004 года, №1285).

пребывания, правовое положение иностранцев и использования иностранной рабочей силы приведены в соответствие с Конституцией и законами Российской Федерации. Свою роль сыграло и принятие федерального закона о правовом положении иностранных граждан, отменившего действие соответствующих региональных нормативных правовых актов (2002).

В-третьих, в рамках кампании по изменению бюджетных взаимоотношений, нормативное правовое регулирование и обеспечение финансовыми ресурсами миграционной политики стали прерогативой федерального центра¹⁴⁶.

Самым болезненным шагом для регионов стали меры, лишившие их доступа к финансам федерального бюджета. После того, как Федеральная миграционная программа прекратила свое существование, регионы лишились важнейшего источника финансового обеспечения региональных миграционных программ, в рамках которых решали проблемы напряженности между местным населением и мигрантами. (Методика их разработки и принятия была такова, что федеральный центр и органы государственной власти регионов приходили к соглашению о совместном их финансированию). Если в 1990-х годах собственные миграционные программы реализовывали свыше двадцати регионов, то в 2006 г. – лишь четыре, причем только в двух регионах (Москве, Оренбургской области) миграционные программы были обеспечены финансами.

В 2000-х гг. федеральные власти особое внимание уделяли выстраиванию жесткой вертикали, должной адекватно воспринимать и транслировать президентские установки на миграционную политику; трансформации подверглись все компоненты миграционной политики: законодательная база, организационное, инструментальное и финансовое ее обеспечение.

Основным итогом многочисленных пертурбаций в первой половине 2000-х гг. стала утрата системности, рассогласованность развития каждой из компонент миграционной политики, особо проявившаяся в ослаблении институционального и инструментального обеспечения миграционной политики и ее финансирования, снижение прозрачности миграционной политики¹⁴⁷.

¹⁴⁶ Программа развития бюджетного федерализма в Российской Федерации на период до 2005 г. (в ред. Постановления Правительства Российской Федерации от 6 февраля 2004 года, №51), Приложение 1, п.2.8.

¹⁴⁷ Если в сфере миграционной политики федеральные власти центральное внимание уделяли выстраиванию жесткой вертикали, должной адекватно воспринимать, транслировать и реализовывать президентские установки, совершенно иные процессы шли в сфере этнической (национальной) политики. Федеральная власть

Новая миграционная политика как продукт идеологии

Президент России, обозначивший курс на ужесточение миграционной политики на рубеже 2001-2002 гг., в 2005 г. обеспечил ее очередной разворот на 180 градусов.

Тому имелось несколько причин. Во-первых, курс на борьбу с незаконной миграцией потерпел фиаско: руководство ФМС России с каждым годом давало новые, все более высокие оценки численности незаконных мигрантов в стране. (ФМС России остается самым «советским» ведомством, полагающим, что нагнетание алармистских настроений позволяет претендовать на дополнительные финансовые влияния. Отсюда и последние оценки численности незаконных мигрантов, озвученные главой ФМС К.Ромодановским - 10,2 млн. человек, которые независимые эксперты полагают чрезмерно завышенными). Что же касается финансирования, то куда уж больше: в 2006 г. предусматривалось финансирование ФМС России в размере 12,3 млрд. рублей, из которых на собственно мероприятия по обеспечению миграционной политики было выделено 1,2 млрд. рублей, львиная часть средств пошла на содержание самого ведомства¹⁴⁸.

Во-вторых, руководство страны обратило пристальное внимание на проблемы демографического развития, нашедшее логическое завершение в подготовке соответствующего национального проекта.

В-третьих, стало очевидным, что решение демографических проблем не снимает обостряющихся вызовов в экономической сфере. Особенно значимо сокращение численности трудовых ресурсов: по прогнозу Федеральной службы статистики, в 2007-2025 гг. сокращение населения в трудоспособном возрасте составит 16,2 млн. человек, почти четверть ныне занятых в экономике страны (причем в этих расчетах уже учтена существенная иммиграция, более чем вдвое превышающая нынешнюю). В пиковые 2009-2017 гг. численность населения в трудоспособном возрасте будет ежегодно сокращаться более чем на 1 млн. человек¹⁴⁹.

Конъюнктурное решение о либерализации режима пребывания граждан Украины в России (2004 г.) стало отправной точкой разворота миграционной политики Российской Федерации: распространение

взяла курс на децентрализацию национальной политики, самоустранившись от ее разработки, реализации и сбрасывая ответственность на регионы.

¹⁴⁸ *Федеральный закон «О федеральном бюджете на 2007 год» от 19 декабря 2006 года, №238-ФЗ*

¹⁴⁹ *Средний вариант прогноза, рассчитано по: Предположительная численность населения Российской Федерации до 2025 года (Статистический бюллетень). - Москва: Федеральная служба государственной статистики, 2006, с.55*

аналогичного режима на российских граждан продемонстрировало неэффективность норм, действенных в другое время и другом обществе.

Продemonстрировавшая свою несостоятельность политика подверглась ревизии в марте 2005 года, когда было принято решение на Совете Безопасности, возглавляемом Президентом России, об ее либерализации, переориентации на привлечение иммигрантов.

Реформирование миграционной политики шло в нескольких направлениях: пересмотре ее концептуальных основ; либерализации процедур получения иностранцами разрешения на пребывание (проживание) и занятия трудовой деятельности на территории России; государственной поддержке переселения русскоязычного населения из стран СНГ и Балтии, упрощении для них процедур натурализации.

Летом 2006 г. был принят соответствующий пакет федеральных законов: Федеральный закон «О миграционном учете иностранных граждан и лиц без гражданства в Российской Федерации», внесены изменения и дополнения в федеральные законы о гражданстве и правовом положении иностранных граждан и лиц без гражданства и др.¹⁵⁰. Одновременно была утверждена Государственная программа содействия добровольному переселению соотечественников¹⁵¹, подготовлена (однако до сих пор не принята) принципиально новая Концепция государственной миграционной политики.

Новая миграционная политика затрагивает три категории мигрантов: временных трудовых мигрантов из стран СНГ, которым облегчается доступ к рынкам труда и регистрации пребывания; иммигрантов, для которых существенно либерализованы процедуры получения разрешения на проживание; соотечественников, которым предусмотрены льготы при репатриации. Новая миграционная политика призвана облегчить приезд и обустройство иммигрантам, прибывающим в Россию по этим каналам, «расшить» нерешенные правовые и процедурные проблемы.

С января 2007 г. действует новое законодательство, регламентирующее доступ на российские рынки труда иностранных

¹⁵⁰ Федеральный закон «О миграционном учете иностранных граждан и лиц без гражданства в Российской Федерации» от 18 июля 2006 года, №109-ФЗ; Федеральный закон "О внесении изменений в Федеральный закон "О правовом положении иностранных граждан в Российской Федерации" и о признании утратившими силу отдельных положений Федерального закона "О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Российской Федерации" от 18 июля 2006 года, №110-ФЗ

¹⁵¹ Государственная программа по оказанию содействия добровольному переселению в Российскую Федерацию соотечественников, проживающих за рубежом, утверждена Указом Президента Российской Федерации от 22 июня 2006 г., №637

граждан. Существенное упрощение процедуры получения разрешения на работу иностранными гражданами, прибывшими в Российскую Федерацию в порядке, не требующем получения визы, принесло свои плоды. Резко возросло количество иностранных граждан, легально осуществляющих трудовую деятельность на территории Российской Федерации: с 1,0 млн. человек в 2006 г. до 2,3 млн. в 2007 г. (Из которых 1,8 млн. – граждане государств СНГ). Важную роль сыграло то, что уведомительный порядок распространен и на работодателей: последние вправе привлекать для осуществления трудовой деятельности данную категорию иностранцев без получения разрешения на привлечение и использование иностранных работников.

Однако реализация нового законодательства выявила ряд нерешенных проблем и в самих законах, и в их правоприменении. В минувшем году на миграционный учет было поставлено 7,9 млн. иностранцев, из которых лишь 30% легально работали в России. Даже с учетом того, что значительная часть иностранных граждан прибывает в Россию не для осуществления трудовой деятельности, вероятно, многие иностранные граждане заняты нелегальной трудовой деятельностью.

Распространенности практик нелегальной занятости мигрантов способствует сохранение нормы законодательства, согласно которой подоходный налог на налоговых нерезидентов, проживающих в России менее полугода, платится в размере 30% (при ставке 13% для всех остальных). Не стимулирует официальную занятость трудовых мигрантов и сложность процедур получения работодателем разрешения на привлечение и использование иностранных работников (особенно для мелкого бизнеса или частных лиц).

Выявились и пробелы в законодательстве. Согласно закону, иностранный работник, получив разрешение на занятие трудовой деятельностью, обязан в течение тридцати суток пройти медицинское освидетельствование, подтверждающее у него отсутствие опасных для окружающих заболеваний. Однако действенные санкции законодателем не предусмотрены и иностранные граждане, в большинстве своем, уклоняются от прохождения медицинского осмотра, получив разрешение на занятие трудовой деятельностью. Обнаружилось также, что трудовой мигрант остается без документа, удостоверяющего его легальный статус, от момента убытия с места временного пребывания до момента пересечения государственной границы России.

Цивилизованному вхождению мигрантов на рынок труда препятствует и отсутствие законодательства, регламентирующего деятельность кадровых (рекрутинговых) агентств и агентств по трудоустройству; спрос на подобные услуги удовлетворяется

теневыми, как правило, криминальными структурами. Много вопросов и неурегулированных проблем остается в области получения мигрантами медицинской помощи, пенсионного обеспечения.

Однако наиболее серьезные издержки новой миграционной политики сопряжены с ее «советской» идеологией. Во-первых, учитывая общественное мнение, негативно относящее к иноэтничным мигрантам, во главу угла поставлена задача привлечения соотечественников, хотя миграционный потенциал этого контингента ограничен и не превышает 6-7 млн. человек.

Во-вторых, преобладает патерналистский подход; ожидается, что соотечественникам будут созданы благоприятные условия: оплачен переезд, созданы рабочие места и инфраструктура, построено жилье и т.п.

В-третьих, предполагается, что соотечественников будут направлять в регионы, теряющие население – Дальний Восток, Сибирь. Учитывая, что большинство потенциальных иммигрантов-соотечественников проживают в Центральной Азии, в иных природно-климатических условиях, эфемерность этой затеи очевидна.

В-четвертых, декларируется приоритетное привлечение из-за границы квалифицированных специалистов – тогда как российская экономика испытывает потребности в неквалифицированных и очень высококвалифицированных работниках. (Социально-экономическое развитие России диктует устойчивый внутренний спрос на труд мигрантов, причем иммигранты удовлетворяют спрос на рабочую силу, который структурно обусловлен потребностями современной, пост-индустриальной экономики. Труд мигрантов особо востребован на рабочих местах, характеризующихся плохими или тяжелыми условиями труда, сезонностью, низкими заработками, к которым местное население индифферентно. С другой стороны, российская экономика испытывает дефицит очень высококвалифицированных работников. Ставка на приоритетное привлечение из-за границы «квалифицированных специалистов» – в понимании чиновников – не совсем адекватна: трудно надеяться, что из стран СНГ, на которые делается акцент, удастся привлечь действительно квалифицированные кадры ввиду катастрофически ухудшившейся их подготовке после распада СССР).

В-пятых, идеология новой миграционной политики исходит из неочевидной посылки, что мигранты из стран СНГ никуда не денутся, Россия для них – единственно возможное направление и так будет всегда.

Динамично развивающаяся экономика России, делает ее привлекательным местом заработка и проживания для миллионов

граждан новых независимых государств. Определяющую роль в мотивации иммигрантов играют социально-экономические условия и уровень жизни в России: по уровню валового национального дохода на душу населения и индексу развития человеческого потенциала Россия опережает другие страны СНГ, особенно существенна пропасть между Россией и такими государствами, как Таджикистан, Узбекистан, Киргизия, Молдова, Грузия, Азербайджан.

Для трудовых мигрантов особо значима дифференциация в оплате их труда на родине и в России: уровень оплаты труда в Таджикистане, например, в 4 квартале 2007 г. был в 11 раз меньше, чем в России¹⁵². При этом мигранты едут туда, где можно заработать. Притягательны регионы, лидирующие по уровню заработков: при средней заработной плате по России в 16,4 тысяч рублей, зарплаты в Москве – 27,0 тысяч, в Ханты-Мансийском автономном округе – 34,9 тысяч, Ямало-Ненецком АО – 48,5 тысяч рублей (февраль 2008г.).

Не меньшее значение играет высокая безработица в большинстве стран СНГ. Россия, в которой безработица носит структурный характер и имеется множество рабочих мест, не привлекательных для местного населения, является центром притяжения для трудовых мигрантов всех стран СНГ.

Притягательность России обусловлена не только тем, что в ней есть работа и возможность заработка, но и знанием мигрантами языка принимающего населения и российских реалий, общностью традиций и культур, сохраняющихся и спустя полтора десятилетия после распада СССР, наличием родственных связей, коммуникаций.

Однако столь благоприятная ситуация не вечна: конкуренция за рабочие руки нарастает. Если сегодня реальную конкуренцию России на постсоветском пространстве составляет лишь Казахстан, в ближайшие годы придется конкурировать с Украиной, Азербайджаном. Появление новых центров притяжения мигрантов, возрастающая конкуренция за труд иммигрантов со стороны развитых стран и отдельных государств постсоветского пространства, настоятельно требуют повышения конкурентоспособности не только российской экономики, но и социальной среды. Антимигрантские настроения принимающего населения и рестрикционная миграционная политика

¹⁵² В большинстве стран СНГ, за исключением Казахстана и Белоруссии средняя заработная плата, как минимум, вдвое ниже, чем в России: в Таджикистане – 49 долларов, Грузии – 50, Узбекистане – 60, Киргизии – 89, Азербайджане – 146, Молдове – 149, Армении – 201, Украине – 244, Белоруссии – 308, Казахстане – 391, в России – 484 доллара. Данные на март 2007 г. (<http://www.cisstat.com/rus/>), по Грузии и Узбекистану – за 2005 г.

способны развернуть потоки мигрантов из государств СНГ в другие государства.

Миграционная политика по определению конъюнктурна и зависит от внутривнутриполитической ситуации. Уже в конце 2006 г. она стала испытывать сильнейшее влияние предстоявших в конце 2007 г. парламентских, а в начале 2008 г. президентских выборов, что стимулировало принятие популистских решений, идущих вразрез с артикулированными задачами миграционной политики.

Уже осенью 2006 г. были приняты новации, означавшие, по сути дела, откат от намеченного курса. Во-первых, после антигрузинской кампании и событий в Кондапоге (осень 2006), постановлением Правительства ограничен доступ иностранцам к определенным сферам торговли¹⁵³. Причем законодатель совместил во времени введение либеральных процедур получения разрешений на временное пребывание и разрешений на занятие трудовой деятельностью с резко возросшими санкциями для недобросовестных работодателей – до 800 тыс. рублей за одного незаконного мигранта. (И законодательство, и санкции вводились с 15 января 2007 г. По понятным причинам, на получение разрешений для мигрантов требовалось определенное время – тогда как санкции заработали уже с означенного дня).

Во-вторых, на 2007 год вдвое, по сравнению с 2006 г., снижена квота на выдачу иностранным гражданам разрешений на временное проживание¹⁵⁴. Одновременно эта квота была распространена и на лиц, прибывающие в Россию в безвизовом порядке¹⁵⁵. А ведь для того, чтобы получить российское гражданство, надо предварительно прожить в России по разрешению на постоянное проживание, а до того – по разрешению на временное проживание. Тем самым был существенно сужен канал натурализации иммигрантов. (К счастью, правда, строгость российского законодательства традиционно оправдывается необязательностью его исполнения: строгие процедуры получения российского гражданства на общих основаниях были

¹⁵³ Постановление Правительства Российской Федерации от 15 ноября 2006 года, №683

¹⁵⁴ Распоряжение Правительства Российской Федерации от 27 ноября 2006 г., №1637-

¹⁵⁵ ^PСт.1, п.2 Федерального закона «О внесении изменений в Федеральный закон "О правовом положении иностранных граждан в Российской Федерации" и о признании утратившими силу отдельных положений Федерального закона "о внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Российской Федерации" от 6 января 2007 года, №2-ФЗ

распространены в 2007 г. лишь на 157 человек из 361.952 человек, получивших гражданство¹⁵⁶).

В-третьих, Президент России высказался в том смысле, что не надо бы и форсировать Программу репатриации соотечественников¹⁵⁷.

Непоследовательность и нетранспарентность миграционной политики усугубляется тем, что во главу угла ставятся государственные интересы, далеко не всегда адекватно понимаемые. Федеральный центр самонадеянно игнорирует интересы регионов, принимающего населения этих территорий и интересы самих мигрантов. Наиболее яркой демонстрацией серьезности вызовов и угроз, проистекающих вследствие игнорирования интересов различных акторов миграционной политики, является реализация программы репатриации соотечественников.

Программа репатриации предполагает, что федеральный центр берет на себя минимум обязательств: оплата расходов на переезд, уплату госпошлины за оформление документов, оплату подъемных, выплату ежемесячного пособия при отсутствии работы. Такие «мелочи», как социальная поддержка, трудоустройство, обеспечение репатриантов жильем должны быть реализованы в рамках региональных программ. Сегодня складывается ситуация, когда на региональные власти возлагается ответственность за реализацию региональных программ без четких обязательств федерального центра.

У региональных властей выбор ограничен: либо выторговывать финансирование региональных программ из федерального бюджета, либо финансировать их региональным бюджетом, либо выбивать средства из бизнес-структур. Торговля с федеральным центром без четко обозначенных правил игры чревата успехом для избранных, финансовых средств в региональных бюджетах на реализацию этих программ нет. Единственный реальный путь – обложить данью местный бизнес.

Сначала региональные власти, не разобравшись в ситуации, стали в экстренном порядке разрабатывать амбициозные программы: в проекте одной из таких региональных программ каждый мигрант должен был обойтись региону в 22 тыс. долларов (т.е. семья репатриантов – в 70-80 тыс. долларов). Отрезвление наступило быстро: региональные власти осознали, что они в ловушке: при полной неясности со средствами федерального бюджета у них есть две альтернативы – убить местный бизнес, обложив его данью (что приведет к увеличению издержек и

¹⁵⁶ ФМС России, *Статистические данные по форме 1-РД «Результаты деятельности территориальных органов по состоянию на 1 января 2008 года».*

¹⁵⁷ *Стенографический отчет о совещании с членами Правительства, 15 января 2007.* - http://www.kremlin.ru/appears/2007/01/15/1505_type63378type63381_116679.shtml

себестоимости продукции, снижению его конкурентоспособности), либо угробить региональный бюджет, изыскав средства на реализацию программы репатриации из него за счет других статей бюджета.

Власти субъектов Федерации осознали опасность и негативные социальные последствия реализации обоих сценариев, при которых неизбежно усиление напряженности между властями и населением региона, а также между местными и приезжими. Губернатор Хабаровского края В.Ишаев задается резонным вопросом: «какое моральное право мы имеем сразу предоставить вновь приехавшим благоустроенные квартиры, когда только в Хабаровске свыше семи тысяч семей все еще живут в так называемом «обвальном фонде»?»¹⁵⁸

Приток репатриантов, неравномерно пополняющих все этносоциальные страты и социально-экономические ниши на локальных рынках труда, самым серьезным образом скажется на изменении внутривластной обстановки на региональном уровне. Неизбежная разбалансировка существующих схем согласования интересов этносоциальных групп, взаимодействия с властями, приведет к появлению новых политических фигур и акторов. Ни власти, ни население принимающих территорий, не заинтересованы в таком развитии событий.

Нежелание властей ухудшать условия жизни местного населения за счет приезжих, нежелание и неготовность населения принимать переселенцев, боязнь усиления напряженности и конфликтов между властями и населением, приезжими и местными – веские основания для саботажа регионами новой миграционной политики.

Провалы новой миграционной политики

В 2007 г. в Государственной программе по оказанию содействия добровольному переселению в Российскую Федерацию соотечественников, проживающих за рубежом, участвовало 12 пилотных регионов.

Осознав грядущие неприятности, регионы стали разными способами торпедировать региональные Программы репатриации. Одни – демонстрируя готовность ее финансировать за мифические внебюджетные средства, кредиты, как Калининградская область. (Область блефует, заявляя о намерении пойти на непомерные траты и собираясь выделить в 2007-2012 гг. из своего бюджета 24,7 млрд. рублей, при том, что в 2007 г. доходная часть областного бюджета составила 18,7 млрд. рублей). Другие – намереваются финансировать

¹⁵⁸ Губернатор Хабаровского края Виктор Ишаев: Проекты интеграции мы обсудим на форуме. // *Россия в АТР*, №3 (3), сентябрь 2006, с.19

Программу за счет работодателей (Приморский, Хабаровский края), третьи – за счет самих репатриантов (Амурская, Новосибирская области). Четвертые – предельно ясно выказав намерение выделить столько средств, что это похоже на издевательство: программой Калужской области предусмотрено выделить из бюджета на каждого соотечественника 110 рублей (треть из которых при том будет истрачена на презентацию региональной программы за границей). Не назвать впечатляющими и средства, выделяемые на репатриацию соотечественников Тамбовской, Иркутской областями, Красноярским краем (см. приложение).

Неудивительно, что реальный поток соотечественников был на два порядка меньше запланированного: в 2007 г. переселилось лишь 600 человек, за четыре месяца 2008 г. – еще 1600. (Предполагалось переселить в 2007 г. 50 тыс. человек, на что было выделено федеральным бюджетом 3,7 млрд. руб.).

Приоритетными районами вселения признаны восточные регионы России и территории, испытывающие наибольший дефицит рабочей силы. Однако основной поток приходится на Калининградскую область. В тот самый регион на постоянное место жительства переехали 1200 человек. На втором месте по популярности посреди российских соотечественников Калужская область – сюда переселились 300 человек, далее следуют Тамбовская и Липецкая области. Только 15 человек изъявили стремление переехать на постоянное местоположение жительства в Дальневосточный округ¹⁵⁹.

Обозначились и «непредвиденные» трудности: В Калининградской области, например, из 1478 переселенцев удалось трудоустроить лишь 44.

Вопреки заявленным целям Программы, ориентированной на приток молодых, полноценных семей (расчетный коэффициент семейности – 4 человека), в Россию прибывают, преимущественно, неполные семьи: средний размер семьи, приезжающей в Калининградскую область – 2,17 человека¹⁶⁰.

ФМС демонстрирует оптимизм, планируя принять 100 тыс. человек в 2008 году. Что, мягко говоря, весьма сомнительно. На середину мая 2008 г. в представительства ФМС и консульства МИД за рубежом, занимающиеся оформлением документов на участие в госпрограмме, обратилось более 40 тыс. человек, из них 9 тысяч оформили анкеты участника программы, совместно с членами их семей это составляет лишь 24 тыс. человек. (И это не означает, что все они

¹⁵⁹ Пресс-конференция начальника управления ФМС России Е.Маняткина, 14 мая 2008, <http://www.regnum.ru>

¹⁶⁰ <http://www.regnum.ru/news/1009140.html>

приедут в Россию, они еще даже не являются участниками Программы).

Сегодня проблема не в деньгах, деньги есть: в бюджете этого года, с учетом переходящего остатка, заложено на реализацию Программы 9 млрд. руб. Проблема не столько даже в организации (программа заработала вместо января лишь с сентября 2007 г.), в завышенных ожиданиях от ее реализации, о чем говорилось выше, главное – отсутствие механизмов согласования учета интересов государства, регионов¹⁶¹, принимающего населения, соотечественников.

С не меньшими сложностями идет реализация программы либерализации доступа гастербайтеров на российский рынок труда. Квота разрешений на работу на 2008 г. сокращена до 1,8 млн. разрешений по сравнению с 6 млн. разрешений на 2007 г. Логика ФМС России такова: во-первых, квота 2007 г. оказалась завышенной, во-вторых, получив разрешение на работу, мигранты исчезают из поля зрения официальных органов – лишь на часть этих мигрантов приходит подтверждение от работодателей, что они работают.

Не учитывается несколько обстоятельств. Во-первых, чрезмерно высокая планка квоты на 2007 г. была очевидна всем специалистам, но не работникам ФМС России, ставшим заложниками руководства, артикулировавшим мифическую оценку численности незаконных мигрантов в 10,2 млн. человек – откуда и появились эти 6 млн. разрешений. (Справедливости ради заметим, что ФМС России сознает проблему: «Анализ выполнения установленной квоты свидетельствует о несовершенстве механизма ее планирования и контроля за ее выполнением»¹⁶². Кроме того, с нынешнего года порядок формирования квот изменился и ответственность ФМС России за их обоснованность минимальна).

Во-вторых, система квотирования несовершенна. (Квота разрешений на работу ныне определяется исходя из заявок работодателей, поданных в предшествующем году). Система формирования заявок работодателей работает лишь отчасти: практически она ориентирована лишь на крупные предприятия, с отсутствием выраженной сезонности производства. Мелкому бизнесу крайне сложно прогнозировать спрос на работников загодя. В результате, заявки регионов априори занижены. В-третьих, вся система выстроена таким образом, что физические лица, желающие официально

¹⁶¹ Единственный реверанс регионам – за ними остается окончательное решение о признании аппликанта участником Программы.

¹⁶² Мониторинг легальной (законной) внешней трудовой миграции за 2005–2006 годы. – Москва: Федеральная миграционная служба (ФМС России). Управление внешней трудовой миграции, 2007, с.16.

нанимать гастербайтеров, практически лишены такой возможности: для этого необходимо представить документы, которых у большинства физических лиц просто нет.

Фактически, сегодня сложились три модели занятости трудовых мигрантов: занятые легально (как правило, на крупных предприятиях), отчасти занятые нелегально (как правило, в мелком бизнесе, теневой экономике), занятые нелегально у физических лиц. Резкое сокращение квоты разрешений на работу способствует тому, что трудовые мигранты вытесняются в «тень», нелегальная занятость доминирует не только среди занятых у физических лиц, но и среди занятых в мелком бизнесе. И этот процесс пошел с весны 2008 года: к июню квоты разрешений были исчерпаны в 11 регионах России и прибывающие в Россию на заработки автоматически становятся незаконными мигрантами¹⁶³.

Заключение

Сегодня совершенствование законодательства и правоприменения новой миграционной политики затруднено отсутствием согласия во властных структурах и в обществе относительно эффективности уведомительного порядка получения разрешений на временное пребывание и занятие трудовой деятельностью, ограничений доступа иностранных работников к отдельным видам торговли, процедур квотирования разрешений на работу иностранным гражданам и др.

Однако проблема глубже: в обществе нет согласия относительно долгосрочной стратегии развития России. Перед властями стоит дилемма выбора между позицией реформаторов, настаивающих на политике привлечения иммигрантов, борьбе с ксенофобиями и позицией консерваторов, исходящих из изоляционистской ориентации на русское / православное культурное ядро. Решившись, исходя из экономических вызовов, на либерализацию миграционной политики, власти продолжают играть в «аккуратный национализм», подпитывающий ксенофобные настроения.

Двойственность и противоречивость этой позиции очевидны. Идеология новой миграционной политики игнорирует ключевой момент – проблемы социальной интеграции репатриантов и иммигрантов, адаптации временных трудовых мигрантов. На местах сознают, что миграционная политика неразрывна от политики интеграции. Что предотвращение социального взрыва – неизбежного, если приезжие будут иметь преференции перед принимающим

¹⁶³ <http://news.mail.ru/society/1805538>

населением (реальные или мнимые), – требует кропотливой работы по воспитанию взаимной толерантности мигрантов и местных жителей.

Первоочередной задачей сегодня становится концептуальное осмысление целей, задач и приоритетов миграционной политики с учетом долгосрочных вызовов, стоящих перед Россией.

Важна адекватная оценка ситуации: абсурдна ситуация, когда в недавно принятой Концепции демографической политики Российской Федерации на период до 2025 года¹⁶⁴ ставится задача обеспечить к 2016 г. миграционный прирост не менее 200 тысяч человек ежегодно, а к 2025 г. – более 300 тыс. человек. При том, что планка в 200 тыс. человек была преодолена уже в 2007 г., а в 300 тысяч, если не будет форс-мажорных обстоятельств – будет преодолена в ближайшие 2-3 года.

А главное – четко оценивать весь спектр возможных последствий принимаемых решений в столь деликатной сфере, как миграционная политика.

Литература

- Денисенко М.Б., Хараева О.А., Чудиновских О.С. Иммиграционная политика в Российской Федерации и в странах Запада. - Москва: ИЭПП, 2003
- Иммиграционная политика западных стран. Альтернативы для России. - Москва: MOM, 2002
- Ключевые проблемы в области миграционной политики Российской Федерации. Экспертный опрос. - Москва: ФМС России, Центр стратегических исследований ПФО, 2005
- Коробков А. Миграционная политика США: уроки для России. // «Россия в глобальной политике», N3, май-июнь 2008
- Мониторинг легальной (законной) внешней трудовой миграции за 2005–2006 годы». – Москва: Федеральная миграционная служба (ФМС России). Управление внешней трудовой миграции, 2007
- Мукомель В. Миграционная политика России: постсоветские контексты. - Москва: Институт социологии РАН, Диполь, 2005
- Мукомель В. Наступить на чужие грабли или найти свои? // Россия в глобальной политике, №3, май-июнь 2008
- Политика иммиграции и натурализации в России: состояние дел и направления развития. Аналитический доклад / Под ред. С.Н.Градиrossovского. – Москва: Фонд «Наследие Евразии», Центр

¹⁶⁴ Утверждена Указом Президента Российской Федерации от 9 октября 2007 года, №1351

стратегических исследований Приволжского федерального округа,
2005

Предположительная численность населения Российской Федерации до
2025 года (Статистический бюллетень). – Москва, Федеральная
служба государственной статистики, 2006

Представлена в редакцию
12 июня 2008 года

Приложение.

Таблица. Параметры некоторых региональных программ репатриации соотечественников (2007-2012 гг.)

	1	2						3	4	5
		6	7	8	9	10	11			
А	4,4 ¹⁶⁵	100,0						40870	0,11	2,66
Б	507,8	2,0					98,0	2048	247,9	4
В	1914	11,2	3,7	1,0		84,0		5844	372,5	4
Г	1265,9	6,3	8,4	1,6			83,7	4000	316,5	4
Д	184011,7	8,6	4,8	86,6				300000	613,4	2,9
Е	6308,7	23,8	0,4		12,3	56,4	7,1	26048	242,2	4
Ж	339,4	80,5	19,5					10300	33,0	2,5
З	161,5	87,0	13,0				?	20500	7,9	4?
И	67,0	83,4	16,6					4322	15,5	2,5
К	105,4	92,0	8,0					9132	11,5	4
Л	249	100,0						10000	24,9	4

Примечание: Регионы Российской Федерации: А – Калужская область, Б – Амурская область, В – Хабаровский край, Г – Новосибирская область, Д – Калининградская область. Е – Приморский край. Ж – Тверская область, З – Тамбовская область, И – Иркутская область, К – Красноярский край, Л – Липецкая область;

1 - Расходы на региональную программу репатриации (2007-2012 гг.), млн. руб.; 2 – Источники финансирования (бюджеты и иные источники), процент; 3 - Численность человек; 4 - Денежные расходы на 1 чел., тыс.руб.; 5 - Денежные расходы на 1 чел., тыс.руб.; 6 – Региональный; 7 - Местные бюджеты; 8 - Внебюджетные фонды; 9 – Кредиты; 10 – Работодатели; 11 - Репатрианты.

¹⁶⁵ Только на информационное обеспечение программы

CONSIDERAȚII PRIVIND SPECIFICUL CONTEXTULUI TRANZIȚIEI SPRE DEMOCRAȚIE A REPUBLICII MOLDOVA¹⁶⁶.

Victor SACA

Republica Moldova, Chișinău, mUniversitatea de Stat din Moldova, Facultatea Relații Internaționale, Științe Politice și Administrativ, Catedra Științe Politice și Educație Civică

Doctor habilitat în științe politice, profesor

Vitalie GROSU

Republica Moldova, Chișinău, Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea Relații Internaționale, Științe Politice și Administrative, Catedra Relații Internaționale

Doctorand, lector

L'analyse des processus de transition démocratique est d'une importance distincte parce qu'ils provoquent des profondes transformations sociale dans les sociétés entraîné dans le passage aux régimes démocratiques, mais aussi parce que ils ont une colossaux influence sur le processus de réorganisation de l'ordre géopolitique régionale et mondiale. La constitution de la Transitologie, comme discipline indépendante n'a pas conduit à la création d'un consensus vis-à-vis des causes, essence et les étapes d'un tel processus et cela nécessitent une interprétation attentive et détaillée des processus de transitions, cela pour une meilleure définition et détermination de sons paramètres. En ce sens, les processus de transition vers la démocratie dans les pays de l'Europe Centrale et Orientale ont causé une profonde polémique sur les aspects pratiques des transitions, mais aussi sur les concepts théoriques, et a constitué par cela la cause d'une véritable révision du fondement théorique et méthodologique de l'analyse des processus démocratisations, qui a culminé avec l'apparition des nouvelles paradigmes théoriques sur la transition. Mais cette révision théorique a généré parallèlement un pessimisme sur la possibilité des théories d'expliquer la transition.

L'une des plus importantes causes de la révision de fondement théorique de la transitologie est l'obtention des différents résultats par les pays de l'Europe Centrale et Orientale et une telle réalité a conduit aux questions comme: pourquoi les pays qui ont commencé les transitions vers la démocratie dans les conditions similaires ont attiré des résultats différents? La différence des résultats est il déterminée par les facteurs structurels ou procéduraux, par des facteurs

¹⁶⁶ Recenzent – doctor habilitat în filosofie, profesor Grigore VASILESCU.

*intérieurs ou extérieurs? Est il possible déterminer une meilleur tracé unique de la transition vers la démocratie, c'est-à-dire **one best way**, ou chaque pays est condamnée de parcourir son tracé spécifique? Les réponses aux telles questions sont conditionnes et prémisses pour une meilleure compréhension des transitions dans les pays de l'Europe Centrale et Orientale, mais aussi prémisses d'une meilleure réalisation des réformes dans la période de transition. Dans une telle logique, le processus de démocratisation en République Moldova constitue un tel cas et pour garantir la compréhension correcte de cette différence des résultats il est nécessaire de souligner le spécifique de la démocratisation politique nationale, et comme condition pour cela le spécifique du contexte nationale de transition vers la démocratie.*

Parmi les plus marquantes traits de la transition nationale possibles de souligner et qui sont analysées ci-dessous, mais qui ont aussi un rôle spécifique dans la transition de notre pays nous pouvons mentionner: la "double transition" ou la "transition parallèle" vers la démocratie et l'économie de marche; le rôle du hégémonie régionale dans les processus régionales et les processus intérieurs de la pays; la crise d'identité nationale qui a des profondes conséquences sur le tout entier système sociale; l'influence du séparatisme sur la transition démocratique; l'absence d'une structure efficiente d'Etat, etc. Tous celas en somme, forment un cadre spécifique de transition du pays, qui joue un rôle distinct dans le processus de transformations sociales.

Prăbușirea regimurilor comuniste din Europa Centrală și de Est și destrămarea URSS a demarat procesul profundelor transformări pentru un întreg șir de țări, în cadrul cărora democratizarea societății a fost stabilită ca obiectiv primordial. Inițiate în situații mai mult sau mai puțin similare, procesele de democratizare constituie trăsătura de bază a transformărilor politice de după 1991 dintr-un număr de aproximativ 27 țări, majoritatea fiind din Europa Centrală și de Est. Totuși, experiența anilor de tranziție de până acum, precum și analiza situației curente demonstrează că țările din acest spațiu înregistrează rezultate diferite a procesului de democratizare. În acest sens, evidențierea factorilor determinanți a diversității efectelor reformării, conștientizarea și analiza rolului acestor factori în societate trebuie să contribuie la o mai bună înțelegere a căilor specifice de desfășurare a procesului tranziției și a rezultatelor obținute. Considerăm că numai într-un așa context poate fi înțeleasă tranziția democratică a Republicii Moldova și diferența de rezultate care au fost înregistrate ca urmare a procesului de democratizare.

În literatura de specialitate se evidențiază profunda polemică privind geneza, esența și căile proceselor de democratizare. Situația vizată este determinată da faptul că unii autori, precum M.Godelier, D.Rustow, A.Przeworski, în abordarea procesului de democratizare pun accentul pe însușirile calitative ale de-

mocratizării, pe când așa autori precum R. Banegus, D. Sandu, interpretează tranziția în mod extensiv, definind-o ca o simplă schimbare socială, o simplă etapă istorică¹⁶⁷. Fără a intra în polemica vizată, vom menționa doar că procesul de tranziție ca etapă istorică, relativ autonomă, reflectă stările și procesele divergente de restructurare radicală și complexă a societății de până la ieșirea acesteia la treapta calitativ nouă de dezvoltare a economiei, de stabilizare a structurilor sociale și politice¹⁶⁸, definiție care după noi sintetizează atât aspectele calitative, cât și pe cele extensiv-cantitative ale procesului vizat.

Analiza transformărilor democratice în Republica Moldova este o problemă deloc ușoară ce necesită a scoate în evidență specificul contextului de realizare a lor. Din punctul nostru de vedere, un prim specific al tranziției democratice a Republicii Moldova este determinat de îmbinarea elementelor structurale ale tranziției politice și ale tranziției la economia de piață. O așa situație în literatura de specialitate este evaluată ca „dublă tranziție”, adică ca tranziție politică și tranziție economică. O atare tranziție se consideră a fi drept un proces mult mai complicat și controversat decât simpla democratizare politică a țării¹⁶⁹. O astfel de interpretare este datorată abordării sistemice, potrivit căreia regimul politic ca tip specific al relațiilor politice își are geneza nu numai în sistemul politic, ci și în sistemul general social, inclusiv sistemul economic. În acest sens, cu toate că Republica Moldova nu este singura țară care realizează „dubla tranziție”, considerăm, totuși, că structura economică distinctă, cu ale sale elemente specifice determină o anumită influență asupra tranziției politice în țara noastră, fiind implicați atât factori interni, cât și internaționali.

Tranziția la economia de piață în Republica Moldova, reformele social-economice s-au soldat cu un preț social enorm, cu un grad înalt al sărăciei, condiționată atât de factori obiectivi, cât și subiectivi, fapt ce are profunde implicații în toate domeniile vieții social-economice și politice din țară. Astfel, Republica Moldova se plasează pe locul 115 la capitolul Indice al Dezvoltării Umane (0,671), mai jos de cât media regională CSI-CEE și cea globală¹⁷⁰. Analiza relației dintre sărăcie și democrație este destul de complexă și necesită un studiu cu mult mai profund. Pentru întâi, atragem atenție asupra faptului că majoritatea statelor democratice din sistemul internațional pot fi definite ca state cu un înalt grad al bunăstării sociale, iar în baza acestui fapt avem posibilitatea de a identi-

¹⁶⁷ Saca V. *Interese politice și relații politice: dimensiuni tranzitorii*. - Chișinău: CE USM, p.20.

¹⁶⁸ *Ibidem*, p.25

¹⁶⁹ Prezeworski A. *Democrația și economia de piață: reforme politice și economice în Europa de Est și America Latină*. - București, ALL, 1996, p.152.

¹⁷⁰ UNDP Moldova, *Republica Moldova: Raport național de Dezvoltare Umană*. 2006. - Chișinău, 2007.

fica incompatibilitatea între aceste două fenomene¹⁷¹. Totuși, faptul că unele țări, precum India, sunt etichetate ca democratice sau cel puțin parțial democratice, deja impune necesitatea profunde reflecții asupra relației dintre cele două fenomene, excluzându-se incompatibilitatea totală¹⁷². Interpretarea de către unii autori a condițiilor materiale anevoioase ca ceva inevitabil în contextul tranziției democratice poate determina concluzia că sărăcia e suficientă pentru compromiterea democrației sau a proceselor de reformă democratică. Dacă reformele nu sunt implementate în condiții democratice, atunci se pot instituționaliza conflicte legate de procesul de distribuție, fapt ce complică tranziția democratică¹⁷³.

Profunde implicații politice în contextul tranziției sunt determinate de un alt efect al tranziției economice – emigrația, care potrivit datelor prezentate, a căpătat proporții impresionante în Republica Moldova și variază între 600 mii (date oficial prezentate) emigranți și 1 mln¹⁷⁴. Analiza relației tranziție democrație – migrație este o sarcină deloc ușoară, la etapa prezentă fiind absente careva publicații speciale solide care ar demonstra această legătură. Relația dată necesită o abordare sistemică, deoarece aceste două fenomene au puncte de tangență care necesită a fi valorificate în vederea raționalizării practicii social-politice, optimizării activității organelor de decizie și a opoziției¹⁷⁵. Impresionantele dimensiuni ale emigrației în Republica Moldova au afectat capitalul uman și social care constituie importanți factori necesari a fi valorificați în contextul tranziției și consolidării democratice¹⁷⁶. Astfel, dacă determinarea migrației de către procesul tranziției este un fapt deja demonstrat, atunci considerăm că relația poate fi și inversată. Conform teoriei transformărilor sociale, procesele demografice la rândul său constituie un important factor ce determină profunde schimbări în cadrul societății¹⁷⁷. În cazul Republicii Moldova creșterea dimensiunilor fenomenului vizat a avut profunde implicații politice asupra proceselor electorale, iar conștientizarea deplină a efectelor sale asupra procesului vizat urmează încă

¹⁷¹ Deblock C. *Le libre-échange; les accords de commerce et le combat pour la liberté.* // *Observatoire des Amériques. Chronique 03-06. Juin 2003*, www.ceim.uqam.ca/; (accesat la 3 octombrie 2007).

¹⁷² Siroen J.-M. *Mondialisation et démocratie.* // <http://www.dauphine.fr/siroen/mondialisation.pdf> (accesat la 3 octombrie 2007)

¹⁷³ Prezeworski A. *Democrația și economia de piață: reforme politice și economice în Europa de Est și America Latină.* - București, ALL, 1996, p.199.

¹⁷⁴ *Populația Republicii Moldova în contextul migrațiilor internaționale.* / Moșneaga V., Mohammadifard Gh., Corbu-Drumea L. (Coord.) Vol.I. – Iași, Pan-Europe, 2006, p.257.

¹⁷⁵ Sacă V. *Tranziția democratică și migrația: semnificații și interdependențe.* // *Populația Republicii Moldova în contextul migrațiilor internaționale.* / Moșneaga V., Mohammadifard Gh., Corbu-Drumea L. (Coord.). Vol.I. – Iași, Pan-Europe, 2006, p.144-153.

¹⁷⁶ Gorincioi R. *Democratizarea Republicii Moldova în contextul proceselor de globalizare. Auto-referat al tezei de doctor în Științe Politice.* – Chișinău, 2005, p.12.

¹⁷⁷ Rocher G. *Le changement social: introduction à la sociologie générale.* - Paris, HMN, 1968, p.120.

a fi scoase în evidență. Dacă luăm în considerație plecarea peste hotare preponderent a categoriilor sociale tinere și un așa fenomen ca preferințele electorale în dependență de categoriile de vârstă, atunci am putea deduce tendințele de predominare a unor forțe politice cu note nostalgice față de trecutul sovietic. În baza celor menționate, putem concluziona că procesul tranziției democratice în Republica Moldova reprezintă un fenomen multidimensional care este caracterizat printr-un grad înalt de complexitate al dublei tranziții – tranziția politică și tranziția la economia de piață.

Complexitatea dublei tranziții a Republicii Moldova este completată de un al treilea factor, care a început a se impune recent în studiile occidentale de specialitate. Acesta este factorul identitar, ce complică substanțial procesele de tranziție democratică. Ipoteza potrivit căreia „înalta pluralitate culturală, lingvistică, religioasă în unele state imature face mai dificilă tranziția spre democrație” a fost utilizată pentru a identifica specificul tranziției în unele țări din Europa de Sud-Est și din spațiul post-sovietic¹⁷⁸. Considerăm că această ipoteză se referă perfect pentru a descrie situația și din Republica Moldova. Disputele privind identitatea națională persistă la toate nivelele, dar mai ales sunt foarte profunde la nivel politic, afectând consensul civic și politic de bază a societății, element care în opinia noastră constituie o condiție de bază pentru realizarea cu succes a tranziției democratice¹⁷⁹. O astfel de criză de identitate națională afectează încrederea populației în instituțiile statale, precum și determină înrăutățirea relațiilor sociale și interetnice din țară. În plus, criza de acest tip într-o țară lipsită de tradiții democratice constituie o tentație de comportament nedemocratic al statului, mecanismul căruia poate fi implicat de partea uneia din părțile conflictului identitar, sau din partea unor forțe politice. În acest sens, mai multe acte legislative și acțiuni ale statului au încălcat neutralitatea și obiectivitatea poziției statului în cadrul conflictului identitar. De exemplu: adoptarea Concepției politicii naționale a Republicii Moldova cu contestata sintagmă „neutralizarea politico-juridică a tentativelor de demoldovenizare”, implicarea autoritară și partajată a statului în chestiunile de limbă și istorie, fără un profund dialog cu societatea civilă și opoziția, precum și utilizarea partajată a resurselor statului în problema vizată, afectează tranziția democratică a țării și pune sub semnul întrebării șirul reformelor promovate¹⁸⁰. În acest sens, promovarea și consolidarea democrației în Republica Moldova caracterizată de profundele crize identitare sau naționale poate

¹⁷⁸ *Frontierele, identitățile și tranzițiile multiple în Republica Moldova.* // <http://leader.viitorul.eu/public/191/ro/Factorul%20%20national%20%20si%20tranzitia%20in%20Republica%20Moldova.doc> (accesat la 1 octombrie 2007).

¹⁷⁹ *Saca V. Interese politice și relații politice: dimensiuni tranzitorii.* - Chișinău: CE USM, p.29.

¹⁸⁰ *Frontierele, identitățile și tranzițiile multiple în Republica Moldova.* // <http://leader.viitorul.eu/public/191/ro/Factorul%20%20national%20%20si%20tranzitia%20in%20Republica%20Moldova.doc> (accesat la 1 octombrie 2007).

fi favorizată numai de construcția unui stat oferă egalitate politică tuturor cetățenilor și retragerea statului în limitele statului de drept.

Stabilitatea sistemului internațional sau regional în cadrul căruia se desfășoară procesele de democratizare constituie o condiție necesară pentru realizarea cu succes a acesteia, o condiție care este în continuă ascensiune în contextul globalizării și creșterii interdependenței internaționale. Rolul mediului internațional în analiza transformărilor politice interne a fost subliniată încă la începutul sec.XVI de către N.Machiavelli, care accentua că „anumite fenomene politice pot avea ca forțe motrice sau pot fi influențate de două grupe diferite de factori: interni și externi”¹⁸¹. De asemenea, I.Kant a manifestat o astfel de îngrijorare potrivit căreia „instituirea unei Constituții interne necesită o potrivită ordine a relațiilor externe a statului”¹⁸², respingându-se ideea dezvoltării democrației acolo unde pericolele venite din exterior presează zilnic asupra țării. Analiza influenței externe asupra proceselor de democratizare în literatura de specialitate este destul de controversată, fiind evidențiate mai multe modalități de realizare a influenței asupra statelor. Astfel, unii autori evidențiază patru categorii analitice prin care este posibilă realizarea analizei influenței actorilor internaționali asupra rezultatului politic intern: controlul; influența contagioasă(difuzia); convingerea; condiționarea¹⁸³. Susținerea acordată pe parcursul procesului de democratizare din partea comunității internaționale a statelor democratice, reprezentată de statele Europei occidentale și Americii de Nord este un fapt exclus oricărei îndoieli și considerăm că necesită un studiu distinct. În cazul nostru, dorim a sublinia prezența unui alt factor care distinge tranziția democratică a Republicii Moldova de majoritatea proceselor de tranziție și care a pretins realizarea permanentă a influenței în regiune. E vorba de un factor care în literatura de specialitate este desemnat prin termenul de hegemon regional și care în viziunea noastră este reprezentat de Federația Rusă, care prin diferite modalități dispune de importante capacități de a influența procesele politice din regiune în general și țara noastră în particular. În acest sens, o abordare provizorie a hegemoniei în contextul proceselor de democratizare presupune luarea în considerație a raționalismului egoist al statelor, materializată prin ne-cooperare și promovare a ordinii interacțiunilor bazate pe „putere”¹⁸⁴. O astfel de abordare a proceselor de democratizare este caracteristică celor urmate procesului de decolonizare, în ca-

¹⁸¹ Никитиченко А.Н. Транснационализация демократии (третья волна демократизации в свете теорий международных отношений). // Полис, Nr.5, 1996, с.53-69.

¹⁸² Waltz K. Structural realism after the Cold War. // http://www.columbia.edu/itc/sipa/U6800/readings-sm/Waltz_Structural%20Realism.pdf, (accesat la 7 ianuarie 2007)

¹⁸³ Никитиченко А.Н. Транснационализация демократии (третья волна демократизации в свете теорий международных отношений). // Полис, Nr.5, 1996, с.55.

¹⁸⁴ Vanel Gr. Le concept d'hégémonie en économie politique internationale. // Cahier de recherche 03-02-CEIM; avril 2003, pp.3-38; www.unites.uqam.ca/gric (accesat la 9 octombrie 2007)

drul cărora hegemonul (fosta metropolă) dispune de mai multe mijloace de a influența procesul politic al țării aflate în proces de tranziție: structura sistemului relațiilor economice, acțiunea elitelor favorabile hegemonului, ideologiile, biserica, puterea militară¹⁸⁵.

Așadar, analiza influenței din partea Federației Ruse asupra proceselor de democratizare a țărilor din spațiul post-sovietic necesită o atenție distinctă. Pentru început merită a fi subliniat faptul că spațiul post-sovietic a fost definit în actele sale de bază ce reglementează politica externă, ca sferă exclusivă a intereselor sale vitale¹⁸⁶, concept interpretat destul de controversat în țările spațiului post-sovietic. Implicațiile hegemonului regional reprezentat de Federația Rusă pot fi depistate prin intermediul intereselor sale geopolitice și geostrategice care nu se rezumă numai la interacțiunile în direct cu țările regiunii, inclusiv și Republica Moldova, dar trebuie analizate în contextul mai larg al sistemului de interese la nivel mondial¹⁸⁷.

Analiza relațiilor ruso-moldave pentru definirea gradului securității Republicii Moldova în care să fie realizat cu succes democratizarea are o mare importanță. Influența din partea Federației Ruse asupra procesului de democratizare a Republicii Moldova variază de la influența interpretată ca tradițională, normală în limitele abordării realiste, la intervenție în afacerile interne, ce depășește starea normalului în interacțiunile dintre state, care ajung la implicații directe sau indirecte în conflictul teritorial din Republica Moldova, realizate prin încălcarea dreptului internațional și acordurilor încheiate între aceste două țări.

Dependență economică puternică a Republicii Moldova de Federația Rusă și diferența de putere între cele două state, acordă Federației Ruse impresionante mijloace și șanse de a influența procesele politice interne. Potrivit unor autori¹⁸⁸, în dependență de situație, etapă și interese, Federația Rusă nu a ezitat să utilizeze nici presiunile economice și nici cele militare în raport cu țările post-sovietice. Înviniurile aduse Federației Ruse privind utilizarea presiunilor economice pentru realizarea șantajului politic nu sunt deloc rare în viața politică națională a Republicii Moldova. Totodată, consecutivitatea derulării evenimentelor permite a invoca legătura dintre presiunile economice și refuzul de a semna proiectul de rezolvare a diferendului transnistrean respectând interesul național al Republicii Moldova și dreptul internațional, de o parte, și de altă parte, declarațiile de

¹⁸⁵ Rocher G. *Le changement social: introduction à la sociologie générale*. - Paris, HMN, 1968, p.220.

¹⁸⁶ Trenin D. *The End of Eurasia: Russia on the Border Between Geopolitics and Globalization*, Carnegie Moscow Center, 2001, p.171 // www.ceip.org (accesat la 5 octombrie 2007).

¹⁸⁷ Brzezinski Zb. *Marea tablă de șah. Supremația americană și imperatiile sale geostrategice*. București, Ed. Univers Enciclopedic, 2000, p.136.

¹⁸⁸ Levesque J.-J. *La Russie et son ex – empire: Reconfiguration geo-politique de l’ancien espace soviétique*. // *Le PRESSES DE SCIENCE PO*, Paris 2003, p.124.

integrare europeană a Republicii Moldova și continua extindere a NATO în regiune.

În acest sens, o modalitate distinctă de realizare a influenței cu profunde implicații asupra procesului de democratizare o constituie implicarea Federației Ruse în conflictul transnistrean. Succesul instituționalizării separatismului în Republica Moldova este fie parțial, fie chiar în mare parte datorat susținerii acordate de către Federația Rusă. Este vorba despre susținerea economică, politică, militară, financiară a separatismului transnistrean¹⁸⁹ și chiar despre implicarea directă, în prima etapă a războiului, a Federației Ruse de partea forțelor separatiste, care s-a soldat cu grave consecințe pentru procesul de democratizare și securitatea națională a Republicii Moldova. De asemenea, este necesar de menționat prezența în continuare pe teritoriul Republicii Moldova a contingentului militar, retragerea căruia este urmărită de ani buni de către Republica Moldova și care permanent este tergiversată, încălcându-se statutul de neutralitate a Republicii Moldova și normele dreptului internațional. Interesul geostrategic al Federației Ruse de a menține armatele sale pe teritoriul vestic al spațiului post-sovietic poate fi demonstrat prin analogie de cazul Belorusiei cu care Federația Rusă deja a ajuns la un acord care permite amplasarea bazelor militare. O astfel de judecată este cu atât mai actuală în situația în care NATO a realizat extinderea spre est, ajungând în cazul țărilor baltice chiar să penetreze spațiul fostei Uniuni Sovietice, fapt ce vine în deplină contradicție cu interesele ruse care au declarat spațiul post-sovietic ca „sferă a intereselor sale” în concepția de securitate și cea de politică externă, formulată prin termenii de „vecinătate apropiată”. Concomitent, importanța geostrategică a Moldovei (sau mai bine zis a diferendului transnistrean) se află în continuă ascendență din momentul în care Ucraina face declarații cu sporită fermitate de integrare în structurile europene și euroatlantice. Atare situație se datorează faptului că pentru Federația Rusă Ucraina ocupă o poziție deosebită în structura interesului geostrategic național, fapt care a fost bine argumentat în operele lui Zb.Brzezinski¹⁹⁰.

Proclamarea Independenței Republicii Moldova a declanșat procesul de democratizare, trecere la economia de piață în care să fie protejate drepturile tuturor cetățenilor țării. Aceste sarcini sunt expres formulate aproape în toate actele politico-juridice care revin perioadei inițiale de creare a statalității independente. Dar evoluția ulterioară a evenimentelor a scos în evidență dependența de un șir de riscuri și amenințări care și constituie factorii ce împiedică realizarea cu succes a sarcinilor sus numite. În acest sens, trebuie de menționat că tranziția dublă a Republicii Moldova la economia de piață și tranziția politică, conjugată

¹⁸⁹ Munteanu I., Chifu I., Frunțaș I., Chirtoacă N., Prohnițchi V., Dungăgiu D., Naval I., Gorinci-oi R., Asarov B. *Moldova pe calea democrației și stabilității*. - Chișinău Cartier, 2005, p.131.

¹⁹⁰ Brzezinski Zb. *Marea tablă de șah. Supremația americană și imperativele sale geostrategice*. București, Ed. Univers Enciclopedic, 2000, p.122.

cu profunda criză de identitate și puternica influență venită din exterior, a fost completată de necesitatea constituirii statalității, admitându-se că „pe lângă democratizare și marketizare, statele post-comuniste au moștenit instituții birocratice slabe, ineficiente care trebuiau reformate”¹⁹¹.

Analiza ideii creării statalității Republicii Moldova este o problemă deloc ușoară sau merită a fi menționat că în mare parte acest teritoriu a fost înzestrat cu o structură politică datorită confruntărilor internaționale permanente între marile puteri. În acest sens, pe parcursul anilor de independență Republica Moldova a demonstrat un grad înalt de vulnerabilitate al unuia din principalele elemente componente ale statului din perspectiva democratizării și securității naționale, și care îl constituie ideea de stat¹⁹². Această vulnerabilitate a statalității afectează profund procesele de democratizare a societății moldovenești și s-a realizat direct prin intermediul separatismului, care reprezintă o amenințare directă la adresa întregul sistem al Republicii Moldova și pune sub semnul întrebării însăși existența Statului Republica Moldova. În acest sens, un factor primordial care a influențat permanent procesul de democratizare a Republicii Moldova îl constituie conflictul din transnistria, care a constituit un factor important de destabilizare a situației din țară. Un prim impact al conflictului este instabilitatea politică generată de către acesta. Situația separatismului din partea de est a țării constituie problemă din mai multe motive. În primul rând, este pusă sub semnul întrebării însăși existența statului care prin absența controlului asupra regiunii generează riscul menținerii Republicii Moldova în grupul statelor eșuate, neavând astfel posibilitatea de a-și exercita puterea și administra teritoriul. Totodată, segregarea națională și deznaționalizarea promovată pe teritoriul Transnistriei reprezintă serioase provocări la adresa democrației și stabilității în țară, care în esența lor determină conservarea unui climat de intoleranță etnică, exclusivitate lingvistică și teroare¹⁹³, iar prin aceste implicații afectează profund consensul politic din întreaga țară care, după cum menționasem anterior, constituie una din condițiile fundamentale a realizării cu succes a procesului de democratizare.

În al doilea rând, prin implicațiile lor negative în evoluțiile sociale, conflictele au profunde influențe negative și asupra dezvoltării economice, constituind un factor ce contribuie la dezvoltarea sărăciei și la subdezvoltarea economică, iar prin aceasta afectând dezvoltarea democratică a țării în general. În acest sens, conflictul din Transnistria a complicat profund trecerea la economia de pi-

¹⁹¹ *Frontierele, identitățile și tranzițiile multiple în Republica Moldova.* // <http://leader.viitorul.eu/public/191/ro/Factorul%20%20national%20%20si%20tranzitia%20in%20Republica%20Moldova.doc> (accesat la 1 octombrie 2007).

¹⁹² Buzan B. *Popoarele, statele și teama.* - Chișinău, Cartier, p.80.

¹⁹³ Munteanu I., Chifu I., Frunțuș I., Chirtoacă N., Prohnițchi V., Dungagiu D., Naval I., Gorincioi R., Asarov B. *Moldova pe calea democrației și stabilității.* - Chișinău, Cartier, 2005, p.131.

ață, iar dezintegrarea pieței interne a diminuat potențialul economic al țării cu aproximativ o treime din potențialul industrial și nouăzeci la sută din cel energetic¹⁹⁴, contribuind astfel la gradul înalt al sărăciei din țară, care potrivit Rapoartelor Dezvoltării Umane, înregistrează unul din cei mai scăzuți indici din Europa. De asemenea, existența conflictului afectează imaginea țării reducându-se prin aceasta din atractivitatea investițională. Astfel, Moldova pe parcursul anilor de tranziție a înregistrat un volum scăzut al investițiilor fapt determinat de asemenea și de existența conflictului, iar alimentarea economiei tenebre prin activitatea de contrabandă, evaziune fiscală constituie la rândul lor aspecte ale influenței negative a conflictului asupra procesului de transformare economică și politică a țării¹⁹⁵. Legătura dintre democrație și securitate este evidentă. Cu toate că democrația nu este privită ca un mecanism de garantare a securității, totuși, prin mecanismele și instituțiile sale ea contribuie la sporirea gradului de securitate. Dezvoltarea factorilor de insecuritate constituie prin legătura de inversare și factori de amenințare la adresa democrației. În acest sens, alimentarea crimei organizate, traficul de arme, droguri și persoane, comerțul ilegal constituie amenințări generate de regimul autoproclamatei republici nistrene la adresa întregului sistem și proces de democratizare a Republicii Moldova¹⁹⁶.

În baza celor menționate mai sus concluzionăm că tranziția politică spre democrație a Moldovei se realizează într-un context specific care este influențat continuu de mediul internațional, ce presupune realizarea unei influențe distincte din partea unui întreg șir de factori. Democratizarea Republicii Moldova trebuie să presupună în contextul unei astfel de abordări, nu numai instituirea unui anumit tip de ordine a relațiilor sociale interne, dar și realizarea unei anumite ordini specifice în contextul sistemului relațiilor externe. Sau, în baza afirmațiilor vizate politica externă a statului, ca și întregul mecanism de stat, trebuie să fie orientate spre realizarea sarcinilor în vederea democratizării societății.

Bibliografie:

- Saca V. Interese politice și relații politice: dimensiuni tranzitorii. – Chișinău, CE USM, 2001.
- Prezeworski A. Democrația și economia de piață: reforme politice și economice în Europa de Est și America Latină. – București, ALL, 1996.
- Deblock C. Le libre-échange; les accords de commerce et le combat pour la liberté. // Observatoire des Amériques. Chronique 03-06. Juin 2003, www.ceim.uqam.ca (accesat la 3 octombrie 2007).

¹⁹⁴ Guțu I. Republica Moldova: economia în tranziție. - Chișinău 1998, p.402.

¹⁹⁵ vezi Rapoartele Naționale asupra Dezvoltării Umane pentru anii 1999-2007, Chișinău, UNDP Moldova.

¹⁹⁶ Munteanu I., Chifu I., Frunțuș I., Chirtoacă N., Prohnițchi V., Dungăgiu D., Naval I., Gorinci-oi R., Asarov B. Moldova pe calea democrației și stabilității. - Chișinău, Cartier, 2005, p.125.

- Siroen J.-M. Mondialisation et démocratie. // <http://www.dauphine.fr/siroen/mondialisation.pdf> (accesat 3 octombrie 2007).
- Populația Republicii Moldova în contextul migrațiilor internaționale. / Moșneaga V., Mohammadifard Gh., Corbu-Drumea L. (Coord.). Vol. I. – Iași, Pan-Europe, 2006
- Rocher G. Le changement social: introduction à la sociologie générale. – Paris, HMN, 1968.
- Frontierele, identitățile și tranzițiile multiple în Republica Moldova. // <http://leader.viitorul.eu/public/191/ro/Factorul%20%20national%20%20si%20tranzitia%20in%20Republica%20Moldova.doc> (accesat 1 octombrie 2007).
- Никитиченко А.Н. Транснационализация демократии (третья волна демократизации в свете теорий международных отношений). // ПОЛИС, N5, 1996, с.53-69.
- UNDP Moldova, Republica Moldova: Raport național de Dezvoltare Umană. - Chișinău, anii 1999-2007.
- Vanel Gr. Le concept d'hégémonie en économie politique internationale. // Cahier de recherche 03-02-CEIM; april 2003, pp.3-38; www.unites.uqam.ca/gric; (accesat 9 octombrie 2007).
- Trenin D. The End of EURASIA: Russia on the Border Between Geopolitics and Globalization, Carnegie Moscow Center 2001, p.171. // www.ceip.org; (accesat 5 octombrie 2007).
- Brzezinski Z. Marea tablă de șah. Supremația americană și imperativele sale geo-strategice. - București, Univers Enciclopedic, 2000.
- Levesque J.-J. La Russie et son ex-empire: Reconfiguration geo-politique de l'ancien espace soviétique, Les PRESSES DE SCIENCE PO. - Paris 2003.
- Munteanu I., Dungăgiu D., ș.a. Moldova pe calea democrației și stabilității: din spațiul post-sovietic în spațiul valorilor democratice. – Chișinău, Cartier, 2005.
- Buzan B. Popoarele, statele și teama. - Chișinău, Cartier, 1998.
- Guțu I.T. Republica Moldova: economia în tranziție. - Chișinău, 1998.

Prezentat la redacție
la 17 aprilie 2008

ABORDAREA FUNCȚIONALISTĂ A STATULUI DIN REPUBLICA MOLDOVA¹⁹⁷

Ion SANDU

Republica Moldova, Chișinău, Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea Relații Internaționale, Științe Politice și Administrative, Catedra Științe Politice și Educație Civică

Doctor în științe istorice, profesor

L'organisation de l'activité de l'État dans le système politique de la République de Moldova est modelée par les conditions fondamentales des transformations démocratiques en pays. Les changements du système économique de la société ont défini et continuent à définir les changements de la structure politique et législative. Le transit démocratique de la société moldave montre que l'intervention de l'État est expliquée plutôt par une logique impersonnelle du développement de la société. Les mécanismes au moyen de qui la politique de l'État réagit aux exigences structurales se concentrent sur les problèmes et les tendances macrosociaux.

Certaines interprétations fonctionnelles de l'Etat étaient exposées comme les tentatives de répondre aux théories sociologiques formulées aux États-Unis et l'Europe Occidentale. On élaborait les systèmes complexes théoriques pour l'explication du support de la stabilité publique et le caractère légitime ou celui-là comme la société évolue vers les formes plus complexes. Les schémas fonctionnelles néomarxistes analysent les conceptions de la théorie systémique en vue de la démonstration des préférences de classe et des contradictions nécessaires de l'intervention d'État à la vie publique et économique du pays. Bien que les interventions économiques prédominent dans ces schémas, toutes les représentations fonctionnelles reconnaissent l'existence des structures politiques et idéologiques séparées ou des procès socioculturelles, avec une logique personnelle du développement.

L'organisation de l'activité de l'État dans la République de Moldova se fonde sur les modèles fonctionnelles néomarxistes. Leur pouvoir a provoqué les manifestations de la démocratie libérale. Le système politique du pays fondé le plus souvent sur la propriété privée sur les biens d'investissement se trouve en train du déplacement vers la démocratie.

Organizarea activității statului în sistemul politic din Republica Moldova se modelează de către imperativele fundamentale a transformărilor democratice din țară. Modificările în baza economică a societății au determinat și continuă să

¹⁹⁷ Recenzent – doctor în științe filosofice, conferențiar Iulia GORINCIOI

determine modificări ale suprastructurii politice și legislative. Tranziția democratică a societății moldovenești demonstrează că intervenția statului este explicată cel mai bine printr-o logică impersonală a dezvoltării societății. Mecanismele prin care politica statului răspunde unor imperative structurale se concentrează asupra chestiunilor macrosociale și a tendințelor.

Unele abordări funcționaliste ale statului au fost expuse ca încercări de a răspunde teoriilor sociologice formulate în SUA și Europa Occidentală. Au fost dezvoltate sisteme teoretice complexe pentru a explica menținerea stabilității sociale și a legitimității sau felul cum societatea evoluează spre forme mai complexe. Schemele funcționaliste neomarxiste încearcă să abordeze concepțiile teoriei sistemului pentru a demonstra preferințe de clasă și contradicțiile necesare ale intervențiilor statului în viața economică și socială a țării. Deși intervențiile economice rămân dominate în aceste scheme, toate reprezentările funcționaliste recunosc existența structurilor separate politico-ideologice sau ale proceselor socioculturale, cu propria lor logică distinctă a dezvoltării.

Nu există nici o reprezentare funcționalistă dezvoltată a instituțiilor statului, deși analiza lui G. Therborn asupra declinului parlamentar este un amestec de argumente din modelele funcționalist și cel de arbitru al statului. El susține că formele tradiționale de guvernare reprezentativă, care exclud efectiv masele populare sau le izolează și le controlează prin intermediul notabilităților locale nu mai sunt un instrument adecvat. În Republica Moldova aceasta a fost suplimentat de o politică plebiscitară, bazată pe cultul liderilor charismatici, construit prin intermediul mass-media. Politica plebiscitară exagerează preponderența Președintelui țării în procesul politic și implementarea acestuia pe seama Parlamentului. Această procedură este funcțională pentru stabilitatea monopolului unei formațiuni politice, întrucât „democrația” votării directe de către masa electoratului a listelor partidelor (primul în care este autoritarul) sporește legitimitatea sistemului politic, permite masei cetățenilor să fie cooptată la docilitate și nu prezintă nici un risc real de a pierde controlul asupra deciziilor esențiale ale statului în favoarea maselor populare.

Evaluările funcționarilor publici și a politicienilor asupra cărora se concentrează reprezentările instrumentaliste contează într-o analiză funcționalistă. Personalul statului îndeplinește anumite roluri: comportamentul lui este, în mare măsură, predeterminat de forțele structurale adecvate cu imperativele funcționale ale modului de producție. Modelele lor de procese politice variază în funcție de ceea ce este optim pentru funcția respectivă. Funcționarea statului în orice moment se presupune că este organizată adecvat pentru necesitățile producătorilor de bunuri. Cei care caracterizează statul prin prisma funcționalismului în consecință cred că problemele coordonării statului nu pot exista, cu excepția condițiilor de criză. În situațiile activității normale, statul poate reuși să-și ascundă cu succes scopurile și situația lui reală. Funcția fundamentală a statului este de a

coordona procesele politice și a scoate societatea din crizele economice prin intervenții politice și ideologice. Dihotomii amenințătoare pot apărea numai dacă antreprenorii și managerii sistemului de producție nu reușesc să deplaseze crizele din cauzele unor disfuncții serioase din viața economică a țării sau a unor transformări a sistemului sociocultural.

Funcționalismul marxist considera capitalismul ca sistem social condamnat, care nu poate fi planificat în mod rațional în continuu. Strategiile burgheziei și principiile fundamentale ale modului de producție intern sunt instabile. În versiunea funcționalistă a marxismului performanța statului este legată de lupta de clasă (deși cele două mecanisme explicative, lupta de clasă și principiile funcționale, nu se combină niciodată). Funcționaliștii marxiști consideră că planificarea rațională cuprinzătoare este posibilă numai în sistemul social socialist, în lipsa de argumente pentru această concluzie în activitatea de planificare în RSSM pe timpurile Uniunii Sovietice. Mulți marxiști occidentali contemporani neagă însă faptul că experiența țărilor socialiste ar avea vreo legătură directă cu realizarea în viitor a economiilor planificate, ca urmare a transformărilor pe calea reformelor în țările socialiste. Experiența unor societăți europene demonstrează că există anumite dovezi ale reevaluării acestei atitudini înrădăcinate.

Există abordări în care reprezentările funcționaliste au fost elaborate pentru a încerca să explice persistența atât a stabilității, cât și a tensiunilor din interiorul aparatului de stat. Un model destul de dezvoltat al motivelor fragmentării guvernului în diferite straturi și sectoare este oferit de statul dualist, care prezintă alternativa marxistă la teoria liberală corporatistă.

Ideea statului dualist are trei aspecte principale.

1. Sunt deduse trei funcții ale statului în modul de producție din cerințele funcționale ale modului de producție. Acestea sunt: a) păstrarea ordinii; b) promovarea acumulării de capital; c) elaborarea legilor.

2. Identificarea formelor de cheltuieli ale statului corespunzătoare fiecăreia dintre aceste funcții. Ordinea este menționată printr-o politică de cheltuieli sociale; acumularea se produce direct prin cheltuieli de investiții sociale care să reducă costurile de producție; coeziunea socială este urmărită prin cheltuieli de consum social, ceea ce face să crească standardele de viață ale oamenilor muncii. Instituțiile statale pot fi clasificate după funcția urmărită de buget. Astfel, organizațiile de poliție care mențin ordinea în societate se clasifică în categoria cheltuielilor sociale, iar agențiile de asistență socială, care promovează legitimitatea revin în categoria consumului social.

3. Instituțiile statului sunt direcționate în așa fel încât funcțiile de acumulare sunt plasate mai sus decât funcțiile de legitimare. Luarea de decizii este în mod caracteristic corporativă, orientată către viitor și preocupată să integreze interesele externe în realizarea scopurilor politicii statului. Guvernul țării monopolizează funcțiile de cheltuieli sociale de importanță capitală pentru stabilitatea soci-

ală. În același timp, structurile locale guvernamentale și unele segmente politice vizibile ale aparatului național al statului își asumă responsabilitatea cheltuielilor de consum social. Procesul politic în mod deliberat este pluralist, oferind apariția de confruntare și influență populară și susținând o ideologie orientată spre necesități, care pare să indice neutralitatea socială a politicii statului. În practică, administrațiile locale sunt controlate rigid de centru, pentru a fi împiedicate să adopte politici ostile, iar deciziile lor sunt determinate, în mare măsură, de alocările anterioare de resurse de la nivelul central al statului. Din cauza aceasta apar conflicte în relațiile central-local, care exprimă tensiuni dintre acumularea și legitimarea imperativelor care acționează asupra echității în activitatea statului.

Criticii statului dualist susțin că, în practică, cheltuielile publice pot fi clasificate după funcția lor numai printr-o evaluare a consecințelor sau prin cunoașterea organizațiilor care au implementat proiectele. Abia după eveniment se poate evalua dacă cheltuielile pentru servicii publice au contribuit la acumulare financiară sau ordinea socială.

Alt aspect al abordării funcționaliste se află în reprezentările sistemului legislativ bazate pe metafora lui K.Marx a bazei și suprastructurii. Sistemul legislativ democrat în orice perioadă este explicat ca funcțional pentru dezvoltarea forțelor de producție a momentului. Legea se modifică conform schimbărilor din relațiile de putere. Pot exista rămăneri în urmă și un anumit grad de suboptimalitate în corespondența dintre relațiile de producție și relațiile legale, altfel dreptul nu este funcțional pentru baza economică. Criticii distincției funcționaliste dintre bază și suprastructură susțin că dreptul este o parte a relațiilor de proprietate, care guvernează producția. Modelul baza-suprastructură este abordarea marxistă predominantă a legilor. K.Renner susținea că normele legale care par să persiste perioade mai îndelungate își schimbă de fapt funcțiile fundamentale ca reacții la evoluțiile structurilor economice. În unele versiuni funcționaliste ale marxismului sistemul de drept are capacitatea de a fi neutru din punctul de vedere al claselor, întrucât nu recunoaște clasele, ci doar indivizii abstracți.

Sunt la modă reprezentările funcționaliste ale statului în rândul marxiștilor occidentali, care pot fi constituite în aparent mai elegant decât cele ale instituționalistilor. S-au evidențiat două variante distincte ale abordării funcționaliste a statului: școala logicii capitalului și neomarxismul.

Școala logică a capitalismului” deduce necesitatea funcțională a statului din analiza modului de producție. Sistemele juridice și monetare necesare pentru producerea și schimbul bunurilor de larg consum și pentru circulația capitalului, sunt deduse din necesitățile funcționale. Statul funcționează ca o instituție politică care corespunde necesităților comune ale capitalului. În timp ce teoreticienii alegerii publice explică activitățile statului, cum ar fi producerea de bunuri publice, ca rezultat al unei raționalități intenționale, școala logică a capitalului de-

duce necesitatea funcțională a statului din analiza necesităților atribuite capitalului. Ei deduc în mod similar și faptul că statul trebuie să intervină pe larg în reglementarea economiei cuprinsă de criză asigurând condițiile de producție; stabilind relațiile legale; reglementând și suprimând conflictele dintre munca salariată și capital; și protejând capitalul național pe piața mondială.

Neomarxismul este influențat de școala de la Frankfurt a teoriei critice și de gândirea sistemică. Această concepție presupune că statul funcțional este în anumite sensuri neutru din punct de vedere al claselor. Teoreticienii acestui curent consideră că acțiunile instituționale ale statului sunt determinate de următoarele condiții:

1. Statul este exclus de la organizarea producției, conform propriilor lui criterii politice. Acest „principiu al excluderii” înseamnă că deciziile legale de investigații în orice democrație liberală se află în afara controlului direct al statului.

2. Politica statului suportă constrângeri deoarece veniturile din impozitare ale guvernului depind de menținerea cu succes a acumulării de capital. Oficialii statului trebuie să fie cointeresați, de dragul propriei lor puteri, în garantarea și păstrarea unei acumulări sănătoase de capital, argument care anticipează poziția neopluralistă.

3. Statul este constituit pe combinația dintre excluderea de la producția directă și dependența de acumulare de capital, dar forma ideală a statului necesită și o legitimare democratică. Funcția statului este de a gestiona crizele potențiale ce pot apărea în economie, în propriile sale resurse fiscale, sau în legitimitatea aranjamentelor existente.

Funcționarea statului Republicii Moldova este confirmată prin actele politico-juridice din 27 august 1991. La 29 iulie 1994 s-a statornicit definitiv legitimitatea sa în granițele existente a Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești din componența URSS. Constituția Republicii Moldova garantează drepturile economice, sociale și culturale din Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice ale omului.

Organizarea activității statului din Republica Moldova are la bază modelele funcționaliste neomarxiste. Puterea lor a fundamentat provocarea la înclinațiile democrației libérale. Sistemul politic din țară bazat predominant pe proprietatea privată a mijloacelor de producție este în tranziție spre democrație. Accentele puse de ideologia formațiunii politice de la putere pe relațiile dintre stat, clase și exploatare rămân componente a concepției în bună parte socialiste. Deși partidul de guvernământ acceptă transformările evoluționare (nu revoluționare) a societății sunt deosebit de sceptici în legătură cu fezabilitatea și moralitatea recomandărilor marxiste.

Bibliografie

- Ascher K. The Politics of Privatization. – London, 1986.
- Dunleavy P., Leary B. Teoriile statului. – Chișinău: EPIGRAF, 2002.
- Programul Partidului Comunistilor Republicii Moldova. // „Comunist”, 2008, 25 martie.
- Przeworski A. Capitalism and Social Democracy. – Cambridge: Cambridge University Press, 1985.
- Sartori G. Teoria democrației reinterpretate. – Iași, 2004.
- Stepaniuc V. Statalitatea poporului moldovenesc. – Chișinău, 2005.
- Wright E. Ce este mijlociu în clasa mijlocie? // Roemer J. (red.) Analytical marxism (Analiza marxismului). - București, 1986.

Prezentat la redacție
la 29 mai 2008

TINERII DIN REPUBLICA MOLDOVA VIS-À-VIS DE STUDIILE DIN STRĂINĂTATE: CAZUL ROMÂNIEI (ÎN BAZA SONDAJULUI SOCIOLOGIC)¹⁹⁸

Elena TANASE

România, Sibiu

Sibiu, Universitatea „Lucian Blaga”, Facultatea de Științe Politice, Relații Internaționale și Studii de Securitate

Masterand

In the last years in the Republic of Moldova a so called phenomenon “brain drain” knew a great development. On the one side it refers to people with an academical background, on the other side it involves young people that wanted to escape from their original country, even though they are children yet. An example in this way is Romania – country that attract the main part of moldavian “brain”, politics in this problem have been taken more seriously especially after Romanian integration in European Union.

No doubt, there are many countries that give the possibility for moldavian citizens of studying abroad at different levels, but most of them choose Romania. In this case the reasons are obvious, first of all because Romania is near the Republic of Moldova, both countries speak the same language and here we can mention the high number of scholarships proposed each year by the romanian government.

In this way of things we manage to research moldavian student's life style in Romania. Using sociological methodology we have determined the reasons of studying in this country, their plans for the future, opinions about the Republic of Moldova's situation (meaning economical and social life) and concerning romanian education standard. According to the facts resulted from this research, we can observe which are the main interests of moldavian students, as well as their chances to work legal in a neighbour country.

However, as long as Romania is able to increase the number of scholarships for moldavian students, it is clearly that people will seize the opportunity in spite of moldavian government's attitude vis-à-vis romanian education politics.

Metodologia cercetării

În vederea determinării cauzelor emigrării tinerilor din Republica Moldova în România în scop de studii, a delimitării planurilor de viitor, nivelului de integrare și adaptare și, nu în ultimul rând, a problemelor cu care se confruntă cetă-

¹⁹⁸ Recenzent – doctor habilitat în științe politice, profesor Valeriu MOȘNEAGA

țenii Republicii Moldova în statul vecin, a fost efectuat un sondaj de opinie pe bază de chestionar în rândurile tinerilor basarabeni aflați la studii în România.

Obiectul investigației îl constituie elevii, studenții, masteranzii, unele persoane care, după terminarea studiilor, au rămas în România pentru a-și găsi un loc de muncă, cei care s-au întors în Republica Moldova, dar și cetățenii moldoveni aflați în alte state, având experiența studiilor din țara vecină. Perioada de culegere a datelor este luna mai a anului 2008, cercetarea purtând un caracter calitativ. Este de menționat faptul că chestionarele au fost efectuate în proporție de 80% prin varianta electronică, ceea ce scade obiectivitatea răspunsurilor și influențează rezultatele finale.

Eșantionul a fost unul național, astfel încât au fost selectați tineri din 11 orașe ale României (Iași este pe primul loc - cu 58 persoane, Sibiu – 50 persoane, București – 44 persoane, Câmpulung-Muscel – 42 persoane, Cluj-Napoca – 27 persoane, Timișoara și Brașov câte 12 persoane, Târgoviște 4 persoane, Târgu-Neamț – 3 persoane, Suceava și Ploiești - o persoană pentru fiecare oraș), din peste 15 instituții de învățământ. Doi dintre respondenți au absolvit liceul în România și la moment își fac studiile în străinătate la Lyon (Franța) și Leipzig (Germania). Participarea lor la sondaj a fost posibilă datorită faptului că au făcut parte din sistemul de învățământ românesc, perioadă care a contribuit la formarea unei viziuni despre studiile și viața din România.

În total numărul respondenților este de 256 de persoane.¹⁹⁹ Criteriul principal de selectare a persoanelor chestionate a fost *vârsta*, eligibili fiind tinerii între 16-27 ani născuți în Republica Moldova, dar care au fost sau sunt studenți în România. Astfel, acest criteriu cuprinde doar două categorii și anume: 16-21 ani (54,3%) și 22-27 ani (45,7%). *Genul* respondenților – al doilea criteriu de selecție, nu înregistrează deosebiri majore. Din aceste considerente genul masculin are o pondere de 46,5%, iar cel feminin - 53,5%. În dependență de *ocupație*²⁰⁰ cota respondenților în cercetarea efectuată diferă semnificativ de la un nivel la altul și anume: elevi (26,2%), studenți (61,3%), masteranzi (9%), alta (3,5%).

Studenții din Republica Moldova din România: caracteristici socio-demografice

Drept rezultat al problemelor cu care se confruntă astăzi Republica Moldova, ce afectează întreaga populație și, în special tânăra generație, vom specifica

¹⁹⁹ Țin să mulțumesc tuturor studenților și elevilor din Republica Moldova aflați la studii în România care au participat la sondaj. Le sunt recunoscătoare pentru colaborare, amabilitate și sinceritate.

²⁰⁰ "Ocupația" se referă la etapele procesului de învățământ (inclusiv angajare), dat fiind faptul că cercetarea a fost efectuată pentru un anumit segment de persoane – tineri între 16-27 de ani care au fost sau sunt încadrați în sistemul de învățământ românesc.

că, deja de mai mulți ani, țara noastră se confruntă cu un fenomen deloc binevenit - „exodul creierilor”.

Există posibilitatea ca, în viitor, Republica Moldova să se transforme într-o colonie a lumii dezvoltate. Astfel, în urma emigrării cadrelor calificate, țara-donor pierde cea mai importantă forță de muncă, elita intelectuală și tot ceea ce poate servi drept piloni de dezvoltare a unei țări.²⁰¹ Conform datelor organizațiilor internaționale, ca rezultat al „exodului creierilor”, Republica Moldova pierde aproximativ 6 mld dolari pe an.²⁰²

Migrațiunea pentru obținerea studiilor întotdeauna a fost unul din principalele canale care a dus la mobilitatea internațională a studenților. Incertitudinea integrării Republicii Moldova în structurile europene a determinat o bună parte din tinerii moldoveni la reorientarea spre acele „râuri de lapte” despre care au auzit, în speranța creării „unui viitor mai bun” (din punct de vedere material). Din aceste considerente, nu ne miră faptul că, tot mai mulți tineri, aleg să-și facă studiile în străinătate, deoarece, anume acest tip de migrație le va oferi treptat statutul pe care și-l doresc, iar șansele de realizare pe plan profesional cresc în mod evident.

Deja din anul 1997 țara care oferă cele mai multe burse basarabenilor este România. Nu putem exclude nici celelalte state precum Franța, Germania, Spania, Marea Britanie, Statele Unite etc., însă, numărul de burse oferite tinerilor din Republica Moldova de către statul român diferă esențial de alte țări.

Recensământul efectuat în octombrie 2004 în Republica Moldova arată că din numărul total de persoane plecate peste hotare, doar numărul celor plecați la studii este de 16.265²⁰³ și, după cum am menționat mai sus, cea mai mare parte dintre aceștia învață în România. Inițial erau oferite câteva sute de locuri, an de an numărul acestor locuri fiind suplimentate, astfel încât, până în prezent, numărul total al acestora depășește cifra de 1000. În peste 100 de universități (de stat sau particulare) din România studiază la acest moment mai mult de 7000 de studenți originari din Republica Moldova.²⁰⁴ Țara vecină a oferit anul trecut pentru tinerii din Moldova 1350 de locuri la studii universitare cu bursă și 300 de locuri fără bursă. De asemenea, au fost oferite 530 de locuri pentru studii la masterat, dintre care 300 de locuri cu bursă. Pentru studiile de doctorat au fost oferit-

²⁰¹ Нукушор Ю. Интеллектуальная миграция. // *Viziunea tinerilor asupra proceselor social politice din lume (materialele conferinței științifice studențești)*. - Chișinău, ISPRI, 2004, p.149.

²⁰² www.protv.md/economy/articles/1.htm

²⁰³ *Impactul migrației populației asupra situației demografice din Republica Moldova*. - Chișinău, Departamentul editorial-poligrafic al ASEM, 2005, p.170.

²⁰⁴ *Vezi: Toderaș N. Pierdanții și câștigătorii burselor oferite de guvernul României tinerilor din Republica Moldova*. // <http://www.europa.md/rom/info/1985>

te 70 de locuri, dintre care 50 cu bursă. La învățământul preuniversitar au fost admiși 1250 de elevi din Republica Moldova, 950 de tineri primesc bursă.²⁰⁵

Gradul de adaptare al acestor tineri este destul de mare, deoarece, odată ajunși în țară, se acomodează foarte repede la condițiile noii societăți. Nevoia de integrare, afiliere la un nou set de valori, cât și socializarea cu cetățenii țării-gazdă sunt percepute, într-o măsură mai mare sau mai mică, de către fiecare individ în parte, o evoluție favorabilă a acestor procese datorându-se în mare parte flexibilității de care dau dovadă cetățenii Republicii Moldova în întreaga lume, dar și multitudinii elementelor comune caracteristice ambelor societăți ca rezultat al evenimentelor istorice ce au avut loc.

Studiile din Republica Moldova și România: realități și perspective

Procesul de autoafirmare a tinerei generații în orice țară, inclusiv și în Republica Moldova, necesită un sistem eficient de instruire. Sistemul actual de învățământ, potrivit analizelor existente și estimărilor specialiștilor, este necorespunzător din punct de vedere al accesului, gradului de retenție și al relevanței. Învățământul din Republica Moldova nu reușește să asigure un acces echitabil tinerilor la studii, să păstreze elevii în școală și să producă absolvenți care dispun de deprinderile necesare pentru a se adapta la cerințele în rapidă schimbare din economie și societate.²⁰⁶

Pe parcursul anului 2001/2002 s-a înregistrat o tendință de majorare a numărului de studenți (86,4 mii persoane, sau 238 la 10 mii de locuitori). Acest indicator depășește nivelul din România (163), dar este mai jos decât în Ucraina (259), Bielorusia (262), Rusia (279).²⁰⁷

Corupția în învățământul din Republica Moldova este mai mare decât cea din România spun 13,5% din totalul de basarabeni ce au participat la sondaj. Iar 6% dintre cei chestionați “nu s-ar întoarce pentru nimic în Republica Moldova”, deoarece “s-au obișnuit aici” (9%), “le place” (15%), “se vorbește aceeași limbă” (10,5%) și pentru că, în cele din urmă, “sunt români” (4,5%), iar “România este patria lor” (4%).

Cauzele emigrării tinerilor moldoveni în scop de studii peste Prut sunt de natură diversă, o bună parte dintre ei au mizat necondiționat pe calitatea studiilor din România (45,6%), afirmând că: “învățământul este mult superior celui din țara mea de origine”, “este cea mai apropiată țară unde poți avea studii de calitate” (18%), “pentru calitatea studiilor și că nu sunt corupte ca în Republica

²⁰⁵ www.flux.md/articole/1442

²⁰⁶ *Situația copiilor și familiei în Republica Moldova. // Raportul UNICEF, 2000-2001. – Chișinău, Cartier, 2002, p.33.*

²⁰⁷ *Iurcu S. Tineretul pe piața forței de muncă: probleme și soluții. // Republica Moldova în sec. XXI: Viziunea tineretului. - Chișinău, Institutul Muncii, 2002, p.52.*

Moldova” (11,5%), “îmi pot dezvolta personalitatea datorită profesorilor instruiți” (5,8%), “în România se face carte” (5,2%) etc. Doar două persoane și-au împărtășit opinia mai puțin pozitivă despre calitatea studiilor din România: “speram la un nivel mai ridicat de învățământ” și “am crezut că corupția este mai mică în România decât în Republica Moldova”.

În ciuda faptului că au venit în România datorită calității studiilor, problema dată necesită o abordare mai amplă reieșind din decalajul rezultatelor la întrebarea “Vă rugăm să ne spuneți dacă sunteți mulțumit(ă) de calitatea studiilor ce vi se oferă în prezent.”: “da” (48,5%), “mediu” (43,8%), “nu” (6%).

Experiența acumulată în țara de baștină îi determină pe cei 256 de respondenți să-și cristalizeze opiniile vizavi de studiile din ambele țări. Este cu adevărat un semn de întrebare pentru întreg sistemul de învățământ din România. Care sunt acele puncte slabe ce trebuie identificate, iar mai apoi îmbunătățite pentru a ridica nivelul studiilor? În ce rezidă ineficiența sistemului de învățământ și care este diferența dintre studiile din Republica Moldova și România din moment ce aproximativ jumătate dintre respondenți au răspuns „mediu”.

Potrivit unui comunicat de presă al administrației centrale de la București, Comisia Prezidențială pentru Educație a efectuat un raport intitulat “România educației, România cercetării!”, care conține diagnoza și principalele soluții la problemele majore ale sistemului de educație și cercetare din România: “România de astăzi este o țară confruntată cu riscuri majore, întrucât sistemele educației și cercetării nu corespund cerințelor minime ale unei societăți și economii europene, în care cunoașterea este sursa cea mai importantă a dezvoltării economico-sociale și personale”²⁰⁸, se precizează în raport.

În opinia autorilor raportului, “fără o schimbare profundă”, va crește “decalajul cultural față de țările membre ale Uniunii Europene”, ceea ce va afecta competitivitatea românilor pe piața europeană și va crește riscul ca “economia să stagneze și ca democrația să funcționeze cu sincope”.²⁰⁹ Ineficiența sistemului este dovedită de faptul că performanțele înregistrate de elevii români sunt semnificativ mai slabe decât cele ale elevilor din țările vecine, recent intrate în UE, care au aproximativ aceleași condiții social-economice ca România. Potrivit Programului Internațional OECD de Evaluare a Elevilor, România ocupă poziția 34 din cele 42 de țări participante.²¹⁰ Drept soluție, Comisia de la Cotroceni propune realizarea unui memorandum pentru educație și cercetare, “un angajament al tuturor forțelor responsabile, din cadrul societății politice și civile, care consideră că viitorul României, competitivitatea și prosperitatea ei depind, mai mult decât oricând, de schimbarea structurală a sistemului de educație”.

²⁰⁸ <http://www.realitatea.net/comisia-prezidentiala-sistemul-national-de-invatamant-este-ineficient-si-inechitabil>

²⁰⁹ *Ibidem*

²¹⁰ Vezi: <http://www.gardianul.ro/2007/07/07>

În ceea ce privește învățământul universitar, autorii raportului susțin că învățământul universitar și cercetarea - cu câteva excepții - au performanțe foarte slabe. Ei mai susțin că aceasta se caracterizează printr-o excesivă uniformizare și dispersie a resurselor, de aceea propun gruparea universităților în patru categorii, în funcție de activitatea dominantă și de tipurile de programe de studii acreditate: de cercetare intensivă, de educație și cercetare, de educație și vocaționale. De asemenea, ei mai susțin necesitatea diferențierii și clasificării în interiorul universităților a departamentelor pe 3 sau 5 niveluri de performanță, după modelul britanic.²¹¹

Chiar dacă Comisia de la Cotroceni califică studiile din România ca fiind ineficiente, iar "Guvernul Republicii Moldova de câțiva ani testează o metoda rigidă, inechitabilă, și discriminatorie de admitere, în final, marea majoritate a tinerilor reușesc să-și îndeplinească dezideratul de a urma studii universitare în țară sau undeva peste hotarele ei".²¹²

Tinerii moldoveni pe piața muncii din România: probleme și soluții

Importantă este și situația tineretului pe piața muncii, cu ce nivel de capacități, calități și aptitudini ajunge tineretul pe piață, cum poate să se adapteze și să se promoveze, ce posibilități are tineretul de a începe propria activitate, cum poate acesta din urmă să se implice în rezolvarea problemelor sale în cadrul piețelor forței de muncă.²¹³ Generația tânără a Republicii Moldova încă nu dispune de garanții economice privind viitorul său, siguranța faptului că vor reuși să găsească un loc de muncă și vor fi asigurați cu locuință, iată de ce prima generație liberă acordă o atenție prioritară aspectelor materiale.

Criza social-economică, dar și lipsa unor programe de stat bine articulate privind politica internă de ocupare a forței de muncă a accentuat și mai mult tendințele migraționiste ale unei bune părți din populația țării, în special ale tineretului.²¹⁴

Tranziția în care se află astăzi statul moldav în viața socială, politică, economică și culturală afectează în mod direct tânăra generație. Astfel nu putem contrazice afirmațiile respondenților care au calificat „situația socio-economică actuală a Republicii Moldova” ca fiind „rea” – 44% , „foarte rea” – 25%. „medie” – 20% și numai 5% au afirmat că este „bună”. Ei devin tot mai mult dependenți de material și nu de spiritual. Planurile de viitor ale tinerilor moldoveni sunt

²¹¹ Vezi: <http://www.romanalibera.ro/a100334/sistemul-de-invatamant-din-romania-e-ineficient>

²¹² Vezi: <http://www.europa.md/rom/info/1985>

²¹³ Iurcu S. Tineretul pe piața forței de muncă: probleme și soluții. // Republica Moldova în sec. XXI: Viziunea tineretului. - Chișinău, Institutul Muncii, 2002, p.53.

²¹⁴ Черная Н. Трудовая миграция населения Республики Молдова. // MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică). Partea XX. - Chișinău, USM, 2000, p.59.

afectate în mare măsură de situația economică ce s-a creat în țară. Aceste lucruri le confirmă elocvent și alte instituții sociologice din Republica Moldova.²¹⁵

Nivelul actual de salarizare din Republica Moldova nu permite lucrătorului să-și asigure consumul de bunuri materiale și servicii într-un volum suficient pentru reproducerea lărgită a forței de muncă. Deși, în ultimii ani s-a îmbunătățit într-o anumită măsură, totuși, în 2002 cu un salariu lunar puteau fi procurate ceva mai mult de 60% mărfuri și servicii incluse în coșul minim de consum.²¹⁶ Astfel, este mai mult decât semnificativă ponderea tinerilor plecați la muncă peste hotare: peste 38% din categoria de persoane 15-24 ani și peste 12% din numărul tinerilor de 15-29 ani, majoritatea dintre aceștia fiind din localitățile rurale.²¹⁷

România nu stă nici ea prea bine la capitolul „brain drain”. Emigrarea tinerilor români este un fenomen care are toate datele ca să îngrijoreze statul român. În general, pleacă tinerii cei mai bine pregătiți, cei mai întreprinzători, mai dispuși să-și ia soarta în mâinile lor. În mod semnificativ, în sediul central al “Microsoft” din Seattle, româna este a patra limbă vorbită după engleza, rusa și hindusa. De asemenea, în industria calculatoarelor din Germania, româna este a doua limbă vorbită.²¹⁸

Un studiu relativ recent al Băncii Mondiale arată că, dintre toate țările foste comuniste, România are o foarte ridicată rată de creștere a sărăciei. Mai îngrijorător este faptul, remarcat de analistul economic Ilie Șerbănescu, că jumătate din săracii României nu sunt dintre cei excluși social (șomeri, bolnavi cronici, persoane cu deficiențe) sau semiexcluși (majoritatea pensionarilor); nu, ei sunt oameni care au slujbe stabile, dar atât de prost retribuite încât nu le pot acoperi necesitățile elementare de viață.²¹⁹ Ce motivație ar putea oferi asemenea slujbe tinerilor? Cum ar putea ei să-și întemeieze familii, să-și facă o locuință, să ducă o viață cât de cât normală? Mai ales că prețurile bunurilor și serviciilor sunt într-o permanentă creștere.

O cotă mare de respondenți din sondaj au optat pentru studiile din România datorită “multitudinii de posibilități” (61,2%) ce li se oferă, comparativ cu Republica Moldova, datorită “unei cariere mai strălucite” (42%), a “șanselor de reușită mai bune” (27,5%), a “specializării cu perspectivă” (22,8%) în speranța “unui salariu decent” (13%) după absolvire etc. Însă, analiza răspunsurilor din

²¹⁵ Danii T. *Republica Moldova în spațiul tranziției și costul social al reformelor*. - Chișinău, Pontos, 2004, p.317.

²¹⁶ *Piața Muncii și dezvoltarea socială în Republica Moldova. Anuar economic și social 2003*. - Chișinău, Institutul Muncii, 2004, p.97.

²¹⁷ Danii T. *Republica Moldova în spațiul tranziției și costul social al reformelor*. - Chișinău, Pontos, 2004, p.175.

²¹⁸ *Medicii cei mai buni părăsesc țara*. // “Curentul”, 2001, 4 Septembrie.

²¹⁹ <http://www.romaniailibera.com/articole/articol.php?step=articol&id=2275>

sondaj ne-a permis să distingem unele păreri despre posibilitățile de angajare în Republica Moldova comparativ cu cele din România. În chestionar problema apare în felul următor: „Care credeți că sunt posibilitățile de angajare în țara Dvs de origine comparativ cu țara în care vă faceți studiile în prezent, având același nivel de pregătire?”. Conform rezultatelor s-a constatat că cei mai mulți respondenți consideră posibilitățile de angajare în Republica Moldova „mai rele” (46%) decât în România („mult mai rele” – 16%, „mult mai bune” – 6%, „N.Ș. / N.R.” – 5%). Pentru șanse „mai bune” de angajare au optat 15%, iar pentru varianta „aceleași” – 12%.

Ce i-ar determina să creadă astfel? Spre deosebire de un absolvent al unei facultăți autohtone, basarabenii care absolvesc în România au nu numai avantajul unui salariu mai mare, dar și posibilitatea de a avansa mult mai repede pe o poziție superioară. Angajatorii autohtoni tot mai mult apreciază creativitatea sporită și puterea de muncă mai mare, iar moldovenii care își fac studiile universitare în cadrul instituțiilor de învățământ românești sunt mai bine cotați de către angajatorii din Republica Moldova. Acest lucru se datorează nu doar faptului că aceștia au absolvit în afara țării, ci din considerentul că, în fața absolvenților din universitățile moldovenești, cei care au absolvit în România vin cu experiențe de viață pe care mulți angajatori le apreciază.

Ordonanța de Urgență nr.56/2007, publicată în Monitorul Oficial al României nr.424/26 iunie 2007, prevede că străinii pot fi încadrați în muncă pe teritoriul României în baza autorizației de muncă.²²⁰ Aceasta poate fi acordată la cererea angajatorului de către Oficiul Român pentru Imigrări, străinilor care îndeplinesc condițiile legale. La eliberarea autorizației angajatorul va plăti echivalentul în lei a sumei de 200 de euro. De cele mai multe ori, suma aceasta devine nesemnificativă pe lângă procedura anevoioasă prin care trece fiecare angajator conform legislației române. Acte precum: adeverința eliberată de Agenția pentru Ocuparea Forței de Muncă cu privire la forța de muncă disponibilă pentru locul de muncă vacant, dovada publicării anunțului pentru ocuparea postului vacant într-un cotidian de largă circulație, copia procesului-verbal întocmit în urma selecției realizate pentru ocuparea posturilor vacante și multe altele, îi determină pe patronii români, în majoritatea cazurilor, să renunțe la angajatul străin.

Un element demn de menționat în acest context este că numărul de autorizații de muncă ce poate fi eliberat străinilor se stabilește de către Guvern la propunerea Ministerului Muncii, Familiei și Egalității de Șanse.²²¹ După integrarea României în Uniunea Europeană, cota persoanelor care au ales să lucreze țară a depășit 45 mii. Guvernul a aprobat, pentru anul trecut, eliberarea a 12.000 permise de muncă pentru străini, din care au fost emise aproximativ 5.500 autoriza-

²²⁰ http://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.http_act?ida=72877

²²¹ <http://www.basarabeni.net/legi/autorizarea-in-munca-a-strainilor/>

ții.²²² Autoritățile au anunțat ca intenționează scăderea acestora cu 2000 pentru anul 2008, procedura de obținere a autorizației de muncă rămânând una la fel de complexă.

Mulți dintre studenții basarabeni din România sunt constrânși de situație să lucreze, fie și la negru. Prețurile la alimente, chirie, taxe de studii (dacă e cazul), transport, timp liber și altele, sunt mai mari în România decât în Republica Moldova, fapt pentru care viața unui student devine mai costisitoare. Bursa pe care o primesc basarabeni este una mică de tot, 50 euro, și nu acoperă nici strictul necesar. În acest context explozia așa-ziselor „căsătorii fictive” dintre cetățenii celor două țări își găsesc o justificare, aceasta fiind cea mai rapidă și ușoară modalitate de angajare legală, ca rezultat al schimbării statutului cetățeanului străin.

Impactul studiilor din România asupra planurilor de viitor ale tinerilor moldoveni

Potrivit studiilor obținute din mai multe sondaje de opinii, precum și constatările făcute de unii analiști, se poate afirma că, într-un viitor apropiat, Republica Moldova este în pericol de a rămâne doar cu persoane de vârstă de peste 50 de ani. Iar un studiu efectuat de sociologi americani anunță că în următorii 46 de ani Republica Moldova va pierde 28% din populație și va rămâne doar cu 3 mln de locuitori.²²³ Dacă pe parcursul a trei ani migrantul nu revine acasă, șansele acestuia de a reveni și a se integra scad simțitor.²²⁴ Conform datelor sondajului Barometrul Opiniei Publice (Moldova), în noiembrie 2003 ponderea tinerilor în vârstă de 18-29 ani, ce lucrau peste hotarele țării, constituia 15,3% din numărul total al acestui grup. Ținând cont de faptul că la această întrebare au răspuns doar cei care la momentul efectuării sondajului se aflau în țară și de faptul că, acum peste hotare se află un număr nu mai mic al lor, se poate presupune că numărul total al lucrătorilor migranți printre tineri constă în cel puțin 30%.²²⁵

Viața de student, timp de patru-cinci ani, în orașul în care se află instituția de învățământ superior, influențează în mod esențial alegerea locului permanent de trai după absolvirea acesteia. Această influență este mult mai evidentă atunci când studentul obține o experiență a studiilor peste hotarele țării. Indubitabil, aceștia din urmă preiau un nou stil de viață, o altă cultură, noi valori și, nu în ultimul rând, se ghidează după situația economică a țării în care își fac studiile.²²⁶

²²² <http://www.mediafax.ro/social/guvernul-aproba-10-000-de-permise-de-munca-pentru-straini>

²²³ Mama nu mai vine acasă. // „Timpul”, 2005, 21 ianuarie, p.21.

²²⁴ Postolachi V., Poalelungi O., Moșneaga V., Gonța V. Republica Moldova – problemele migrației. - Chișinău, Crio, 2007, p.42.

²²⁵ Piața Muncii și dezvoltarea socială în Republica Moldova. Op. cit., p.143.

²²⁶ Rusnac Gh., Moșneaga V., Țurcan V. Republica Moldova: studențimea – actor al transformărilor social-politice. – Chișinău, CEP USM, 2006, p.101.

În viziunea basarabenilor “datorită integrării României în Uniunea Europeană cresc posibilitățile de realizare pe plan profesional” (31,4%), aceasta fiind șansa de a-și realiza „un viitor mai bun”(62%).

Analiza răspunsurilor privind alegerea locului de trai al respondenților după preferințe, arată că doar 10,5% preferă să locuiască în Republica Moldova (dintre care 5,5% au specificat capitala - Chișinău). Aproape jumătate dintre persoanele care au participat la sondaj ar alege ca loc de trai pentru viitor România - 45% (București - 10%). Pe locul al treilea în topul preferințelor se află Franța, cu o pondere de 7%, după care Germania (6%), SUA (5%), Marea Britanie (4%) ș.a. Întrebați motivul pentru care au ales țara respectivă, cetățenii moldoveni au răspuns că „pur și simplu le place locul acesta” (32%), „oferă cele mai multe posibilități de realizare” (17,5%) sau este „cel mai potrivit pentru continuarea studiilor mele” (16%).

Un sondaj efectuat în mai multe universități din Republica Moldova, în rândul studenților, prezintă niște date uluitoare vizavi de problema emigrării. Cel mai mare procent îl găsim la varianta de răspuns „mă gândesc la plecarea peste hotare”, valabil pentru fiecare universitate pe plan național.²²⁷

Intenția de a emigra din România („mă gândesc la o posibilă plecare”) a fost confirmată de 35,5% din totalul de basarabeni chestionați. Unii „au întreprins anumiți pași” (9%) deja, iar alții sunt „siguri că vor pleca” (8,2%) în altă țară. Variantele de răspuns „consider puțin probabil că voi pleca de aici” (28,5%) și „idiferent de împrejurări rămân în țara în care mă aflu acum” (8,2%), denotă gradul de adaptabilitate a tinerilor basarabeni la societatea românească. Este regretabil că doar 2,4% (6 respondenți din 256 total) „indiferent de împrejurări vor reveni pe plaiurile natale”. Împărțășind o nouă experiență și un alt stil de viață, basarabenii nu mai vor să se întoarcă pe meleagurile natale. Ei aleg fie România, fie alte țări, care le crează iluzia unei siguranțe în ziua de mâine.

Surprinzător, dar, conform rezultatele sondajului, am constatat că 56,5% din totalul de persoane chestionate au mărturisit ce pași întreprind pentru a-și asigura plecarea dincolo de hotarele României. Dintre aceștia 19,2% - „adună informația necesară”, 19,8% - „își îmbunătățesc calificarea”, 10,2% - „studiază limba țării în care vor pleca” și 3,2% - „au aplicat”. E prea devreme de anticipat încotro se îndreaptă acești tineri, cert este că au propriile lor motive pentru care au decis astfel, printre care: „angajarea” (22,3%), „continuarea studiilor” (15,3%), „stabilirea cu traiul” (12,5%), „reîntregirea familiei” (2%), „N.Ș./N.R.” (4,4%).

²²⁷ Sondajul a fost efectuat în 10 universități din Republica Moldova, în două etape. Etapa I (2001) au fost examinați 662 de studenți de la Facultatea Relații Internaționale, Științe Politice și Administrative a Universității de Stat din Moldova. Etapa II (2003) au fost examinați 1050 de studenți din cele 10 institutii de învățământ superior din republică (eșantion național). // Vezi: Rusnac Gh., Moșneaga V., Țurcan V., Republica Moldova: studențimea – actor al transformărilor social-politice. – Chișinău, CEP USM, 2006, p.102-105.

Astfel, migrația de studii din temporară se transformă în permanentă și contribuie la stabilirea cu traiul permanent la locul nou.

Tinerii români, conștient sau inconștient, sesizează calea pe care se îndreaptă România și, pentru că acum au acces la informații, la comparații și la soluții alternative, resping acest model în bloc, părăsind țara, practic abandonând-o. Făcând referință la situația României privind emigrarea tinerilor, e lesne de înțeles de ce basarabienii, după mai mulți ani, preferă alte țări și nu țara în care-și fac studiile.

Dacă „există ceva ce i-ar putea determina să rămână acolo unde-și fac studiile în prezent”, aceasta ar fi „posibilitatea unui venit lunar mai bun” (23%). „Posibilitățile de realizare pe plan profesional mai bune” în România decât în Republica Moldova (20%), dar și „posibilitatea de angajare conform specializării” (19,9%) - sunt factori care ar putea determina o parte din cei 56,5% care intenționează să emigreze dincolo de granițele României să-și schimbe opțiunea inițială.

„Rudele” pe care le au aici, „prieteni” pe care și i-au făcut de-a lungul timpului (7,5%), „posibilitățile mai reale de a obține un loc de trai” (5,9%), dar și faptul că „se simt mai în siguranță” (4,3%), sunt elemente importante care contribuie la stabilirea, de cele mai multe ori definitivă, a moldovenilor în România după absolvirea facultății. Varianta de răspuns „nu mă motivează nimic să rămân aici unde-mi fac studiile”, presupune de fapt - „voi pleca cu siguranță”, la care au răspuns 17,6% dintre respondenți.

Această perioadă de tranziție este cunoscută ca fiind una de acumulări materiale și financiare, adeseori, într-o formă inumană. Întrebarea este ce le poate oferi statul moldav tinerilor basarabeni întorși acasă după studiile din România, din ceea ce își doresc? Ar fi capabilă Republica Moldova să satisfacă necesitățile financiare cotidiene ale tinerei generații, care, în realitate, se ridică la sute de euro lunar?²²⁸ Cât de bine sunt create condițiile economice și sociale de dezvoltare a tineretului în societatea moldovenească? Acestea și multe alte întrebări sunt cele care ar trebui să preocupe elita politică de la Chișinău, din simplul motiv că tineretul este cuprins în mod special, de „febra” migraționistă care a afectat întreaga societate.

Aflați la începutul vieții independente, când trebuie să formeze o familie, tânără generație preferă să plece la studii ca, ulterior, să se angajeze legal / ilegal peste hotare pentru a-și soluționa problemele financiare. Atâta timp cât tinerii basarabienii de pe ambele părți ale Prutului percep România ca pe un „colac de

²²⁸ În sondaj respondenții au specificat cea mai „acceptabilă variantă drep salariu după absolvirea” ca fiind: „401-600 euro” - 39%, „601-900 euro” - 39,4%, sau „mai mult de 900 euro” - 15,6%, doar 6% au afirmat că i-ar satisface un salariu de 200-400 euro.

salvare”, dar și o „poarta spre Europa”, cu certitudine vor beneficia în continuare de bursele statului român, puțini fiind cei care se întorc la baștină.

Relațiile bilaterale Republica Moldova – România: politica burselor

În cadrul audierilor parlamentare din 11 mai 2006, ministrul moldovean al Afacerilor Externe și Integrării Europene a declarat, cu referire la relațiile dintre Moldova și România, că: înțelegerea între autoritățile celor două țări este “totală”, iar colaborarea “activă”.

Totuși, din anul 2002 Republica Moldova refuză să semneze Protocolul de colaborare privind schimbul de burse cu România. Oficialii români au declarat în 2002 că Moldova a refuzat protocolul pentru că numărul mare de burse pus de România la dispoziția tinerilor basarabeni contribuie la exodul inteligenței moldovene, iar refuzul semnării respectivului protocol de colaborare a coincis cu răcirea relațiilor politice dintre Chișinău și București

Cu toate că relația Republica Moldova - România la etapa actuală nu este una tocmai favorabilă, Guvernul României continuă politica ofertelor de burse pentru tinerii din Republica Moldova în vederea studierii în universitățile din România.

În acest context, ministrul român de Externe, Adrian Cioroianu, a declarat în decembrie 2007, în cadrul unei vizite la Belgrad, că România n-ar trebui să se lase provocată de gesturile inamicale ale oficialilor moldoveni, specificând că administrația de la București intenționează să răspundă politicii Chișinăului prin creșterea numărului de burse pentru studenți și deschiderea pieței muncii pentru cetățenii Republicii Moldova.²²⁹ Pentru anul de studii 2006-2007 România a oferit tinerilor moldoveni 3500 de locuri în instituțiile de învățământ, cu finanțare totală sau parțială din bugetul Ministerului Educației și Cercetării de la București, iar pentru anul de studii 2008-2009 se prevede o majorare a burselor.

Oficialii moldoveni acceptă cu greu procesul de mobilitate academică dintre Republica Moldova și România având, de cele mai dese ori, tentative de stopare sau diminuare a acestuia. Beneficiarii burselor oferite de statul român sunt mai mult decât satisfăcuți de poziția rigidă pe care o adoptă Guvernul României, deoarece acesta din urmă își urmează propriile interese, iar opinia elitei de la Chișinău devine neimportantă vis-à-vis de o așa zisă politică a burselor.

În ultimul timp în mass-media din Republica Moldova, dar și în cea din România au apărut mai multe articole pro și contra acestei cooperări. Toate acestea sugerează necesitatea reformării cadrului legislativ de acordare a acestor burse și oportunități de studiu. Dacă în anul 1990 acestea erau privite ca o posibilitate de a contribui la îndeplinirea dezideratului de renaștere națională, fapt recunos-

²²⁹ Vezi: *Studii în România – lux sau prioritate pentru tinerii basarabeni?* // <http://www.flux.md>

cut și argumentat la acel moment de ambele părți, atunci în prezent scopul și finalitatea acestor burse nu este cunoscut cu exactitate.²³⁰

Concluzii

În condițiile tranziției de astăzi a Republicii Moldova, fenomenul migrației este cel care afectează în totalitate populația țării. Însă cel mai mult fenomenul migrației se răsfrânge asupra tinerei generații dezechilibrând viitorul țării și stabilitatea acesteia. Ultima perioadă a fost marcată de migrarea tinerilor din Republica Moldova la studii în alte țări. Astfel, țara cu cea mai mare absorbție de tineri basarabeni în acest context a fost și rămâne România.

Ca rezultat al emigrării în fiecare an al unui număr relativ mare de basarabeni, șansele statului moldav de a-i motiva să se întoarcă scad considerabil. Anii de studenție petrecuți în România redirecționează planurile de viitor ale tinerilor. Pe lângă aceasta ei preiau un nou stil de viață, de comportament și de valori, și o dată reveniți în Republica Moldova, se integrează foarte greu, o parte din ei stabilindu-se în alte țări.

Chiar dacă relațiile bilaterale dintre Republica Moldova și România au suferit mari schimbări în ultima perioadă, statul român continuă politica acordării de burse. Rezultatele sondajului efectuat în lucrare denotă că tânăra generație ține prea puțin cont de divergențele dintre state. Tot ce-și doresc ei este evadarea din țara în care s-au născut pentru că „nu au siguranța zilei de mâine”, „speră la un viitor mai bun”, iar integrarea României în structurile europene este, în viziunea basarabenilor, o „șansă care merită să fie folosită”. Astfel, ei își văd viitorul fie în România, fie în altă țară, Republica Moldova neconstituind un interes pentru realizarea lor profesională.

Referitor la calitatea studiilor din România vom menționa că a fost unul dintre multiplele motive pentru care basarabeni au ales această țară, dar care nu s-a ridicat la așteptările unor respondenți. Datorită analizei comparate a sistemului de învățământ din țările vecine am reușit să delimităm unele neajunsuri ale acestora, dar și să înțelegem mai bine calitatea studiilor.

Demn de luat în considerație este și faptul o anumită cotă de respondenți vor să emigreze din România în alte țări după terminarea studiilor. O parte din ei întreprind deja anumiți pași în scopul emigrării, motivele fiind continuarea studiilor, angajarea, stabilirea cu traiul sau reîntregirea familiei. Puțin probabil că acești tineri pe care îi putem considera migranți, o dată stabiliți în străinătate se vor întoarce în patria lor.

Problema „exodului creierilor” în Republica Moldova este cauzată în mare măsură de situația socio-economică a țării, fapt atestat și de rezultatele sondaju-

²³⁰ Vezi: Toderăș N. Pierdanții și câștigătorii burselor oferite de guvernul României tinerilor din Republica Moldova. // <http://www.europa.md/rom/info/1985>

lui efectuat în lucrarea de față. Subiectul cercetat, fără îndoială, pune în evidență și posibilitățile de realizare pe plan profesional a basarabenilor pe piața muncii din România pe baza autorizației de muncă, a obținerii cetățeniei sau a căsătoriei cu un cetățean român. Calificând situația din Republica Moldova ca fiind una „destul de rea”, este justificată tendința de emigrare a tinerilor moldoveni pe alte meleaguri în căutarea unui viitor mai bun.

Reieșind din cele spuse mai sus, migrarea tinerilor din Republica Moldova în România este un fenomen real și inevitabil în ciuda divergențelor dintre cele două state. Cauzele pentru care tinerii aleg România sunt diverse, iar cei câțiva ani de studii în străinătate, nu fac altceva decât să le schimbe tendințele și aspirațiile de viitor.

Emigrarea basarabenilor în România este, pe cât de benefică statului român, pe atât de dezavantajoasă pentru cel moldav. În condițiile în care politicile pentru tineret și situația socio-economică a Republicii Moldova rămân a fi scrise doar pe hârtie, România va continua să atragă „creierii” de peste Prut.

Bibliografie

- Danii T. Republica Moldova în spațiul tranziției și costul social al reformelor. – Chișinău, Pontos, 2004.
- Impactul migrației populației asupra situației demografice din Republica Moldova. - Chișinău, ASEM, 2005.
- Iurcu S. Tineretul pe piața forței de muncă: probleme și soluții. // Republica Moldova în sec. XXI: Viziunea tineretului. – Chișinău, Institutul muncii, 2002.
- Piața Muncii și dezvoltarea socială în Republica Moldova. Anuar economic și social 2003. – Chișinău, Institutul Muncii, 2004.
- Postolachi V., Poalelungi O., Moșneaga V., Gonța V. Republica Moldova – problemele migrației. - Chișinău, Crio, 2007.
- Rusnac Gh., Moșneaga V., Țurcan V. Republica Moldova: studențimea - actor al transformărilor social-politice. - Chișinău, CEP USM, 2006.
- Situația copiilor și familiei în Republica Moldova. // Raportul UNICEF, 2000-2001. - Chișinău, Cartier, 2002.
- Никушор Ю. Интеллектуальная миграция. // Viziunea tinerilor asupra proceselor social politice din lume (materialele conferinței științifice studențești). - Chișinău, ISPRI, 2004.
- Черная Н. Трудовая миграция населения Республики Молдова. // MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică). Partea XX. – Chișinău, USM, 2000.
- www.basarabeni.net – Grupul de Inițiativă Basarabeană (Cluj-Napoca).

Prezentat la redacție
la 1 iulie 2008

SISTEMUL ELECTORAL AL REPUBLICII MOLDOVA: ASPECTELE METODOLOGICE ALE STUDIERII²³¹

Ruslan TANASĂ

Republica Moldova, Chișinău, Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea Relații Internaționale, Științe Politice și Administrative, Catedra Științe Politice și Educație Civică

Doctor în științe politice, conferențiar

Nowadays in the Republic of Moldova the serious, systematical and systematically analyses there are not realized, a fragmentary description is noted as the best case. The topic of the electoral system is discussed exclusively in the context of the political struggle. This fact is inadmissible for the autochthonous political science which must realize their functions.

The neglect of the electoral system from the part of the science raises information and visions vacuum in this area, as consequence mentioned the political system efficiency decrease. The electoral culture of the Moldavian society and especially political elite is deprived of the necessary support. As the result, we have aberrant paraphrases or misinterpretations of the electoral rules and projects of the electoral system modification.

The main objective of this paper is the theoretical elaboration of the electoral system's evaluation criteria, which represents the analysis and description basis of the electoral system. In the first part of the study, are analyzed the evaluation's criteria and their imperfections of the electoral systems used in the contemporary political science. The second part of the study is focused on the methodological aspects of the evaluation's criteria of the electoral systems. In the third part of the paper the evaluation's criteria of the electoral systems are proposed and argued.

1. Introducere

Până la moment în Republica Moldova nu există analize serioase, sistematice și sistemice ale sistemului electoral, se realizează, în cel mai bun caz, o descriere, fragmentară, a acestuia. Subiectul sistemului electoral este discutat, practic exclusiv, în contextul luptei politice. Acest lucru este inadmisibil pentru știința politică autohtonă, care trebuie, înainte de toate, să-și exercite funcțiile.

Neglijarea de către știință a sistemului electoral duce la un vacuum de informație și de viziuni științifice în acest domeniu. Aceasta are drept consecință micșorarea eficienței sistemului politic. Cultura electorală a societății moldovenești este lipsită de suportul necesar. Aceasta în primul rând se referă la elita po-

²³¹ Recenzent – doctor în științe istorice, profesor Ion SANDU

litică. În rezultat există interpretări a regulilor electorale și proiecte de modificare a sistemului electoral aberante.

În studiul prezent ne punem ca scop elaborarea teoretică a criteriilor de evaluare a sistemului electoral, ceea ce reprezintă fundamentul de descriere și analiză a unui sistem electoral. În prima parte a lucrării se vor analiza criteriile de apreciere a sistemelor electorale utilizate în știința politică contemporană și deficiențele acestora. În partea a doua se va atrage atenția asupra aspectelor metodologice ale elaborării criteriilor de evaluare a sistemelor electorale. În a treia parte a articolului se va propune și argumenta criteriile de evaluare a sistemelor electorale.

2. Criteriile de apreciere a sistemelor electorale: o scurtă analiză

Criteriile de evaluare a sistemelor electorale sunt indispensabile studiilor electorale. Caracterul preponderent comparativ al cercetărilor, dar și aprecierea sistemelor electorale singulare necesită un suport metodologic. Aceste criterii de evaluare permit de a realiza un studiu riguros și științific. În știința politică contemporană se utilizează o serie de criterii de evaluare a sistemelor electorale.

P.Norris evidențiază următoarele criterii normative de evaluare a sistemelor electorale – eficiența guvernamentală, guvern receptiv și responsabil, dreptatea față de partidele mici și reprezentarea socială.²³²

S.I.Lindberg pentru realizarea analizei sistemelor electorale africane utilizează 5 probleme pe care le numește clasice – efectele reductive, efectele asupra sistemului partidist, capacitatea guvernării, participarea și responsabilitatea.²³³

W.Clark, M.Golder, S.Golder analizează sistemele electorale din punctul de vedere al proporționalității, acomodarea etnică, responsabilitatea, reprezentarea minorităților și revelația preferințelor sincere.²³⁴

IDEA (International Institute for Democracy and Electoral Assistance) consideră că sistemele electorale vin să satisfacă următoarele obiective – asigurarea unui parlament reprezentativ, existența alegerilor accesibile și importante, incitarea concilierii (aplanarea conflictelor), încurajarea unui guvern stabil și eficace, responsabilitatea celor aleși, favorizarea partidelor politice cu o baza social vastă, promovarea opoziției politice, costurile și capacitatea administrativă.²³⁵

²³² Norris P. *Choosing electoral systems: proportional, majoritarian and mixed systems.* // *International Political Science Review*, Vol.18, No.3, 1997, p.298.

²³³ Lindberg S. I. *Consequences of electoral systems in Africa: A preliminary inquiry.* // *Electoral Studies*, Vol.24, Issue 1, 2005, p.42.

²³⁴ Clark, W., Golder M., Golder S. *Principles in Comparative Politics.* – Washington D.C.: *Congressional Quarterly Press*, 2008, p.438.

²³⁵ Reynolds A., Reilly B. (eds.) *The International IDEA Handbook of Electoral System Design.* – Stockholm: *International IDEA*, 1997, pp.9-14.

Ulterior aceste criterii sunt completate cu responsabilitatea guvernului și respectarea „standardelor internaționale”.²³⁶

Un pas considerabil în evoluția empirică a criteriilor de apreciere a sistemelor electorale este realizat sub necesitatea aprecierii sistemelor electorale existente și oportunitățile modificării / schimbării acestora. Aici este domeniul unde criteriile de analiză sunt strict necesare din considerentul obligativității analizei posibilității înlocuirii sistemului existent cu altul.

Comisia regală privitor la sistemul electoral al Noii Zeelande a utilizat 10 criterii pentru evaluarea sistemelor electorale existente și a celor potențiale: dreptatea față de partidele politice; reprezentarea efectivă a minorităților și a grupurilor de interese; reprezentarea efectivă a Maorilor; integrarea politică, concretizat în respectarea opiniilor diverse; reprezentarea efectivă a alegătorilor; participarea efectivă a alegătorilor; guvernarea eficientă; parlament eficace; partide eficiente; legitimitatea sistemului electoral.²³⁷

În Africa de Sud au fost propuse 5 criterii pentru aprecierea sistemelor electorale: măsura în care fortifică democrația și reflectă în mod democratic expresia voinței oamenilor, contribuie la consolidarea națiunii și asigură stabilitatea politică și pacea, alegătorii se simt eficient reprezentați de către parlamentarii aleși, alegătorii ușor înțeleg procesul electoral, este practic din punctul de vedere al implementării.²³⁸

B.Schwartz și D.Rettie au realizat o listă de 13 criterii de evaluarea a sistemelor electorale: reprezentarea geografică sau teritorială a electoratului, dreptatea, reprezentarea demografică, accesibilitatea, utilizarea tuturor voturilor, principiul o persoană, un vot, un parlament eficace, imputabilitatea, căutarea consensului, un guvern stabil și eficace, o opoziție parlamentară eficace, facilitarea administrării, facilitarea tranziției (de la un sistem electoral la altul).²³⁹

D.Horowitz menționa că eforturile de schimbare a sistemului electoral existent, de cele mai dese ori, urmăresc atingerea mai multor scopuri posibile: 1) mărirea proporționalității reprezentării; 2) creșterea responsabilității partidelor față de alegători; 3) încurajarea stabilității guvernamentale; 4) producerea câști-

²³⁶ Reynolds A., Reilly B., Ellis A. (eds.) *Electoral system design: the New International IDEA Handbook*. – Stockholm: International IDEA, 2005, pp.9-15.

²³⁷ *Towards a Better Democracy. Towards a Better Democracy: Report of the Royal Commission on the Electoral System*. – Wellington, Government Printer, 1986, pp.11-12.

²³⁸ ANC submission on a future electoral system to the electoral task team. (<http://www.anc.org.za/ancdocs/misc/electsub.html>)

²³⁹ *Un vote qui compte: la réforme électorale au Canada*. – Ottawa: Commission du droit du Canada, 2004, pp. 58-62.

gătorului Condorcet;²⁴⁰ 5) promovarea unor negocieri moderate și descurajarea polarizării; 6) protejarea grupurilor minoritare.²⁴¹

A. Blais este unicul care încearcă să conceptualizeze criteriile de evaluare a sistemelor electorale. Pornind de la funcțiile alegerilor, el identifică patru criterii: responsabilitatea, reprezentativitatea, dreptatea, egalitatea, în continuare adăugând eficiența și acomodarea (instituțiilor politice constituite în urma alegerilor – n.n.), partide relativ mari sau reprezentanți locali relativ puternici, reflectă relativ simplu și suficient de exact preferințele cetățenilor.²⁴²

Șirul constatărilor poate fi continuat. Aceasta nu va ajuta însă cu nimic în procesul selectării criteriilor de apreciere a sistemelor electorale. Din contra, confuzia va crește. Principala problemă constă în inexistența unei sistematizări și a unei conceptualizări a acestora. Conceptualizarea, parțial realizată, doar în ultima enumerare a criteriilor este strict necesară în procesul elaborării unui suport metodologic studierii sistemelor electorale. Enumerarea dispersă a criteriilor, reieșind din interese și necesități de moment, elaborate în baza intuiției nu permite evaluarea riguroasă a sistemelor electorale.

Există un șir de dificultăți în domeniul criteriilor de apreciere a sistemelor electorale care necesită rezolvare pentru a putea realiza conceptualizarea acestora. În primul rând, nu se concretizează componentul sistemului electoral apreciat sau nu se conștientizează vastitatea fenomenului apreciat. Este o situație când se apreciază drepturile electorale sau regulile desfășurării votării și o alta atunci când se evaluează modurile de scrutin. Criteriile prezentate anterior, cu mici excepții, se referă exclusiv la modul de scrutin. Setul criteriilor de evaluare a sistemelor electorale trebuie să fie aplicabile tuturor componentele sistemului electoral. Aceasta necesită o abstractizare a criteriilor de evaluare, iar concretizarea lor se va face în cazul aplicării la subsistemele sistemului electoral.

În al doilea rând, analiza, de cele mai dese ori, se face pornind de la efectele modurilor de scrutin (respectiv se doresc a fi criterii de apreciere exclusiv a acestui component al sistemului electoral). Chiar dacă operăm exclusiv cu criteriile de evaluare a modurilor de scrutin, cele mai răspândite în știința politică occidentală, din punct de vedere metodologic, această abordare nu este corectă. Efectele sistemului electoral nu au un caracter primar în raport cu modul de scrutin. Noțiunea centrală în evaluare sistemelor electorale, inclusiv a modului de scrutin, este funcționalitatea acestora și nu efectele produse. Efectele pot fi constatate, cu anumite rezerve, însă nu și apreciate. Spre exemplu, bipartidismul / pluripartidismul nu poate fi apreciat normativ (valoric), el are un caracter descriptiv.

²⁴⁰ Câștigătorul Condorcet este concurentul electoral care este preferat de alegători în comparație unul la unul cu toți ceilalți concurenți.

²⁴¹ Horowitz D. *Electoral systems: A primer for decision makers.* // *Journal of Democracy*, Vol.14, No.4, 2003, pp.115-127.

²⁴² Blais A. *Criteria for assessing electoral systems.* // *Electoral Insight*, vol.1, no1, 1999.

Efectele contează în măsura în care admit (asigură) funcționalitatea sistemului electoral, efectele reprezentând un mijloc de apreciere a funcționalității sistemului electoral.

Acest lucru nu semnifică excluderea efectelor din analiza sistemelor electorale. Relația dintre criteriile de evaluare a sistemelor electorale și efectele sistemelor electorale este una directă. Criteriile fiind determinate și structurate de efecte, însă criteriile sunt cu mult mai mult decât simple efecte. Criteriile indică spectrul efectelor dintr-un domeniu sau altul.²⁴³

În al treilea rând, se combină, fără a preciza acest lucru și fără a le delimita, abordarea funcțională și cea instituțională. În pofida existenței unei relații strânse dintre aspectele tehnice ale sistemului electoral și efectele sistemului electoral, ele necesită o analiză consecutivă și nu paralelă.

În al patrulea rând, aceasta fiind principala problemă a criteriilor de apreciere a sistemelor electorale existente, criteriile sunt deseori neargumentate sau parțial argumentate. În spatele unor astfel de criterii cu ușurință se pot ascunde interese politice, ceea ce este inadmisibil.

În al cincilea rând, criteriile sunt disperse, nesistematizate și, din acest considerent, confuze.

Multe din criteriile sus enunțate reprezintă diferite aspecte ale aceluiași criteriu. Este necesar de a utiliza deducția, de a merge de la concret la teoretic, a conceptualiza criteriile de apreciere a sistemelor electorale, a identifica aceste criterii sub aspect valoric, principial, iar mai apoi, în dependență de necesitate de a selecta cele necesare și de a le aplica în studiul empiric și normativ.

În al șaselea rând, criteriile nu sunt raportate între ele. Nu este realizat un sistem bine definit al criteriilor de evaluare a sistemelor electorale. Aprecierea criteriilor, a relațiilor dintre acestea, a rolului fiecărui criteriu în procesul evaluării va permite de a face un studiu al oricărui sistem electoral. Va permite de a raporta rapid și fără dificultăți studiile sistemelor electorale realizate în diferite state sau regiuni ale lumii.

La compararea (analiza cross-națională) modurilor de scrutin, se observă o dificultate în a aduce la un numitor comun evaluare scrutinelor majoritare, a celor proporționale și a sistemelor mixte, studiile, deseori, realizându-se în mod diferit. De regulă, criteriile de evaluare a acestor trei tipuri de moduri de scrutin se reduc la câteva idei prestabilite – pluripartidismul / bipartidismul, responsabilitate individuală / partidistă, existența / inexistența majorității parlamentare, guvern satabil / instabil etc.

²⁴³ Domenii asupra cărora sistemele electorale au efecte sunt, în primul rând, partidele politice și sistemul de partide, dar și comportamentul electoratului, instituțiile puterii de stat și procesul exercitării puterii de către acestea.

În al șaptelea rând, un factor important ce determină situația confuză cu criteriile de apreciere este existența a două modalități de evaluare a sistemelor electorale: în mod empiric și în mod normativ. În primul caz se analizează consecințele (inclusiv probabile): costurile, eficacitatea, reprezentativitatea etc., în cel de-al doilea caz sistemul electoral se apreciază ca bun sau rău, important sau trivial reieșind din consecințele sale.²⁴⁴ Conștientizarea și delimitarea acestor două abordări a evaluării sistemelor electorale este obligatorie pentru o analiză corectă a sistemelor electorale. Inexistența separării duce la confuzie și la ineficiență aprecierii sistemelor electorale.

Așadar, la moment, studiul sistemelor electorale a avansat considerabil și cunoaște o dezvoltare furtunoasă. În pofida dezbaterilor politice și științifice intense privind oportunitatea diferitor sisteme electorale, a multitudinii studiilor, inclusiv și a cercetărilor comparative, a modurile de scrutin, unele aspecte ale cercetării sistemelor electorale rămân insuficient elaborate și vag conturate.²⁴⁵

²⁴⁴ Blais A. *Criteria for Assessing Electoral Systems. // Electoral Insight, Vol.1, No.1, 1999, p.3.*

²⁴⁵ Inexistența unor criterii de apreciere clar definite, general recunoscute și utilizate se datorează, în opinia mea, mai multor cauze. În primul rând, studiul sistemelor electorale este, în mare parte empiric, el nu favorizează, nu predispune, spre studii fundamentale. Deseori, pentru a realiza o lucrare, este suficient de a cunoaște realitățile electorale, fără a mai fi necesar de a utiliza un sistem metodologic riguros, intuitivitatea fiind suficientă.

Parametrii de analiză sunt slab evidențiați și din cauză că ei nu prea sunt necesari în studiul unor sisteme electorale luate în parte. Abordarea sistemului electoral stabil nu ne permite de a depista în deplină măsură acei parametri care ne-ar fi necesari în analiza comparativă a sistemelor electorale. Din contra, studiile cross-naționale necesită într-o măsură mai mare existența acestor parametri de analiză. Totuși, nici în acest caz nu există o necesitatea în stabilirea acestor parametri din considerentul stereotipurilor referitor la sistemele electorale. Acestea, apar inclusiv și din caracterul ideologizat al dezbaterilor referitor la sistemele electorale.

Ideologizarea domeniului studiilor electorale este o altă cauză a inexistenței necesității unei metodologii riguroase de cercetare. Obiectivismul rămâne în afara acestui tip de discurs, el fiind centrat pe promovarea intereselor. Simplificarea studiilor sistemelor electorale este datorată, nu în ultimul rând, caracterul dificil al acestui domeniu de cercetare și al vieții politice.

Totuși, toate aceste cauze, au mai degrabă, un caracter secundar și derivă dintr-o problemă cu mult mai complexă. Principala cauză a stării respective de lucruri constă în inexistența unei discipline, obiectul de studiu al căreia să fie sistemele electorale. Separarea cercetării sistemelor electorale între economiști (matematica aplicată), științele juridice și cele politice, desigur este un impediment, relativ, serios în constituirea și afirmarea noii discipline.

Conceptualizarea criteriilor de evaluare a sistemelor electorale este o problemă profundă, ce nu poate fi soluționată fără a conceptualiza alte câteva aspecte foarte importante ale sistemelor electorale. În particular, mă refer la definirea sistemului electoral și stabilirea rolului și semnificației acestuia în sistemul politic, inclusiv și determinarea relației dintre sistemul electoral și alegeri. Soluționarea problemei conceptualizării criteriilor de evaluare a sistemelor electorale „din mers”, cum s-a procedat cu alte componente ale sistemului electoral – proporționalitatea, circumscripțiile electorale, tipurile de listă, înaintarea candidaților etc. este imposibilă. Dar și în cazul acestora abordarea sistemică a sistemului electoral ar oferi noi valențe elaborărilor realizate și ar permite de a interpreta în mod diferit unele teze.

Printre aceste „pete albe” în studiul sistemelor electorale se numără și criteriile de apreciere a sistemelor electorale.

În comunitatea științifică, nu sunt elaborate științific criteriile de apreciere a sistemelor electorale (parametrii de analiză a sistemului electoral). Acest subiect este trecut cu vederea și analizat doar contextual. În pofida utilizării (inevitabile), aceste criterii au un caracter nesistematizat, deseori sunt neargumentate, și neevaluate, în mare parte, fiind intuitive. Criteriile de apreciere a sistemelor electorale rămân a fi insuficient conceptualizate. Inexistența unui solid suport teoretico-metodologic, inevitabil, face imposibilă cercetarea sau diminuează considerabil din valoarea studiului. În mod tacit, specialiștii în sisteme electorale au convenit asupra anumitor criterii pe care, cu anumite variații, le utilizează la analiza sistemelor electorale.

3. Metodologia elaborării criteriilor de analiză a sistemelor electorale

Pornind de la deficiențele criteriilor de apreciere a sistemelor electorale enunțate anterior, este necesar, înainte de toate, de a delimita abordarea empirică și normativă a sistemelor electorale.

Particularitatea primei modalități de analiză a sistemelor electorale, a celei empirice constă în faptul că analiza se realizează pe verticală – în contextul concret al relației dintre societatea politică și cea civilă, cu o conexare la o societate și stat bine determinate, scopul fiind aprecierea rolului sistemului electoral în asigurarea funcționării sistemului politic (democrației). Specificul celei de-a doua modalități, a celei normative, constă în realizarea analizei pe orizontală, în mod abstract, fără o conexare cu o societate și stat particular a sistemului electoral. În primul caz, se evaluează sistemul electoral al unui stat sau se realizează studiul comparativ al unui șir de sisteme electorale. În cel de-al doilea caz, se pornește de la tipurile sistemelor electorale, exemplificându-le prin practica utilizării în diverse state. În acest caz se tinde spre universalism. În analiza empirică criteriile de evaluare se aplică.

Principială este și delimitarea abordării funcționale și a celei instituționale a sistemului electoral. Abordarea instituțională a sistemului electoral se reduce la analiza parametrilor sistemelor electorale. Spre deosebire de criteriile de evaluare a sistemelor electorale, parametrii sistemului electoral sunt clar stabilite. Există doar o pluralitate (nu divergență) în punerea accentelor pe unii sau alți parametri. Parametrii sistemului electoral sunt, în primul rând, cele stabilite de D.Rae – formula electorală²⁴⁶, mărimea circumscripției electorale, structura votului²⁴⁶, dar și pragul electoral²⁴⁷ și mărimea instituției eligibile.²⁴⁸ Aceste variabi-

²⁴⁶ Rae D.W. *The political consequences of electoral laws* (2 ed.). – New York: Yale University Press, 1971.

²⁴⁷ Lijphart A. *Electoral systems and party systems: A study of twenty-seven democracies, 1945-1990*. – Oxford: Oxford University Press, 1994.

le nu doar pot fi de diferite tipuri și lua forme diferite, dar și îmbinate în mod diferit, produc o diversitate extrem de mare a sistemelor electorale.

Abordarea instituțională reprezintă un suport pentru evaluarea sistemului electoral. Această abordare are un caracter pronunțat descriptiv și oferă informația despre ce este sistemul electoral. Formula electorală indică modalitatea de transformare a voturilor în locuri (cum?). Circumscripția electorală indică nivelul reprezentării alegătorilor (unde?). Tipul buletinului de vot indică tipul reprezentanților (cine?). Pragul electoral indică posibilitatea excluderii concurenților electorali (câți?).

Abordarea funcțională se orientează spre aprecierea funcționalității sistemelor electorale. Aici deja caracterul analitic și evaluativ este dominant. Urmând consecutivitatea logică, pentru a aprecia funcționalitatea sistemului electoral este necesar de a cunoaște funcțiile sistemului electoral. Aici ne ciocnim cu dificultatea inexistenței unor elaborări în acest domeniu.

De cele mai dese ori, în studiile consacrate sistemelor electorale funcțiile acestuia sunt trecute cu vederea, pentru a se concentra asupra efectelor sistemelor electorale. În cel mai bun caz, funcțiile sistemelor electorale sunt prezentate în mod contextual, fără a realiza o analiză a acestora. Suntem obligați să facem o abatere de la subiect pentru a încerca să acoperim o lacună fără de care nu putem elabora criteriile de evaluare a sistemelor electorale. Principala dificultate în stabilirea funcțiilor sistemelor electorale este condiționată de apropierea, chiar suprapunerea sistemului electoral cu alegerile. Delimitarea acestor două fenomene și stabilirea relațiilor dintre ele ar permite de a aprecia funcțiile sistemului electoral.

Astfel pentru a se pronunța referitor la criteriilor de evaluare a sistemelor electorale este necesar de a porni de la stabilirea funcțiilor sistemului electoral. Acest scop nu poate fi atins atât de ușor pe cât se pare. Este necesar de a se pronunța referitor la: 1) noțiunea de sistem electoral; 2) stabilirea relației existente dintre alegeri și sistemul electoral.

Sistemul electoral îl definesc ca totalitatea normelor și regulilor care reglementează desfășurarea alegerilor în toate aspectele sale. Relația dintre alegeri și sistemul electoral poate fi caracterizată ca una dintre formă și conținut. Primul fiind sistemul electoral, cea de-a doua alegerile. Sistemul electoral este indispensabil alegerilor. Pornind de la constatarea că sistemul electoral este forma în care se întruchiează alegerile în situațiile concret istorice, geografice și politice, ajungem la concluzia că sistemul electoral are unica funcția de a asigura desfășurarea alegerilor. Aceasta este o funcție cu caracter general, ea fiind compusă dintr-o serie de funcții particulare.

²⁴⁸ Taagepera R. *Predicting party sizes. The logic of simple electoral systems*. – New York: Oxford University Press, 2007.

Pornind de la rolul jucat de sistemul electoral în sistemul politic, ca mecanism de asigurare a realizării alegerilor, distingem două tipuri de funcții particulare ale sistemului electoral – cele politice și cele administrative. Primul tip de funcții este ancorată geografic și temporal, cel de-al doilea tip de funcții este compus din are un caracter universal. Funcțiile politice sunt dependente de funcțiile alegerilor și presupun completarea acestora cu cuvântul „asigurarea”. Funcțiile administrative se conectează cu elementele componente ale sistemului electoral și sunt stabilirea principiilor generale ale alegerilor; determinarea corpului electoral și a cercului candidaților potențiali la funcțiile eligibile; fixarea regulilor campaniei electorale, determinarea regulilor și asigurarea exercitării votului, transformarea voturilor în locuri etc. E destul de dificil de a enumera toate funcțiile administrative ale sistemului electoral, din cauza multitudinilor aspectelor alegerilor pe care le activează. Funcțiile administrative ale sistemului electoral sunt dependente de cele politice.

Astfel, cheia criteriilor de apreciere a sistemului electoral se află în alegeri. Doar pornind de la stabilirea funcțiilor alegerilor, putem stabili care sunt funcțiile sistemului electoral și, în baza aceasta, elabora criteriile de apreciere a sistemelor electorale. Astfel intervine un nou component în procesul elaborării criteriilor de evaluare a sistemelor electorale – stabilirea funcțiilor alegerilor.

Funcțiile alegerilor sunt următoarele:

1. Constituirea instituțiilor puterii – prin intermediul alegerilor se constituie principalele instituții ale statului, ale puterii politice. Varietatea utilizării alegerilor ca modalitate de constituire a instituțiilor este destul de mare. Exigențele democratice impun utilizarea acestor modalități, cel puțin în cazul parlamentului și al instituțiilor autoadministrării locale. La fel, alegerile pot fi utilizate la desemnarea șefului statului, a primului ministru, în cadrul partidelor politice etc.

2. Exprimarea voinței poporului – alegerile, chiar și în situația unei foarte vagi interpretări a noțiunii de „voință a poporului”, racordează sistemul politic la necesitățile și interesele societății civile. Alegerile sunt cele care asigură realizarea articulării și agregării intereselor, aceasta având efecte instituționalizate.

3. Controlul instituțiilor puterii – corelată cu prima funcție, controlul instituțiilor puterii se manifestă prin acceptarea sau refuzarea prelungirii mandatului guvernării. În primul caz, alegătorii acordă un mandat de încredere în cel de-al doilea o penalizează. Alegerile sunt una din puținele modalități de influențare reală a puterii de către cetățeni.

4. Legitimarea sistemului politic – alegerile sunt una din principalele mijloace de a legitima sistemul politic, deoarece presupun libertatea cetățenilor de a-și desemna reprezentanții, semnifică participarea cetățenilor la guvernare. Participarea la alegeri este un indice al legitimității sistemului. Scăderea ratei participării electorale indică scăderea legitimității sistemului politic existent.

5. Transferarea conflictelor politice în albia instituțională de soluționare – conflictele sunt iminente și indispensabile comunității umane. Alegerile permit soluționarea civilizată și corectă a conflictelor dintre grupurile sociale. Aceasta se manifestă la două nivele. La primul nivel, în care arbitru sunt alegătorii, conflictele apărute se vor judeca prin vot. La cel de-al doilea nivel, care este o expresie al alegerilor, intereselor grupelor aflate în conflict, reprezentate în instituțiile politice, vor putea fi soluționate în cadrul instituțional (în parlament, consilii etc.)

6. Recrutarea elitei politice – în alegeri se selectează din totalul candidaților electorali persoanele ce vor ocupa funcțiile publice. Calea spre majoritatea funcțiilor publice politice din stat trece exclusiv prin alegeri. Partidele politice, grupurile sociale doar pot susține și înainta candidații, alegătorii vor decide asupra oportunității investirii lor în funcții.

7. Renovarea sistemului politic – alegerile presupun concurența. Concurența se realizează între programele electorale ale concurenților, între credibilitatea acestora în a realiza cele promise. În această ordine de idei, programele electorale vor conține scopuri, mijloace și metode inedite care după alegeri vor fi utilizate în activitatea politică.²⁴⁹

V. Pugaciov include în funcțiile alegerilor și cea de formare a voinței politice unice. Alegerile stabilesc scopurile și prioritățile dezvoltării. Însă alegerile nu trebuie impuse să depășească majoritatea. Alegerile nu ar trebui să pună în aplicare unul din principiile fundamentale ale democrației – principiul majorității. Ele doar exprimă voința politică a electoratului, care nu este unică. Formarea voinței politice unice se realizează ulterior alegerilor, prin eforturile depuse de reprezentanții aleși. Dacă majoritatea este creată imediat în rezultatelor alegerilor (majoritatea parlamentară unicoloră), aceasta nu semnifică că alegerile obligatoriu și permanent trebuie să producă astfel de efecte. Includerea conceptului de „unic” în procesul exprimării voinței electoratului exclude pluralismul, inhibă reprezentativitatea, anulează rolul alegerilor în democrația contemporană. În pofida acestei logici, funcția formării voinței politice unice este prezentă, aparent, la alegerile în instituțiile unipersonale, unde este posibil de aplicat doar principiul majorității. Chiar și în acest caz, funcția alegerilor rămâne cea de reprezentare a intereselor electoratului, formarea voinței politice unice fiind contextuală.

Așadar, criteriile de evaluare a alegerilor trebuie stabilite în raport cu funcționalitatea sistemelor electorale. Funcțiile sistemelor electorale se reduc la asigurarea desfășurării alegerilor în toate aspectele sale. Criteriile de analiză a sistemelor electorale sunt dictate de alegeri și se referă la măsura în care sistemul electoral asigură exercitarea funcțiilor de către acestea. Unica apreciere care po-

²⁴⁹ *Funcțiile alegerilor, cu excepția primeia, sunt preluate din Пузачев В.А. Выборы: общая теория. // Вестн. Моск. ун-та, сер.12, nr.4, 1997.*

ate fi realizată în cazul sistemelor electorale este evaluarea măsurii în care acestea asigură realizarea funcțiilor de către alegeri.

4. Reinterpretarea criteriilor de analiză a sistemelor electorale

Criteriile de apreciere a sistemelor electorale, sub aspectul cel mai controversat, cel funcțional sunt următoarele:

Asigurarea constituirii instituțiilor puterii – crearea în urma alegerilor a instituțiilor puterii. Reflectă aspectul cantitativ al sistemului electoral și are în vizor finalitatea alegerilor. Reprezintă rațiunea existenței alegerilor. Este exemplul alegerilor subnaționale din Federația Rusă în anii 1990, când, din cauza unui prag de participare a alegătorilor relativ mare, raportat la activism, alegerile erau considerate nevalabile și se desfășurau alegeri repetate, uneori a câte 4-5. Această funcție a sistemului electoral se referă în mare parte la practica pragului minim de participare a alegătorilor la alegeri sau la votul obligatoriu.

Reprezentativitatea – capacitatea instituțiilor eligibile, a puterii de a respecta interesele electoratului, în cazul democrațiilor contemporane, a poporului. Derivă din funcția sistemului electoral de asigurare a exprimării voinței poporului. La evaluarea sistemelor electorale după acest criteriu este necesar de a ține cont de vastitatea noțiunii, cât și de controversele legate de anumite aspecte ale reprezentării.²⁵⁰ Din acest punct de vedere trebuie de apreciat, în primul rând, nivelul general al proporționalității prin intermediul calculării indexului proporționalității.²⁵¹ La aprecierea reprezentativității nu se va reieși doar din raportul dintre voturile acumulate de concurenții electorali și mandatele acordate. La fel este necesar de a ține cont de existența mecanismelor speciale de reprezentare a diferitor grupuri din societate (minoritățile naționale, femeile etc.). Astfel, se va aprecia sistemul electoral din punctul de vedere al reprezentativității demografice. Nu mai puțin important este nivelul voturilor neutilizate (pierdute). Acest aspect al reprezentativității indică în mod direct asupra reprezentării de facto a alegătorilor în instituția eligibilă.

Asigurarea transferării conflictelor politice în albia instituțională de soluționare se realizează în baza reprezentativității. Grupurile care nu sunt reprezentate în instituția eligibilă vor căuta alte mijloace, inclusiv militare, de promovare a intereselor. Din contra, prezența reprezentanților în instituțiile politice colegiale sau implicarea în alegerile instituțiilor unipersonale permit de a iniția negocieri, reprezintă un resurs important pentru grupurile minoritare în a-și apăra interesele.

²⁵⁰ *Vezi: Manin B., Przeworski A., Stokes S.C. (eds.) Democracy, accountability, and representation. – Cambridge: Cambridge University Press, 1999.*

²⁵¹ *Borisyuk G., Rallings C., Thrasher M. Selecting indexes of electoral proportionality: General properties and relationships. // Quality & Quantity, Vol.38, No.1, 2004.*

Libertatea – capacitatea de a realiza un comportament reieșind din propriile interese, fără existența pericolului unor constrângeri nejustificate de principiile democratice. Derivă, la fel, din funcția sistemului electoral de asigurare a exprimării voinței poporului, fiind un alt aspect al evaluării. Libertatea se estimează prin intermediul capacității realizării votului sincer de către alegător, fapt ce indică asupra calității exprimării voinței. Aceasta este determinantă de libertatea alegătorului în a alege, inclusiv de nivelul pluralității concurenților electorali („alegeri cu alegere” vs. „alegeri fără alegere”).

Responsabilitatea – existența controlului din partea electoratului asupra reprezentanților. Derivă din funcția sistemului electoral de asigurare a controlului instituțiilor puterii. Această funcție se realizează, în mare parte, din oficiu. Deja problema selectării tipului de responsabilitate (personală sau partidistă) este una tehnică.

Receptivitatea, fiind o componentă importantă a responsabilității, reprezintă capacitatea instituțiilor eligibile de a evolua în conformitate cu dinamica corpului electoral (măsura în care instituția eligibilă ia în considerație schimbările produse în societate).

Dreptatea – perceperea de către societate a procesului electoral ca corect. Derivă din funcția sistemului electoral de asigurare a legitimării sistemului politic. Corectitudinea procesului electoral. Desigur, dreptatea se bazează și pe toate celelalte funcții ale sistemului electoral, ea fiind un criteriu de evaluare agregat. Poate o influență determinantă asupra dreptății o are reprezentativitatea, dar nici celelalte aspecte ale funcționării sistemului electoral nu au un caracter secundar. Un rol important în asigurarea dreptății revine transparenței procedurilor electorale și inexistența la actorii electorali a dubiilor referitor la corectitudinea desfășurării alegerilor.

Asigurarea recrutării elitei politice – selectarea persoanelor și partidelor care satisfac exigențele noțiunii de elită. Această funcție se realizează, în mare parte, din nou din oficiu. În realizarea acestei funcții contează aspectul calitativ – de a asigura recrutarea într-adevăr a elitei politice. Un criteriu important de apreciere a exercitării funcției de către sistemul electoral este măsura în care se favorizează elita guvernantă.

Egalitatea – abordarea echidistantă a alegătorilor și a concurenților electorali, fără a discrimina. Derivă din funcția sistemului electoral de asigurare a renovării sistemului politic. Această funcție poate fi apreciată în măsura existenței aceluiași reguli pentru toți concurenții electorali, a egalității șanselor concurenților electorali, a capacității egale a alegătorilor de a influența rezultatele alegerilor. Desigur, egalitatea nu include actorii electorali care pun la îndoială principiile democratice de organizare a societății și care recunosc principiul egalității.

Un criteriu omniprezent al evaluărilor sistemelor electorale este stabilitatea și / sau eficiența instituțiilor eligibile create în urma alegerilor. Eficiența, inclu-

zând stabilitatea, este un criteriu mai larg și se referă și la capacitatea de a produce efecte pozitive. Stabilitate este un criteriu esențial al sistemelor electorale care se referă la instituțiile puterii de stat și la capacitatea lor de a exista fără schimbări importante pe parcursul mandatului. Ea se măsoară prin continuitatea politicilor guvernamentale și prin stabilitatea guvernamentală. Consider acest criteriu nerelevant pentru sistemul electoral.

Stabilitatea (și eficiența) derivă din funcția sistemului electoral de asigurare a formării voinței politice unice. Această funcție nu poate fi recunoscută ca una ce aparține alegerilor. Nu este funcția alegerilor și a sistemului electoral de a asigura stabilitatea instituțiilor eligibile. A considera că alegerile și sistemul electoral este responsabil de stabilitatea guvernamentală este o eroare. Atunci când existența unui sistem electoral se argumentează prin stabilitatea pe care acesta o conferă parlamentului și guvernului, avem de a face cu argumentarea unei dominații. Indiferent că această dominație este una „bună”, „corectă” sau una „rea”. A. Blais, la fel, evită să includă în criteriile de evaluare a sistemelor electorale stabilitatea, preferând să vorbească de eficiență, fără o accentuare, în cadrul ei a aspectului stabilității.²⁵² Funcția asigurării eficienței (inclusiv și a stabilității ca o condiție a eficienței) instituțiilor de stat îi revine elitei politice și nicidecum sistemului electoral.

Criteriile de apreciere a sistemelor electorale sub aspectul instituțional se reduc doar la unul – simplitatea. Acest criteriu se referă la comportamentul alegătorilor și reprezintă gradul de înțelegere de către alegători a procesului electoral, inclusiv a celui de transformare a voturilor în locuri. Acest aspect este extrem de ideologizat. În pofida operării dese cu această caracteristică, în confruntările dintre majoritariști și proporționaliști, ar exista unele rezerve în recunoașterea acestuia ca un parametru esențial al sistemelor electorale.²⁵³ Până la moment, nu există metode de apreciere a simplității sistemului electoral.

Desigur există interferențe, suprapuneri, interdependențe între criteriile de evaluare a sistemului electoral. Acest lucru este condiționat de situația identică din domeniul funcțiilor sistemului electoral.

Standardele democratice, des utilizate în practica politică, ale alegerilor reprezintă un aspect particular al evaluării sistemelor electorale, ele regăsindu-se în criterii evaluării sistemelor electorale. Criteriile alegerilor democratice urmăresc măsura în care alegerile și sistemul electoral respectă principiile democratice.

Bineînțeles, evaluarea sistemelor electorale se va realiza după stabilirea parametrilor sistemului electoral. Acești parametri trebuie constatați cu referire la fiecare component al sistemului electoral luat în parte. Parametrii sistemelor

²⁵² Blais A. *Criteria for Assessing Electoral Systems*. // *Electoral Insight*, Vol.1, No.1, 1999.

²⁵³ Karp J. A. *Political knowledge about electoral rules: Comparing mixed member proportional systems in Germany and New Zealand*. // *Electoral Studies*, Vol.25, Issue 4, 2006.

electorale reprezintă aspectele tehnice ale sistemului electoral sau practicile electorale. Ulterior evaluarea se va realiza prin confruntarea parametrilor cu realitățile electorale.

Parametrii sistemelor electorale răspund la întrebarea „ce este?”. Criteriile de evaluare a sistemelor electorale deja oferă răspuns la întrebarea „cum este?”. Designul instituțional al sistemului electoral determină funcționalitatea acestui.

Spectrul mijloacelor tehnice de asigurarea a funcționalității sistemelor electorale este, pentru fiecare, criteriu de apreciere luat în parte, relativ mare. Este, în general, dificil de a evalua normativ componentele sistemelor electorale, ele, desigur, dispunând de anumite caracteristici. Aceste caracteristici, sunt importante în contextul analizei empirice. Anumite realități politice și sociale necesită un anumit model al componentelor sistemului electoral. În mod teoretic este dificil de a se pronunța asupra faptului că lista blocată sau panașajul este mai eficient din punctul de vedere al funcționalității sistemului electoral sau de a opune circumscripția națională cu cea regională, metodele prin coeficient cu cele prin divizori etc.

Pot fi schițate anumite relații între criteriile funcționale și cele instituționale în sens de responsabilitatea parametrilor sistemului electoral de exercitare a anumitor funcții ale sistemului electoral. Spre exemplu, mărirea circumscripției electorale indică asupra reprezentativității, dar și asupra caracterului relației alegător-representant, formula electorală este responsabilă de reprezentativitate etc.

5. Concluzii

O primă etapă în studierea sistemului electoral ține stabilirea parametrilor sistemelor electorale. Aceasta cel mai bine se realizează în cadrul unor studii comparative. Posibil este chiar unica cale de cunoaștere a sistemului electoral. Aceasta permite amplasarea sistemului electoral în coordonatele mondiale.

O a doua etapă a cercetării sistemului electoral este aprecierea funcționalității acestuia. Aceasta se realizează luând în considerație, în mod obligatoriu, particularitățile societății și statului în care funcționează sistemul electoral.

Nu este corect de a opune evaluarea sistemelor electorale în baza funcționalității acestora și în baza efectelor acestora. Aceste două tipuri de apreciere se completează reciproc. Criteriile de evaluare a sistemelor electorale reprezintă valori generale umane, prin raportare la care putem într-adevăr aprecia lucrurile, iar efectele sistemelor electorale permit de a calcula respectarea acestor valori de către sistemul electoral.

Conceptualizarea criteriilor de evaluare a sistemelor electorale permite de a privi din alt punct de vedere afirmația recunoscută de toți specialiștii în sisteme electorale precum că „nu există un sistem electoral ideal”. Absolut corect, însă nu din considerentul că finalitățile la care dorim să ajungem în urma aplicării si-

stemului electoral se exclud reciproc (simplitatea vs. dreptatea, reprezentativitate vs. stabilitate, libertatea vs. egalitatea etc.), dar din cauză că fiecare societate necesită un anumit tip de sistem electoral. Astfel, putem vorbi doar de un sistem electoral ideal doar cu referire la o societate concretă.

Criteriile de evaluare a sistemelor electorale elaborate sunt valabile pentru toate tipurile de alegeri indiferent că este vorba de alegerile din Grecia sau Roma Antică sau de cele din perioada medievală sau contemporană. La fel aceste criterii sunt aplicabile sistemului electoral utilizat pentru alegerea instituțiilor colegiale și a celor unipersonale. Totuși, alegerile instituțiilor unipersonale și sistemul electoral respectiv au anumite particularități, stabilirea cărora se află în afara temei abordate. În aceste condiții criteriile de evaluare necesită o adaptare corespunzătoare.

Criteriile de evaluare enunțate mai sus sunt aplicabile tuturor componentelor sistemului electoral, în pofida faptului că atenția principală în studiile electorale se acordă modurilor de scrutin.

O parte din probleme legate de elaborarea criteriilor de evaluare a sistemelor electorale rămâne pentru studiile de viitor, fiind imposibil de a rezolva dificultăți teoretice în termene spațiale și temporale atât de limitate.

Bibliografie:

- ANC submission on a future electoral system to the electoral task team. // <http://www.anc.org.za/ancdocs/misc/electsub.html>
- Blais A. Criteria for assessing electoral systems. // *Electoral Insight*, Vol.1, No.1, 1999.
- Borisyuk G., Rallings C., Thrasher M. Selecting indexes of electoral proportionality: General properties and relationships. // *Quality & Quantity*, Vol.38, No.1, 2004.
- Clark, W., Golder M., Golder S. *Principles in Comparative Politics*. – Washington D.C.: Congressional Quarterly Press, 2008.
- Horowitz D. Electoral systems: A primer for decision makers. // *Journal of Democracy*, Vol.14, No.4, 2003.
- Karp J. A. Political knowledge about electoral rules: Comparing mixed member proportional systems in Germany and New Zealand. // *Electoral Studies*, Vol.25, Issue 4, 2006.
- Lijphart A. *Electoral systems and party systems: A study of twenty-seven democracies, 1945-1990*. – Oxford: Oxford University Press, 1994.
- Lindberg S. I. Consequences of electoral systems in Africa: A preliminary inquiry. // *Electoral Studies*, Vol.24, Issue 1, 2005.
- Manin B., Przeworski A., Stokes S. C. (eds.) *Democracy, accountability, and representation*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1999.

- Norris P. Choosing electoral systems: proportional, majoritarian and mixed systems. // *International Political Science Review*, Vol.18, No.3, 1997.
- Rae D.W. The political consequences of electoral laws (2 ed.). – New York: Yale University Press, 1971.
- Reynolds A., Reilly B. (eds.) The International IDEA Handbook of Electoral System Design. – Stockholm: International IDEA, 1997.
- Reynolds A., Reilly B., Ellis A. (eds.) Electoral system design: the New International IDEA Handbook. – Stockholm: International IDEA, 2005.
- Taagepera R. Predicting party sizes. The logic of simple electoral systems. – New York: Oxford University Press, 2007.
- Towards a Better Democracy. Towards a Better Democracy: Report of the Royal Commission on the Electoral System. – Wellington, Government Printer, 1986.
- Un vote qui compte: la réforme électorale au Canada. – Ottawa: Commission du droit du Canada, 2004.
- Пугачев В.А. Выборы: общая теория. // *Вестн. Моск. ун-та*, сер.12, nr.4, 1997.

Prezentat la redacție
la 20 iunie 2008

COMPARTIMENTUL RELATII INTERNAȚIONALE

RELATIILE MOLDO-FRANCEZE ÎN SFERA SOCIO-CULTURALĂ²⁵⁴.

Andrei NEGUȚA

Republica Moldova, Chișinău, Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene,

Reprezentant Permanent al Republicii Moldova pe lângă Consiliul Europei,²⁵⁵
Ambasador Extraordinar și Plenipotențiar.

Dans l'article «Les relations moldo-françaises dans le domaine de la culture, tourisme, éducation, santé publique et d'autres aspects de la coopération humanitaire et technique» il est examiné l'état actuel de relations entre la Moldova et la France dans ces domaines importants. Le cadre juridique de la coopération dans les sphères humanitaires et techniques est aussi présenté d'une manière ample. L'auteur propose une analyse détaillée des relations culturelles qui ont ses origines en XIX siècle jusqu'à présent.

Les contacts culturels entre ces deux pays, lorsque la Moldova était partie de l'ex-URSS et la situation actuelle de la collaboration directe entre les pays sont mentionnés, après l'obtention de l'indépendance de la Moldova en 1991. Il est indiqué, avec des chiffres concrets, l'aide de Gouvernement français dans différents domaines, la contribution de collectives musicales, poètes, peintres, photographes, cinéastes, journalistes et sportifs moldaves dans le processus de renforcement des relations avec la France.

Dans l'article, il est étudié l'expérience de la France dans le domaine de tourisme avec la présentation de la dynamique des nombres des visiteurs français arrivés en République de Moldova et des visiteurs moldaves qui ont visités la République Française, pour les années 1995-2006.

L'auteur fait une présentation de la contribution de la France dans l'assurance de la réception des étudiants moldaves à l'enseignement supérieur, de la coopération de la compagnie française «Orange» avec la Ministère de l'Education et de la Jeunesse de la République de Moldova en vue de l'installation dans les institutions de l'enseignement des terrains pour les enfants et de la mise en œuvre d'un projet ayant le but d'équiper avec des calculateurs les institutions scolaires pour les enfants avec les déficience d'ouïe.

²⁵⁴ Recenzent – doctor în științe politice, conferențiar Tudor SPINEI

²⁵⁵ În anii 2003-2006 A.Neguța a fost Ambasador Extraordinar și Plenipotențiar al Republicii Moldova în Republica Franceză.

Il est également relaté de la coopération médicale entre les institutions spécialisées, du support de la France dans le combat du VIH/SIDA et dans d'autres domaines, y compris des 9 projets menés à défendre les droits de l'enfant (le Programme PROCOPIL) et de la contribution française à l'élaboration de la Politique Nationale de la Santé de la République de Moldova.

En plus, sont étudiés les efforts pour assurer la réalisation des objectifs prioritaires du processus de développement durable et de l'amélioration des facteurs de milieu naturel – la destruction de stocks des polluants organiques, des pesticides inutilisables et interdits, la liquidation des déchets dangereux qui sont accumulés dans le secteur énergétique.

Il est analysé la coopération dans le cadre des ministères de la justice et de l'intérieure (la restructuration de la justice juvénile et du système pénitentiaire), dans le cadre de l'instruction agricole, de l'enseignement auto-technique, entre la Douane moldave et celle de la France.

L'auteur décrit l'établissement des relations au niveau local et au niveau de la société civile, les contacts entre la Moldova et les régions d'Alsace, Rhône-Alpes, Limousin, Franche-Comté, les relations de fraternité entre les collectivités locales.

En conclusion, il est indiqué que dans les domaines humanitaire et technique il y a une bonne collaboration entre les différentes autorités de la Moldova et de la France. Toutefois, il s'impose une fortification de cette coopération pour le bonheur de citoyens moldaves et français.

O mare însemnătate pentru relațiile politice și culturale dintre Moldova și Franța continuă să aibă vizita în țara noastră a Președintelui Franței Jacques Chirac la 4 septembrie 1998. În discursul pronunțat la Universitatea de Stat din Moldova J.Chirac a formulat scopul relațiilor moldo-franceze, menționând, că „noi sîntem de acord, noi vrem, noi dorim să dăm un nou impuls relațiilor politice, economice, culturale, științifice între Moldova și Franța”.²⁵⁶

Acest mesaj este permanent susținut în timpul întrevederilor și discuțiilor dintre conducătorii și reprezentanții Parlamentelor și Guvernelor țărilor noastre.

Colaborarea moldo-franceză în domeniul culturii, care reprezintă o verigă foarte importantă în relațiile dintre Moldova și Franța, a continuat să se dezvolte. Acest potențial al îmbogățirii reciproce culturale este infinit. Lărgirea cooperării culturale este posibilă datorită legăturilor strînse dintre partenerii moldavi și francezi, inclusiv la nivelul autorităților locale și regionale, asociațiilor de prietenie, instituțiilor de învățămînt, sportive ș.a.

²⁵⁶ Discours prononcé par M.Jacques Chirac, Président de la République, a l'Université d'Etat de Moldavie (www.elysee.fr consultat la 2 ianuarie 2007)

Relațiile moldo-franceze, chiar și cele politice, administrative, economice, se formează și se dezvoltă, în primul rând, pe baza relațiilor culturale. În secolul 19 în Basarabia era o mare influență a Rusiei (conform Tratatului de la București din a.1812 Basarabia se afla sub influența Rusiei), paralel cu aceasta, începe să se simtă influența franceză, în primul rând, în literatură. Intelectualii moldoveni tot mai mult utilizează limba franceză, putem vorbi de începutul implementării în societatea moldavă a unor idei francofile. În aceasta perioadă Franța era cea care a oferit totul în formarea relațiilor culturale și ea va începe să regăsească avantajele investițiilor sale culturale odată cu activitatea pe teritoriul ei a diferitor intelectuali moldoveni. Ei au fost urmați de acei, care din diferite motive, dar preponderent din cele economice, și-au găsit un refugiu în Paris și Franța - actori, scriitori, profesori, medici, și alți reprezentanți ai inteligenței moldave. Pentru exemplu citez numele actorului și scriitorului Victor Soțchi-Voinicescu (interpretul rolului lui Gruia în filmul lui Emil Loteanu „Poenile roșii”, film premiat la festivalurile internaționale din Paris și alte orașe franceze), stabilit la Paris și autor de cărți scrise în franceză. În Franța sau stabilit și pictorii Natalia Bikir, Andrei Negură, Ștefan Beiu.

Relațiile culturale dintre Moldova și Franța în timpul când țara noastră făcea parte din componența Uniunii Sovietice se manifestau în mare măsură prin participări epizodice separate sau în componența colectivelor unionale a artiștilor moldavi (scriitori, cineaști, pictori, dansatori, muzicieni, de asemenea a sportivilor) la săptămânile, decadele, zilele Moldovei, festivalurile și alte reuniuni culturale și sportive ce se desfășurau în Franța, organizatori avându-i pe activiștii societății „Franța-Uniunea Sovietică”. Anume în așa mod în Franța și-au susținut concertele sale ce permanent au provocat la francezi o sinceră admirație față de cultura noastră și nivelul înalt, profesionist al ansamblului academic de stat de dansuri „Joc” (la Paris, Lyon și alte orașe).²⁵⁷ Un concert al acestui ansamblu a avut loc și în a.2007 la Paris la sediul UNESCO și a fost consacrat aniversării de 15 ani de la aderarea Moldovei la UNESCO și de 10 ani de la aderarea Moldovei la Organizația Internațională a Francofoniei (OIF), interpretul la instrumente naționale Liubomir Iorga, actorul Dumitru Fusu²⁵⁸, cântăreța Zinaida Julea, și a.

După obținerea independenței, Republica Moldova începe să formeze cu Franța relații directe, relațiile culturale moldo-franceze fiind consolidate prin Tratatul de înțelegere, prietenie și cooperare, semnat de țări în ianuarie 1993²⁵⁹

²⁵⁷ Михайлюк И. Парижские впечатления. // Горизонт, 1989, nr.11, c 46.

²⁵⁸ Încă odată despre el (Dumitru Fusu). // Moldova, 2007, nr.3-4, p.25

²⁵⁹ Acord de cooperare culturală, științifică și tehnică între Guvernul Republicii Moldova și Guvernul Republicii Franceze. // Tratatate Internaționale la care Republica Moldova este parte. – Chișinău, 2000, vol.18 p.410.

și prin Acordul de cooperare culturală, științifică și tehnică, semnat de țări în noiembrie 1994, în vigoare de la 1 iulie 1995.²⁶⁰

Această acoperire juridică este insuficientă pentru asigurarea dezvoltării relațiilor moldo-franceze în domeniile de colaborare care se examinează în prezentul articol. Pentru lărgirea cadrului juridic și suplinirea vidului normativ existent în unele sfere ale relațiilor bilaterale, partea moldovenească a înaintat spre examinare părții franceze proiectele acordului privind serviciile aeriene; acordului de colaborare între ministerele de justiție; acordul între ministerele sănătății privind colaborarea în domeniul sănătății și științelor medicale; acordul între guvernele țărilor privind colaborarea în domeniul educației, culturii, tineretului și sportului.

În aceste documente Moldova și Franța s-au angajat să-și promoveze, una celeilalte, cultura și imaginea, organizînd manifestări ale căror vizibilitate asupra publicului larg urmau să contribuie la stabilirea și menținerea unor legături durabile în domeniile vieții intelectuale și artistice.

Realitatea ne prezintă multe exemple de acțiune a Tratatului și Acordului în vigoare. Numărul schimburilor artistice, științifice și universitare, a traducerilor literare și științifice, cresc impresionat. În același timp cîteva sute de moldoveni studiază anual în Franța, mulți din ei avînd burse ale Guvernului francez sau prin programele europene pentru efectuarea unei părți a studiilor lor în Franța. Cooperarea universitară bilaterală se dezvoltă activ.

Guvernul francez a transmis o contribuție voluntară în suma de 20 mii euro destinată aplicării acțiunilor prevăzute în „Programul regional al Inițiativei de la Kiev” la care participă Republica Moldova, Ucraina, Georgia, Armenia și Azerbaidjan: Guvernul moldav acordă o mare importanță construcției unei societăți democratice și participative prin cooperarea regională în domeniul culturii și a patrimoniului cultural. Din acest punct de vedere el este bine determinat să contribuie la realizarea „Programului Inițiativa de la Kiev, care poate fi un succes pentru 5 țări ce participă, de asemenea pentru relațiile cu Franța, care urmărește atent acest program.

Instituțiile culturale din Moldova introduc experiența orașelor franceze Paris, Strasbourg ș.a. și asigură participarea doritorilor la „Nuit des Musées” (Noaptea Muzeelor), în cadrul căreia se încurajează tinerii de a vizita fără plata de intrare muzeele. Într-o simbătă din luna mai unele muzee din Chișinău, la fel ca și celelalte peste 2000 muzee din 39 de țări își deschid pentru o noapte larg ușile începînd cu apusul soarelui și pînă la o oră matinală, devinind scene pentru spectacole, teatre, lectură și de cîntec.

²⁶⁰ *Tratat de înțelegere, prietenie și cooperare între Republica Moldova și Republica Franceză. // Tratatul Internațional la care Republica Moldova este parte. Vol.32. - Chișinău, Moldpres, 2002, p.233.*

Schimburile active au loc și între colectivele muzicale ale Moldovei și Franței. În cadrul concursului organizat la Paris de „Cercul Carpeaux” pentru stagiarii Atelierului liric al Operei Naționale Paris, participante din Moldova Diana Axentii s-a învrednicit cu medalia Carpeaux. Liceul de muzică din Chișinău „Ciprian Porumbescu” a beneficiat, prin donația din partea unicei și foarte renumitei fabrici de harpe din Franța „Camac”, a unui cadou de excepție - o harpă de producție franceză. Publicul francez a organizat o primire caldă lui Ghenadie Ciobanu, Președintele Uniunii Compozitorilor din Moldova, însoțit de ansamblul Arheus din România în timpul turneului în câteva orașe franceze.²⁶¹ Pianisti din Franța în a.2007 au participat la acțiunea culturală „Nopti pianistice”, desfășurată la Chișinău, iar pianiștii de la școala de muzică „Alexei Stîrcea” au fost prezenți la cea de a VIII ediție a Concursului Internațional de pian, care s-a desfășurat în februarie 2008 la Paris.²⁶²

Prinosul său în întărirea relațiilor culturale dintre Moldova și Franța îl aduc și poezii, traducătorii de poezie. Poeziile poezilor moldoveni Irinei Nechit (*Lignes blanches*; Arc), Nicolae Esinencu (*Les émigrés*), Arcadie Suceveanu (*Le bulldorez*), ale altor poeți, sînt cunoscute în Franța grație a dialogului multicultural „Cap a l’Est” ce are loc din a.2002 în localitatea Budmerice din Slovacia, care în cadrul întâlnirii anuale a poezilor din Europa Centrală și Orientală face legătură dintre centrul geografic (Bratislava) și centrul spiritual (Paris) al Europei. Limba franceză a devenit o limbă de comunicare și de integrare, iar Cap a l’Est (Capul (încursiunea) spre Est) se manifestă ca o școală a cooperăției internaționale.²⁶³ La Universitatea din Provence poetul din Moldova Valeriu Rusu a creat un seminar din tineri traducători „M.Eminescu”, unde se traduce în franceză poezia din Chișinău.²⁶⁴

Frumusețea geografică și spirituală a Moldovei este pe larg propagată de pictorii și fotografii țării. Tablourile pictorului Natalia Bikir au fost expuse la Paris, Bourges, Lyon, Saint-Etienne, cele ale lui Anatol Danilișin, Andrei Negură la Paris și alte saloane din orașele Franței. În or.Strasbourg (în sediul Consiliului Europei și sălile din oraș) expoziții de pictură au organizat pictorii Cezar Secieru (iunie 2003), Alexandru Macovei (octombrie 2004), Tatiana Todorova (ianuarie 2006), Iurie Platon (septembrie 2006), Iurie Matei (ianuarie 2008). În cadrul sesiunilor parlamentare ale Adunării Parlamentare a Consiliului Europei a fost organizată expoziția de fotografii ale fotografului Igor Zenin (ianuarie 2005), iar expoziția de fotografii „Les droits de l’homme aux yeux des enfants” (Drepturile omului privite cu ochii copiilor) a fost organizată în timpul sesiuni-

²⁶¹ «Молдавские ведомости», 2006, 29 декабря.

²⁶² www.moldpres.md (consultat la 26.februarie 2008).

²⁶³ *Vezi Cap a l’Est* (www.capalest.sk)

²⁶⁴ Filip Iu. *Alegere.* // „Literatura și Arta”, 2007, 17 mai.

lor APCE în iunie 2005 și octombrie 2007.²⁶⁵ La Salonul-concurs internațional de artă contemporană de la Cannes, pictorul Andrei Negură a obținut premiul „Placheta de aur”, secția pictura și sculptura, iar cu „Marea medalie de aur” a secției pictură din cadrul aceluiași concurs, a fost apreciat Ilie Șeremet.

În întărirea relațiilor de cooperare culturală cu Franța participă și cineaștii moldavi. Filmele lui Emil Loteanu „O șatră la cer”, „Poenile roșii”, filmele altor cineaști moldavi au participat la festivalurile internaționale de filme din Paris și Cannes.²⁶⁶

Cineaștii contemporani de asemenea tind să participe cu filmele lor la prestigioasele festivaluri din Franța. În februarie a.2007 7 filme subtitrate în limba franceză ale studioului „Moldova-Film” au participat la Festivalul Internațional de filme de la Paris – „Unde dai și unde crapă”; „Rabdă inima și taci”; „Gripa la păsări” (toate trei ale regizorului Petru Hadîrcă), „Sașa, Grișa și Ion” (Igor Cobîleanski), „Lăcata” (Tudor Tătaru), „Un cartuș pentru porumbel” (Valentin Todercan), „La răscrucea destinelor” (Ion Chistruga).

Filmul „La răscrucea destinelor” a fost demonstrat și în or.Strasbourg la cinematograful „Odysée” în cadrul săptămînii filmului francofon (martie 2008).

Cele mai bune filme în limba franceză ale Festivalului de la Cannes în a.2007 au fost posibil de vizionat în Moldova datorită programării speciale ale TV5 Monde și companiei moldave SUN TV.

O cunoaștere reciprocă mai bună a cetățenilor Moldovei și Franței este posibilă și datorită radioului și televiziunii. Începînd cu decembrie 2007 „Radio France International” și-a extins programul și pentru Moldova, în fiecare zi sînt difuzate cîte 3-5 minute în limba română la duplexul RFI, iar evenimentele importante se prezintă și în buletinele de știri. La emisiunea „Masa rotundă” de vineri, în cazul unor teme de importanță și interes sporit, sînt intervenții directe de la Chișinău.

Începînd din ianuarie 2007 activează postul TV „Moldova Internațional”, primul canal moldovenesc ce emite prin satelit. 24 de ore de emisie sînt devizate într-un calup de 2 ore repetate 12 ori, iar programul include un buletin de știri fără prezentator și emisiuni originale sau preluate de la Moldova 1. Scopul lansării canalului este promovarea imaginii Republicii Moldova în lume, a valorilor spirituale și culturale ale moldovenilor. Canalul are acoperire care include și Europa de Vest, inclusiv Franța, iar semnalul lui este emis prin intermediul întreprinderii franceze Eutelsat.

În scopul stabilirii relațiilor de colaborare între TV RM și TF1 a fost organizată vizita în Moldova a lui Patrick Le Lay, Director general al Primului canal

²⁶⁵ Arhiva Reprezentanței Permanente a Republicii Moldova pe lângă Consiliul Europei, 2003-2007.

²⁶⁶ Последний романтик. // *Analitique*, 2007, №41, 10 ноября.

al televiziunii franceze, la invitația Președintelui Companiei publice „Teleradio Moldova”.

Pe parcursul anilor 2005-2006 grupul de filmări de la postul de televiziune „Canal+”, în componența Xavier Deleu și Henri Duquenne au vizitat Republica Moldova, în urma cărui fapt au publicat o carte despre Transnistria,²⁶⁷ pentru ca mai apoi să urmeze și un reportaj televizat. Editura franceză „Tana” a scos de sub tipar o carte ilustrată „Toate țările lumii”, Republica Moldova avându-și locul său pe paginile ei. Despre Moldova informează pe cititorii săi și F.Parmen-tier.²⁶⁸

Franța susține Centrul Independent de Jurnalism (CIJ) din Moldova, asigu-rînd activitatea la Chișinău a unui jurnalist francez, specialist în mediile din Eu-ropa orientală. Ambasada țării de la Chișinău și Alianța Franceză din Moldova continuă formarea lingvistică a jurnaliștilor moldavi ce are ca obiectiv constitui-rea unei rețele de jurnaliști francofoni în Moldova. Un grup de jurnaliști mol-davi (3-6 persoane) vor avea un program special în Franța în septembrie 2008 ce va fi asigurat de Direcția de Comunicare și de Informare a Ministerului Afa-cerilor Externe și Europene al Franței.

Este important de examinat ce componente ale experienței Franței în dome-niul turismului este posibil de utilizat în Moldova. Franța, deja de cîțiva ani, este prima țară turistică din lume după numărul de vizitatori, lăsînd cu mult în urmă pe Spania și Italia. În anul 2007 Franța, populația căreia este de aproximativ 64 mln. de locuitori, a fost vizitată de 82 mln. de vizitatori.²⁶⁹ Franța posedă totul pentru a fi vizitată - hoteluri performante, bucătărie bogată și variată, infrastruc-tură de transport dezvoltată, muzee bogate, climă variată (munți, mări, ocean), monumente istorice și arhitecturale, inclusiv înscrise în Lista patrimoniului ma-terial cultural al UNESCO și a. Turnul Eiffel, muzeul „Louvre”, complexul „Versailles”, ținutul „Loire”, munții Alpes cu vîrfurile „Mont Blanc”, Alsacia și alte obiecte și regiuni ale țării în fiecare an îi au ca vizitatori pe milioane de per-soane venite din multe țări de pe toate continentele.

Dinamica numărului de sosiri ale vizitatorilor francezi în Republica Moldo-va și de plecări ale vizitatorilor moldoveni în Republica Franceză în ultimii 12 ani se poate axamina din tabelul de mai jos:²⁷⁰

	<i>Sosiri din Franța în Moldova (pers)</i>	<i>Plecări din Moldova în Franța (pers)</i>
1995	102	636
1996	190	65

²⁶⁷ Deleu X. *Transnistrie le poudriere de l'Europe*. - Paris, Editions Hugo et Compagnie, 2005

²⁶⁸ Parmentier F. *La Moldavie a la croisee des chemins*. - Paris, Copyright, 2003.

²⁶⁹ *Vezi* Tourisme. // „Les echos”, 2008, 18-19 ianuarie.

²⁷⁰ *Vezi* culegerile succinte de informații și anuarul statistic al Biroului Național de Statistică din anii 2000, 2002, 2003- 2007.

1997	203	250
1998	306	150
1999	217	132
2000	203	299
2001	304	354
2002	179	872
2003	305	466
2004	319	172
2005	464	496
2006	266	307

Analizînd acest tabel se poate de făcut concluzia, că încă nu există un bun sistem de activitate a operatorilor turistici naționali - rezultatele înregistrate într-un an nu se confirmă în următorul. Se consideră, că din numeroasele pricini care împiedică mărirea numărului de sosiri ale francezilor în Moldova cele mai principale sînt lipsa de experiență europeană a operatorilor moldoveni, infrastructura încă insuficientă a ramurii, cunoașterea insuficientă a Republicii Moldova de mulți francezi.

Referitor la plecările locuitorilor Moldovei la odihnă, în turism în Franța cifrele de asemenea se succed haotic. Nici în deservirea turistică a locuitorilor țării noastre nu se poate de concluzionat despre existența unei experiențe de lucru. În afară de aceasta o importanță mare pentru operatorii turistici moldoveni au dificultățile în obținerea unei vize pentru ieșire din țară și prezentarea dovezilor, că turistul moldovean se va întoarce în Moldova la sfîrșitul sejurului.

De asemenea este necesar de avut în vedere, că numai o parte din francezii ce sosesc în Moldova utilizează rețeaua operatorilor înregistrați de către Ministerul Culturii și Turismului. Datele Biroului Național de Statistică al Republicii Moldova confirmă aceasta.²⁷¹

<i>Anul</i>	<i>Persoane</i>
2004	1207
2005	1415
2006	1404

Aceste cifre, comparate cu cifrele de sosiri din Republica Franceză în Republica Moldova în anii respectivi (din tabela de mai sus), sînt de 3-5 ori mai mari și sînt o confirmare a rezervelor în dezvoltarea relațiilor turistice cu Franța.

²⁷¹ Anuarul Statistic al Republicii Moldova 2007. / Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova. - Chișinău, 2007 p.237.

Franța este a patra țară după numărul de studenți moldavi ce sînt primiși la studii superioare. În anul de învățămînt 2006-2007 741 de studenți moldavi au fost înscriși pe listele instituțiilor superioare din Franța și această cifră se află permanent în progresie constantă începînd cu a.2001 (în ultimii 6 ani această cifră s-a dublat). 10% dintre reprezentanții Moldovei au fost înscriși pentru teza de doctorat, iar respectiv 44% și 46% la licență și masterat. Numărul de burse acordate anual de Guvernul francez a variat între 33 în a. 2002 și 104 în a. 2005 (în a.2007 au fost acordate 86 burse, dintre care 46 burse de studii și 40 de stag).

Cu Ministerul Educației și Tineretului al Republicii Moldova activ cooperează compania franceză „Orange”, primul operator de telefonie mobilă din Moldova. În anii 2006-2007 întreprinderea franceză a amenajat în republică 9 terenuri de joacă pentru copii. În prezent „Orange” a elaborat și realizează un proiect de dotare cu tehnică de calcul performantă în instituțiile școlare în care învață copii cu deficiențe de auz. Compania „Orange” și Centrul de Informații Universitare deja au amenajat o sală cu 11 computere performante, conectate la imprimantă în școala specială nr.12 de cultură generală din Chișinău pentru copii hipoacuzici și cu surditate tardivă.²⁷²

Au devenit tradiționale relațiile dintre universitățile țărilor noastre, alte instituții de învățămînt superior.²⁷³

Franța a acordat un ajutor multilateral în implementarea punctului 80 „Sănătate Publică” a Planului de Acțiuni Republica Moldova – Uniunea Europeană. Cooperarea medicală dintre instituțiile specializate ale țărilor este mai dezvoltată în cadrul proiectelor „Suport la lupta contra SIDA și reintegrarea socială a tinerilor” (participă ONG francez „Medicii Lumii”(MDM și asociația moldavă „Tinerii pentru dreptul de viață”); „Suport la depistarea și tratarea deficitului senzorial neuro-pediatric” (organizația neguvernamentală franceză „Pediatrii Lumii” acordă ajutor Moldovei mai mult de 10 ani, are ca obiectiv formarea specialiștilor moldoveni care se ocupă de copii cu deficit motor și/sau senzorial, asociați sau nu cu deficiențe intelectuale); „Suport la lupta contra mucoviscidozei” (partener este ONG francez „Pediatrii Lumii”, are scopul de a contribui la scăderea morbidității la copiii afectați de mucoviscidoză și de a nu permite un diagnostic precoce și un tratament acestor copii, ameliorînd cheltuielile pe plan nutrițional, respiratoriu și infecțios); „Suport la instruirea clinică în domeniul ORL” (participă facultatea de medicină a Universității din or.Nantes și Universitatea de Stat de medicină și farmacie din Chișinău, are scop promovarea schimbului de experiență în domeniul ingineriei medicale și chirurgicale, de experiență teoretică și practică

²⁷² Butoane care te duc în lumea mare. // „Săptămîna”, 2008, 18 ianuarie.

²⁷³ Neguța A. Moldova și Franța: 15 ani de relații diplomatice. // MOLDOSCOPIE (probleme de analiză politică). Nr.2, 2007. – Chișinău, USM, 2007, p.152.

în domeniul medicinei clinice, se organizează misiuni de formare în Moldova și stagii în Franța.²⁷⁴

Specialiștii francezi și-au adus prinosul prin participarea experților la elaborarea de către Organizația Mondială a Sănătății, Comisia Europeană și alte structuri europene și internaționale a „Politicii Naționale de Sănătate a Republicii Moldova”.

Legături strânse de colaborare există între școala de Management în domeniul sănătății publice din Moldova și școala Națională a sănătății publice (ENSP) din or.Rennes, care în a.2007 au semnat o Convenție-cadru.

Cooperarea medicală între țări are loc și în domeniul, ce are ca scop dezvoltarea unui sistem de supraveghere a rezistenței la antibiotice. Parteneri în acest sector sînt spitalul Bichot-Claude Bernard din or.Paris și serviciul specializat al Centrului Național de medicină preventivă a Ministerului Sănătății a Republicii Moldova și Organizația Mondială a Sănătății (antena din orașul francez Lyon). Colaborarea are ca scop evaluarea prevalenței rezistenței a sușelor prezente în căile nazale la bolnavi internați în spitalele din or.Chișinău și promovarea schimburilor științifice între specialiștii francezi și moldoveni.

Pentru expoziția „HIV-SIDA” la „Museul Civilizației europene din bazinul Mării Mediterane”, deschis la Marseille, au fost transmise materiale destinate profilaxiei HIV-SIDA, elaborate de către instituțiile Ministerului Sănătății din Republica Moldova.

Franța susține 9 proiecte pentru a întări societatea civilă moldavă în cadrul programului PROCOPIL, care are ca obiectiv ajutorul societății civile din Moldova pentru a proteja drepturile copilului. În cadrul programului Alianța ONG pentru protecția copilăriei în Moldova a fost identificată ca operator moldav, au fost acordate 60 mii euro pentru a finanța legăturile dintre puterea publică și ONG.

Datorită bunelor eforturi cu colegii francezi, Ministerul Ecologiei și Resurselor Naturale asigură realizarea obiectivelor prioritare ale procesului de dezvoltare durabilă și îmbunătățire a factorilor de mediu. Drept rezultat al implementării proiectului „Managementul și distrugerea stocurilor de poluanți organici persistenți (POP)” finanțat de Fondul Global de Mediu, din a.2007 au loc lucrările de evacuare și distrugere a stocurilor de pesticide inutilizabile și interzise. În Franța se preconizează să fie transportate și distruse între 1150 și 1400 tone de pesticide. În cadrul aceluiași proiect în a.2007 au fost finalizate lucrările de lichidare a deșeurilor de bifenili policlorurați (BPC) din sectorul energetic - au fost demontate,

²⁷⁴ www.ambafrance.md (Consultat la 2 ianuarie 2007).

ambalate și transportate în Franța și distruse 18660 de condensatoare electrice care conțin BPC (934 tone) de la stațiile întreprinderii de stat „Moldelectrica”.²⁷⁵

Autoritățile Moldovei examinează propunerea companiei franceze „Veolia eau” în scopul construirii în or. Chișinău a unei stații de epurare a apei.

În domeniul luptei contra poluanților parteneri sînt și Universitatea Blaise Pascal și laboratorul Centrului Național de Cercetări științifice (CNRS) din or. Clermont Ferrand, Centrul de cercetări al facultății de Chimie Aplicată și Ecologie al Universității de Stat din Moldova și al Academiei de științe a țării. Proiectul are ca scop susținerea formării savanților din Moldova în domeniul tehnicilor de analize și a decontaminării apelor.

Sportivii din Moldova de asemenea își aduc contribuția la întărirea relațiilor umanitare dintre Moldova și Franța. Șahista moldavă Elmira Scripcenco, campioană mondială printre fete (1992, Germania), campioană europeană (2002, Varșovia) s-a stabilit la Paris în urma mariajului cu un mare maestru internațional, a devenit de patru ori campioană a Franței.²⁷⁶ Marele maestru moldovean Viorel Bologan, evaluînd pentru echipa franceză „Gonfreville”, împreună cu colegii francezi a ocupat în a.2008 locul patru în campionatul Franței.²⁷⁷

Luptătorul moldovean Igor Balaur de asemenea s-a stabilit în Franța, evoluiază pentru echipa „Olympia”, Schiltigheim din regiunea Alsacia și este selecționat în echipa Franței pentru participare la Jocurile Olimpice de la Beijing.²⁷⁸

Ciclistul moldovean Alexandru Pliușchin, campion mondial printre amatori la cursa de urmărire pe track al a.2007, urmează să participe la Jocuri Olimpice 2008, este legitimat de un club profesionist din Franța.²⁷⁹

Tradiționale au devenit meciurile de fotbal desfășurate în or. Marseille și localitatea Bratușeni (Edineț).²⁸⁰

Diverse competiții sportive, organizate pentru copii și tineret, permanent se derulează atît în Franța, cît și în Moldova.

Grupul financiar-bancar „Societe Generale”, reprezentat în Moldova de „Mobiasbancă” a devenit partener oficial al echipelor naționale de rugbi.²⁸¹

O cooperare strînsă au ministerele de justiție din Moldova și Franța, mai ales în domeniile de reformare a justiției juvenile și sistemului de penitenciare. Proiectul „Suport în renovarea justiției minorilor” are ca partener pe Ministerul Justiției al Franței (direcția protecției judiciare a tinerilor (DPJJ), se înscrie în cadrul re-

²⁷⁵ *Vezi Hotărîrea Guvernului Republicii Moldova din 13 februarie 2008 „Cu privire la activitatea Ministerului Ecologiei și Resurselor Naturale”.*

²⁷⁶ *«Меридиан-Спорт», 2007, 9 ноября.*

²⁷⁷ *Viorel Bologan - în elita șahului francez. // „Timpul”, 2007, 7 iunie.*

²⁷⁸ *DNA (Dernieres Nouvelles d'Alsace), 2007, 9 noiembrie.*

²⁷⁹ www.moldpres.md (consultat la 24 ianuarie 2008)

²⁸⁰ *Их подружи́л футбол. // «Независимая Молдова», 2007, 10 августа.*

²⁸¹ www.moldpres.md (consultat la 10 aprilie 2008).

formelor judiciare moldovenești și în consolidarea practicilor democratice. În cadrul lui sînt organizate sesiuni de formare în Moldova de către magistrați și educatori francezi, se organizează vizite în Franța pentru partenerii moldoveni. Rezultatele cooperării au fost efectuate periodic la Chișinău în timpul deplasării delegațiilor Ministerului de Justiție a Franței.²⁸²

Are loc o bună cooperare instituțională și între ministerele de interne ale Moldovei și Franței, schimburile de experți între forțele de poliție devin mai largi. Domeniul principal convenit de părți este lupta contra traficului de ființe umane.

Franța acordă Moldovei un ajutor și în instruirea agricolă. Partenerii din acest domeniu care au acumulat o bogată experiență sînt Universitatea Agrară din Moldova, Liceul Agricol (EPLEFPA) din or.Magnac-Laval Bellac, regiunea Limousin, Institutul francez de creștere a animalelor din or.Limoges (capitala reg. Limousin). Colaborarea are ca scop valorizarea schimburilor de inginerie pedagogică și tehnică, stagii de formare practică care ar contribui la adaptarea formării agricole a studenților în agronomie, și în particular în zootehnie. În Moldova se desfășoară misiuni de formare, în Franța au loc stagii practice ale studenților și profesorilor.

Autoritățile moldave sînt susținute de cele franceze în acordarea ajutorului la învățămîntul tehnic auto, se asigură cooperarea strînsă dintre Liceul Tehnic de Automobile „Marcel Callo” din or.Redan și Colegiul de Transport din or.Chișinău. De asemenea în cooperarea tehnică moldo-franceză se include Academia de Transporturi din Chișinău (ATIC), instituție privată recunoscută de Ministerul moldav al Educației și Tineretului în domeniul formării tehnicienilor și inginerilor pentru transport. Această cooperare se înscrie în contextul unei creșteri destul de rapide a pieței moldave de automobile și ea permite de format pentru tehnologiile actuale pe viitorii mecanicieni moldavi, inclusiv pentru distribuitorii de mărci franceze în Moldova.

Cooperarea bilaterală între Vama moldavă și cea franceză are loc deja din a. 2000 și are rezultate mai palpabile în domeniul expertizei și formării de cadre moldave. Parteneri în acest domeniu sînt Agenția de cooperare internațională a Ministerului francez al Economiei și Finanțelor (ADETEF) și Alianța Franceză din Moldova. ADETEF și Școala Națională a Vamei de Tourcoing au acordat un ajutor substanțial în crearea în a.2007 a Școlii Naționale a Vamei moldave. Eforturile autorităților moldave și franceze sînt îndreptate spre crearea unui laborator al Vamei moldave.

Are loc formarea relațiilor la nivel local și la nivelul societății civile. Dintre regiunile Franței cu Franche-Comte, Limousin, Rhone-Alpes și Alsacia există bune legături de cooperare.

²⁸² *Delicvența juvenilă - o temă la zi* (www.justice.gov.md).

Regiunea Franche-Comte (capitala or.Besançon) este prima cu care Republica Moldova a început să dezvolte relațiile, la 11 iulie 1991 la Chișinău a fost semnat protocolul de intenții între Ministerul Afacerilor Externe al Republicii Moldova și Consiliul Regional Franche-Comte.

În regiunea Limousin în luna iunie 2005 a fost organizată vizita Ambasadorului Republicii Moldova în Republica Franceză cu scopul promovării colaborării interregionale. Vizita a reliefat direcțiile de cooperare a țării noastre cu această regiune a Franței, cele mai importante și de perspectivă vizînd implementarea în Republica Moldova a raselor performante de bovine și ovine „Limousine” și „Inra”, precum și acordarea de către partea franceză a asistenței în domeniul învățămîntului agricol. Urmare celor convenite în cadrul întrevederilor, în septembrie 2005, delegația țării noastre, condusă de ministrul agriculturii și alimentației, a participat la Salonul național din orașul Bellac, regiunea Limousin, și a abordat chestiunile concrete de realizare a proiectului din domeniul zootehnic și instruirii agricole. Oportunitatea dezvoltării în țară a ramurii zootehniei pe baza unor rase de animale în deplina corespundere cu standardele europene și interesul, manifestat de partea franceză pentru dezvoltarea cooperării cu Republica Moldova în acest domeniu, au condiționat adresarea unei scrisori a ministrului moldovean al agriculturii și industriei alimentare către omologul său francez, cu propuneri concrete, privind posibilitățile de implementare a proiectului vizat.²⁸³

Regiunea Rhone-Alpes (or.Lyon) este cunoscută în Moldova datorită încheerii încă în a. 1977 dintre or.Chișinău și or.Grenoble (capitala departamentului Ise-re din această regiune) a unui protocol de prietenie și înfrățire. Reprezentanții orașelor participă reciproc la măsurile cu caracter cultural, sportiv și de altă natură, tind să asigure o colaborare economică stabilă.²⁸⁴

Paralel cu aceasta dintre or.Lyon și or.Bălți au fost stabilite bune relații economice și umanitare. Relațiile de înfrățire cu comuna Villefranche-sur-Saone din dep.Rhone al aceleiași regiune are și or.Călărași.²⁸⁵

Fiind subordonate aceleiași logice de stabilire a relațiilor directe și de diversificare a posibilităților de cooperare economică, au fost efectuate deplasarea în orașul Saint-Etienne din aceiași regiune, ale diplomaților Moldovei în cadrul căroră au fost organizate întrevederi cu conducerea orașului, comunelor, parlamentarii francezi din regiune, președintele Camerei de Comerț și Industrie, oamenii de afaceri. Vizitele la Saint-Etienne au arătat eficiența activității expoziționale pentru promovarea proiectelor concrete de cooperare, iar poziția oficialilor și oamenilor de afaceri din localitate a permis de a planifica organizarea expozițiilor de mărfuri moldovenești. La fel, prezintă interes examinarea oportunității de

²⁸³ Arhiva curentă a Ambasadei Republicii Moldova în Republica Franceză, 2005-2006.

²⁸⁴ Prietenia orașelor înfrățite. // „Învățămintul politic”, 1984, 2 mai; www.grenoble.fr.

²⁸⁵ Гости из Франции. // «Советская Молдавия», 1982, 6 марта.

implementare în republică a liniilor de producere „Clextral”, care prezintă mașini performante cu un ciclu de producere complet, care pe baza de materie primă alimentară, sunt capabile să pună la dispoziție produsul finit programat, inclusiv ambalarea acestuia.²⁸⁶

Concluzii

Republica Moldova și Republica Franceză sau angajat să impulsioneze relațiile culturale și din domeniile educației, sănătății publice ș.a., care sînt foarte importante pentru întregul ansamblu de relații dintre țări.

De la contactele epizodice cu Moldova în timpul când ea făcea parte din Uniunea Sovietică, după obținerea independenței în a.1991, Moldova și Franța dezvoltă activ relații directe.

Cadrul juridic al cooperării în domeniu format din Tratatul de înțelegere, prietenie și cooperare și Acordul de cooperare culturală, științifică și tehnică, este încă insuficient din care motiv părțile examinează proiecte de diferite acorduri menite să suplineză vidul normativ existent.

Frumusețea geografică și spirituală a Moldovei este propagată în Franța de colectivele muzicale, poeți, pictori, fotografi, cineaști, jurnaliști, agențiile de turism, de studenții ce-și fac studiile în Franța, medicii ce activează permanent în Franța sau vin la stagieri, de sportivii moldoveni ce participă la competițiile desfășurate în Franța sau evaluează pentru cluburile sportive ale ei.

Aportul considerabil în întărirea relațiilor umanitare dintre țări aparține cetățenilor Moldovei și Franței, care utilizează aflarea pe teritoriul celuilalt stat pentru a promova cultura și imaginea Patriei sale. Această diplomatie populară amplifică eforturile depuse de organele statale în stabilirea și menținerea unor legături durabile în domeniile vieții intelectuale și artistice.

Eforturile depuse de state și societățile civile din Moldova și Franța nu corespund potențialului ce există și mai ales necesității stringente de a utiliza cooperarea umanitară și tehnică pentru o mai bună cunoaștere dintre cetățeni.

Pînă în prezent în practica de colaborare a țărilor au lipsit acțiuni culturale promovate la nivel național.

Apreciind cele întreprinse pînă în prezent în domeniul cooperării umanitare și tehnice, este clar, că viitorul relațiilor moldo-franceze impune mărirea considerabilă a eforturilor statelor și societăților civile.

Este necesar de creat condiții pentru constituirea unui Forum moldo-francez al cooperării descentralizate, avînd ca obiectiv dezvoltarea, în comun, de noi proiecte la nivel local și stabilirea, precum și urmărirea obiectivelor, pe care această formă de cooperare o poate aduce pentru pregătirea administrației locale din Moldova în perspectiva aderării la Uniunea Europeană. Pentru aceasta este necesar,

²⁸⁶ Arhiva curentă a Ambasadei Republicii Moldova în Republica Franceză, 2005.

în primul rând, de întărit considerabil relațiile stabilite la nivel local - înfrățiri; relații de asociere; relații de colaborare; relații de prietenie; relații de cooperare; relații de parteneriat ș.a.

Merită atenție de asemenea examinarea experienței diferitor țări europene, care au lansat Forumuri bilaterale de personalități cu scopul de a promova imaginea țării sale și de a face cunoscută în Franța cultura sa.

Bibliografie.

Acord de cooperare culturală, științifică și tehnică între Guvernul Republicii Moldova și Guvernul Republicii Franceze. // *Tratate Internaționale la care Republica Moldova este parte.* - Chișinău, 2000, vol.18 p.410.

Ансамбль «Археус» во Франции. // «Молдавские ведомости», 2006, 29 декабря.

Anuarul statistic al Republicii Moldova 2007. / Biroul Național de statistică al Republicii Moldova. – Chișinău, 2007.

Arhiva curentă a Ambasadei Republicii Moldova în Republica Franceză (anii 2005-2006).

Arhiva curentă a Reprezentanței Permanente a Republicii Moldova pe lângă Consiliul Europei (anii 2003-2007).

Bologan Viorel - în elita șahului francez. // „Timpul”, 2007, 7 iunie.

Butoane care te duc în lumea mare. // „Săptămîna”, 2008, 18 ianuarie.

Chirac J. Discours prononcé à l'Université d'Etat de Moldavie, www.elysee.fr, consultat la 1 ianuarie 2007.

Cu privire la activitatea Ministerului Ecologiei și Resurselor Naturale în a.2007. // Hotărîrea Guvernului Republicii Moldova din 13 februarie 2008.

Deleu X. Transnistrie le poudriere de l'Europe. - Paris, Editions Hugo et Compagnie, 2005.

Dezvoltarea social-economică a Republicii Moldova în anul 2005. / Biroul Național de Statistică. - Chișinău, 2006.

Dezvoltarea social-economică a Republicii Moldova în anul 2006. / Biroul Național de Statistică. - Chișinău, 2007.

DNA (Dernieres Nouvelles d'Alsace), 2007, 9 noiembrie.

Filip Iu. Alegere // „Literatura și Arta”, 2007, 15 mai.

Гастроли во Франции. // «Молдавские ведомости», 2006, 29 декабря.

Гости из Франции. // «Советская Молдавия», 1982, 6 марта.

Их подружил футбол. // «Независимая Молдова», 2007, 10 августа.

Încă odată despre el (Dumitru Fusu). // Moldova, 2007, nr.3-4.

«Меридиан-Спорт», 2007, 9 ноября.

Михайлюк И. Парижские впечатления. // Горизонт, 1989, nr.11.

Moldova în cifre (culegere succintă de informații statistice), anul 2003. / Departamentul Statistică și Sociologie a Republicii Moldova. - Chișinău, 2003.

Moldova în cifre (culegere succintă de informații statistice), anul 2004. / Departamentul Statistică și Sociologie a Republicii Moldova. - Chișinău, 2004.

Neguța A. Moldova și Franța: 15 ani de relații diplomatice. // *MOLDOSCOPIE* (Probleme de analiză politică). Nr.2, 2007. – Chișinău, USM, 2007, pp.145-155.

Parmentier F. La Moldavie a la croisee des chemins. - Paris, Copyright, 2003.

Последний романтик. // *Analitique*, 2007, №41, 10 ноября.

Prietenia orașelor înfrățite // “Învățământul public”, 1984, 2 mai.

Raportul de activitate pentru a.2005 a Ambasadei Republicii Moldova în Republica Franceză. // Arhiva Ambasadei Republicii Moldova în Republica Franceză, 2005.

Moldova în cifre (culegere succintă de informații statistice), anul 2000. / Departamentul Statistică și Sociologie a Republicii Moldova. - Chișinău, 2001.

Moldova în cifre (culegere succintă de informații statistice), anul 2002. / Departamentul Statistică și Sociologie a Republicii Moldova. - Chișinău, 2002.

Tratat de înțelegere, prietenie și cooperare între Republica Moldova și Republica Franceză. // *Tratate Internaționale la care Republica Moldova este parte*. Vol.32. - Chișinău, Moldpres, 2002, p.233.

Tourisme. // „Les echos”, 2008, 18-19 ianuarie.

<http://www.moldpres.md> (consultat la 24 ianuarie 2008, 26 februarie 2008 și 10 aprilie 2008).

<http://www.grenoble.fr> (consultat la 10 ianuarie 2007).

<http://www.elysee.fr> (consultat la 27 ianuarie 2007).

<http://www.capalest.sk>.

<http://www.ambafrance.md>.

<http://www.justice.gov.md> (consultat la 20 februarie 2008)

Prezentat la redacție
la 16 aprilie 2008

CONFLICTUL TRANSNISTREAN ȘI PROCESUL DE NEGOCIERI ÎN FORMATUL „5+2”²⁸⁷

Constantin SOLOMON

Republica Moldova, Chișinău, Universitatea de Stat din Moldova,
Facultatea de Istorie și Filosofie, Catedra Istoria Românilor și Antropologie,
Doctor habilitat în științe politice, profesor, decanul facultății

Artur GUMENIUC

Republica Moldova, Chișinău, Universitatea de Stat din Moldova,
Facultatea de Istorie și Filosofie, Catedra Istoria Românilor,
Competitor

The present article analyzes the process of the negotiations for the solving of the Transnistrean conflict starting with 1992, stressing namely the negotiations in the format „5+2”

At the beginning, the negotiations for the conflict's solving were held in the format „4” – Russia, Ukraine, Romania, Moldova, and after 1994 these negotiations are held in format „5” – Moldova, Russia, Transnistria and OSCE.

After signing the plan of Actions – the European Union – Republic of Moldova, the EU and USA agreed to participate at the negotiations as observers, these ones undertaking the new format „5+2”.

The negotiation format „5+2” includes 2 parts – Republic of Moldova and Transnistria, two mediators - OSCE, the Russian Federation, Ukraine, and observers – USA and the European Union.

The article stresses the fact Republic of Moldova presented certain initiatives of reinforcing the citizens' trust on the both bank of river Nistru.

Duet o the lack of a politic will from these two sides implied in the conflict, and first of all from the Russian Federation, the conflict is still not being solved until present times.

Once USA and EU started to take part at the process of negotiations, the positions of Republic of Moldova had strengthened. There have been created some real premises for the definite solution of the Transnistrean conflict.

Relațiile internaționale contemporane se caracterizează prin dificultatea soluționării unor conflicte de diferite tipuri: teritoriale, regionale, politice, interetnice etc.

În prezent conflictele reprezintă una din problemele majore cu care se confruntă umanitatea, iar reglementarea lor uneori nu este posibilă nici cu ajutorul unor așa organizații internaționale ca ONU și NATO.

²⁸⁷ Recenzent – doctor habilitat în științe politice, conferențiar Valentina TEOSA.

După datele experților, în arealul postsovietic se numărau 170 regiuni de conflict. În 30 de cazuri aceste conflicte decurgeau în formă activă, iar în 10 cazuri a fost folosită forța.²⁸⁸

Procesele politice care au dus la proclamarea independenței Republicii Moldova au provocat în același timp și separatismul din partea de est a țării. Deși, în 2008, se împlinesc deja șaptesprezece ani de independență a Republicii Moldova, aceasta este știrbită de conflictul din regiunile de est (Transnistria) care, decurgând cu intensitate diferită în diferite perioade, rămâne încă nesoluționat.

Pentru a putea aborda chestiunea soluționării conflictului transnistrean, este necesară formularea cu precizie a parametrilor acelei stări a statalității, când conflictul va putea fi considerat soluționat, iar statul moldovenesc își va dobândi integritatea.

Pe lângă gradul înalt de periculozitate pentru situația internă, conflictul transnistrean are un potențial de instabilitate regională: orice moment de tensiune în Transnistria riscă să se transforme într-un conflict regional cu implicarea altor state, în special al Ucrainei, României, Rusiei.

Din 1992, procesul de negocieri între părțile aflate în conflict este orientat pe două direcții: 1) determinarea statutului Transnistriei, și 2) luarea unei decizii în privința contingentului militar rus aflat în Transnistria.

În legătură cu aceasta trebuie de menționat că interesele Federației Ruse în această regiune au un rol considerabil în evoluția conflictului. Ele se manifestă în câteva aspecte: În primul rând, interesele ruse sunt de ordin geostrategic. Partea rusă consideră prezența sa pe teritoriul Republicii Moldova, inclusiv militară, drept o posibilitate de a exercita influența în Balcani. O astfel de poziție a fost exprimată în repetate rânduri atât de către guvernul rus, cât și de diferite mișcări politice din Rusia.

În al doilea rând, interesele Rusiei poartă un caracter politic. Unitățile de trupe rusești din Transnistria sunt ultimul contingent militar al federației ruse dislocat în Europa dincolo de granițele statului rus. Retragera acestor trupe ar putea fi considerată ca o cedare în fața Occidentului și ar lipsi Rusia de anumite pârghii de influență în zona dată.

În consecință, interesele geostrategice și politice pe care le are Rusia în regiunea transnistreană explică suportul politic, economic și militar acordat de această țară regimului de la Tiraspol.

La început negocierile privind soluționarea conflictului transnistrean se desfășurau în formatul „4” – Rusia, Ucraina, România și Moldova.

La 21 iulie 1992 a fost semnată Convenția cu privire la principiile reglementării pașnice a conflictului armat din zona nistreană a Republicii Moldova, cu-

²⁸⁸ Лысенко В. Региональные конфликты в странах СНГ: опыт урегулирования. // Полис, 1998, №2, с.147.

noscută sub numele „Convenția Elțin – Snegur”. După semnarea acestui document, în 1993 România a fost exclusă din procesul de negocieri.

După semnarea convenției moldo-ruse din 21 iulie 1992 cu privire la principiile reglementării pașnice a conflictului armat din zona nistreană a Republicii Moldova, conducerea țării noastre a solicitat Președintelui în exercițiu al OSCE ca în Moldova să fie trimisă o misiune care ar urmări aplicarea în practică a acestei convenții.

La 15 august 1992, la întâlnirea a 15-a a Comitetului Înalților Funcționari (CÎF) de la Praga, dl A.D.Rotfeld a fost desemnat reprezentant personal al Președintelui OSCE, având mandat de a studia situația din raioanele din stânga Nistrului ale Republicii Moldova, a consulta toate părțile interesate în reglementarea conflictului și de a elabora propuneri privind ajutorul care ar putea fi acordat Moldovei de către OSCE.²⁸⁹ În urma întâlnirilor cu toate părțile interesate (conducerile Moldovei, Ucrainei, Rusiei și României), A.D.Rotfeld a întocmit un raport, care a fost prezentat CÎF al OSCE la 4 februarie 1993. În baza acestui raport CÎF a hotărât instituirea unei misiuni OSCE de lungă durată în Republica Moldova „cu scopul de a contribui la realizarea unei reglementări politice durabile și atotcuprinzătoare a conflictului în toate aspectele lui.”²⁹⁰ În martie 1993 misiunea OSCE își avea deja oficiu permanent la Chișinău.

La cererea Moldovei, la sfârșitul lunii aprilie 1993, în procesul de negocieri se include OSCE. Recomandările OSCE au însemnat o cotitură în procesul negocierilor privind soluționarea conflictului transnistrean. Misiunea OSCE numai în 1993 a întocmit peste 20 de rapoarte și a elaborat un proiect de statut special al raioanelor de est ale Moldovei, care a stat la baza proiectului de statut juridic special al republicii nistrene elaborat de Parlamentul Republicii Moldova.²⁹¹

La 21 octombrie 1994 Republica Moldova și Federația Rusă au semnat un Acord cu privire la statutul juridic, modul și termenele de retragere a formațiunilor militare ruse de pe teritoriul Republicii Moldova. În conformitate cu acest Acord „partea rusă, ținând cont de posibilitățile tehnice și timpul necesar pentru instalarea trupelor la noul loc de dislocare”, s-a angajat să-și evacueze formațiunile militare din Moldova pe parcursul a trei ani din ziua intrării în vigoare a Acordului.²⁹² Cu toate că au trecut deja paisprezece ani de la semnarea Acordului, Rusia nu numai că nu și-a evacuat trupele din Republica Moldova, dar nu a

²⁸⁹ *Meeting of the CSO. // Prague, Journal, 1992, №2, p.2.*

²⁹⁰ *Final Report on the Conflict in the Left Bank Dniester Areas of the Republic of Moldova by the Personal Representative of the Chairman – In – Office of the CSCE Council Adam Daniel Rotfeld (Poland) Director of SIPRI. Prague, 31 January 1993, p.3.*

²⁹¹ *Solomon C. Rolul OSCE în menținerea stabilității în Republica Moldova. // Moldova, România, Ucraina: integrarea în structurile europene. – Chișinău: Perspectiva, 2000, p.153.*

²⁹² *Gribincea M. Trupele ruse în Republica Moldova – factor stabilizator sau sursă de pericol? – Chișinău: 1998, p.5.*

îndeplinit nici chiar procedurile interne de punere în vigoare a Acordului. Moscova nu a elaborat un calendar de retragere completă și ordonată a formațiunilor sale de pe teritoriul Republicii Moldova. Misiunea OSCE și-a asumat responsabilitatea în vederea facilitării procesului de traducere în practică a acestui Acord.

Un alt aspect a activității misiunii OSCE în Republica Moldova este cel legat de colaborarea acestuia cu Comisia Unificată de Control (CUC) în zona de securitate. Principiile de cooperare între OSCE și CUC au fost elaborate în anul 1995 și sunt prelungite la fiecare jumătate de an. Potrivit acestor principii, membrii misiunii participă la ședințele CUC și cu toate că au dreptul să participe la luarea deciziilor, principalii participanți sunt reprezentanții Moldovei, Transnistriei și Rusiei, ale căror contingente de pacificare controlează situația în zonă conform convenției moldo-ruse din 21 iulie 1992. Acest drept membrii misiunii OSCE îl pot obține doar cu acordul tuturor delegațiilor.

Mai apoi, după 1994, negocierile privind soluționarea conflictului transnistrean se desfășurau în formatul „5” – Moldova, Rusia, Transnistria, Ucraina, OSCE.

La 8 mai 1997 a fost semnat Memorandumul privind principiile normalizării relațiilor dintre Republica Moldova și Transnistria. În acest document în punctul 11 se scria „Republica Moldova și Transnistria își construiesc relațiile în cadrul unui stat comun în frontierele Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești din ianuarie 1990”.²⁹³

Tot atunci, la 9 mai 1997, Președinții Federației Ruse și Ucrainei, B.Elișin și L.Cucima, în calitate de șefi ai statelor mediatore în procesul politic de reglementare pașnică a conflictului nistrean, cu participarea Președintelui în exercițiu al OSCE H.Petersen, au semnat o declarație comună, în care salutau semnarea Memorandumului privind principiile de normalizare a relațiilor dintre Republica Moldova și Transnistria, considerându-l drept un pas important în direcția reglementării juste a problemei transnistrene.

Șefii statelor mediatore în procesul de reglementare pașnică a problemei transnistrene își manifestau intenția de a activa, în comun cu OSCE, eforturile de mediere și confirmau disponibilitatea țărilor lor – Federația Rusă și Ucraina (cu concursul OSCE) de a fi garanți ai respectării prevederilor statutului special, definit prin documentele respective, al Transnistriei – parte componentă a statului unitar și indivizibil Republica Moldova.²⁹⁴

De altfel, stat comun este o denumire ambiguă la care nimeni nu-i cunoaște semnificația. Moldova interpretează această noțiune într-un fel – drept o autonomie

²⁹³ Cernencu M., Galben A., Rusnac Gh., Solomon C. *Republica Moldova: istoria politică (1989-2000)*. Vol.II. - Chișinău: CE USM, 2000, p.383.

²⁹⁴ Declarație comună. // *Moldova și Lumea*, 1997, Nr.5-6, p.6.

a Transnistriei în componența Moldovei ca în cazul Găgăuziei, iar Transnistria - drept o confederație care ar fi o treaptă intermediară în obținerea independenței față de Moldova. În rezultatul acestor poziții diametral opuse negocierile în formatul „5” au eșuat.

De menționat că Federația Rusă nu și-a abandonat intențiile de a-și legaliza prezența trupelor sale în Transnistria prin „Sistemul garanțiilor militare”. Moscova a dat și dă vina pentru nerespectarea angajamentelor sale pe liderii separatiști de la Tiraspol, care, chipurile nu permit evacuarea și distrugerea echipamentului militar și a armamentului rusesc. Realmente, Rusia trage de timp sperând ca prin presiuni economice și politice să determine regimul de la Chișinău să accepte legalizarea prezenței militare ruse pe teritoriul Republicii Moldova.

Acest lucru s-a manifestat deosebit de clar în așa-numitul „Memorandum Kozak”, document elaborat de către Dmitrii Kozak, reprezentantul Președintelui Federației Ruse, în înțelegerea pe care a avut-o Președintele Republicii Moldova, V. Voronin, și cu liderul de la Tiraspol, I. Smirnov, plan susținut de Ucraina. „Memorandumul Kozak”, dacă ar fi fost semnat la 25 noiembrie 2003, ar fi condus la lichidarea *de facto* a Republicii Moldova și la legalizarea prezenței trupelor ruse pe teritoriul Moldovei până în anul 2020. De ce nu a fost realizat planul Kozak?

În primul rând, s-a negociat staționarea trupelor rusești pe teritoriul Moldovei pe un termen de 15 ani.

În al doilea rând, potrivit proiectului, Camera Superioară a Parlamentului Republicii Moldova urma să includă o componență egală de deputați din partea Transnistriei, Găgăuziei și a Republicii Moldova: câte 9 deputați. Astfel, deputații Transnistriei și ai Găgăuziei se puteau uni oricând pentru a bloca funcționarea Legislativului.

În al treilea rând, în proiect se stipula că dacă deputații din Camera Superioară nu vor îndeplini doleanțele autorităților din Transnistria sau Găgăuzia, ei pot fi în orice moment retrași și înlocuiți cu alți deputați.

Acestea sunt, de fapt, argumentele de bază pentru care Moldova a respins „Memorandumul Kozak”.

Încă în vara anului 2003, bazându-se pe cercetările realizate de Institutul de Politici Publice, O. Nantoi a propus formula cunoscută în prezent cu denumirea „Strategia 3D”, ce prevedea demilitarizarea, decriminalizarea și democratizarea raioanelor de răsărit ale Republicii Moldova. De menționat doar că peste un an, în vara anului 2004 un grup de experți din partea diferitelor organizații nonguvernamentale, inclusiv de peste hotare, au elaborat în baza „Strategiei 3D” un

„Plan de acțiuni”.²⁹⁵ Această strategie a prezentat un interes deosebit atât la Chișinău, cât și la Washington și Bruxelles, însă nu a fost realizată în practică.

La 28-29 iunie 2004, la Istanbul, a avut loc al 17-lea Summit al NATO, primul în formulă extinsă al Alianței, cu 26 de membri și primul la care cei șapte noi membri, între care și România, au participat în calitate de membri cu drepturi depline.

În alocuțiunea sa rostită în cadrul Summitului NATO de la Istanbul, Președintele Republicii Moldova V. Voronin pentru prima dată s-a pronunțat deschis pentru retragerea trupelor ruse din Moldova. El a declarat că „susține întru totul cerințele NATO față de Rusia privind evacuarea în termenele stabilite a trupelor și armamentului rus de pe teritoriul Republicii Moldova”, adăugând că „îndeplinirea integrală și necondiționată a deciziilor Summitului OSCE de la Istanbul din 1999 privind retragerea trupelor și munițiilor străine de pe teritoriul Republicii Moldova constituie cea mai importantă premisă a schimbării în bine a situației din zona de est a țării”.²⁹⁶

Analiza aspectului juridic al conflictului transnistrean demonstrează că toate documentele de bază, care au fost semnate pe parcursul anilor 1992-2008 vin în contradicție cu prevederile Constituției Republicii Moldova și pun temelia confederalizării statului moldovenesc.

Noile alegeri în Ucraina din ianuarie 2005, intenția conducerii acestei țări de a se integra în structurile euro-atlantice și a Uniunii Europene au schimbat parțial viziunea ucraineană referitor la problema transnistreană.

Noi condiții de reglementare a conflictului transnistrean, au fost create odată cu implicarea mai activă a noului Președinte al Ucrainei V. Iușcenko în problema transnistreană, și în prealabil după ce pe data de 22 aprilie 2005 partea ucraineană a dat citire unui propriu plan de reglementare a conflictului. Acest plan, președintele ucrainean V. Iușcenko, l-a numit „șapte pași spre reglementarea conflictului transnistrean”. În esență acest plan conține așa principii ca:

- În Transnistria urmează a avea loc alegeri democratice în Sovietul Suprem al regiunii.

- În timpul alegerilor în regiune se vor afla observatori din partea UE, Rusiei și SUA împreună cu cei din Ucraina.

- Transformarea contingentului de forțe pacificatoare într-un mecanism internațional cu participarea mai largă a pacificatorilor Ucrainei.

Crearea unei comisii din partea OSCE și altor organizații internaționale pentru monitorizarea frontierei moldo-ucrainene pe segmentul transnistrean.²⁹⁷

²⁹⁵ Нантой О. Приднестровский конфликт – от консенсуса декларации к консенсусу действий. // „Экономическое обозрение. Логос пресс”, 2005, №14, с.17.

²⁹⁶ Voronin V. Reglementarea politică a problemei transnistrene trebuie să corespundă standardelor moderne. // „Moldova Suverană”, 2004, 30 iunie.

²⁹⁷ <http://www.newsru.com/world/14July2005/Smirnoff.html>

În conformitate cu acest plan apare problema cea mai importantă. Alegerile în Sovietul Suprem al „republicii moldovenești nistrene” trebuie să fie faza finală a conflictului și nu invers. În legătură cu această propunere apar mai multe probleme.

- Cum pot fi efectuate alegerile pe un teritoriu controlat de autorități neconstituționale?

- În baza cărei legislații vor avea loc alegerile?

- Atâta timp cât sunt în activitate organele de forță, de securitate nu se poate vorbi despre efectuarea alegerilor democratice.

- După efectuarea alegerilor în condițiile actualei administrații de la Tiraspol acestea ar putea fi legitimate pe plan internațional și atunci care este sensul soluționării conflictului transnistrean?

În aceste condiții, schimbarea formatului de negocieri cu atragerea Uniunii Europene, a SUA și a României ar fi primul pas spre soluționarea acestei probleme.

La 28 iulie 2005 Președintele Republicii Moldova, V.Voronin a semnat decretul pentru promulgarea Legii cu privire la prevederile de bază ale statutului juridic special al localităților din stânga Nistrului (Transnistria).²⁹⁸

Partea moldovenească și-a îndeplinit angajamentele asumate în cadrul noului parteneriat cu Ucraina, referitoare la prezentarea propriei concepții cu privire la reglementarea diferendului transnistrean. Legea a oferit și un punct clar de plecare și în raporturile cu partenerii internaționali în eforturile de a lichida de pe harta Europei moderne această zonă a separatismului, generatoare de riscuri și instabilități.

La 18 iulie 2006 la Chișinău a avut loc o conferință internațională la care savanții – juriști americani M.Meyer și C.Borgen au prezentat raportul „Dezghetarea unui conflict înghețat: aspecte legale ale crizei separatiste din Moldova”. Nerecunoscuta „Republica Moldovenească Nistreană” a fost clasificată de către savanți ca un „regim de facto”. Astfel de regimuri sunt tratate ca subiecte parțiale ale dreptului internațional. „Statutul lor unic generează anumite drepturi și responsabilități, în primul rând ce țin de acțiuni necesare pentru suportul și bunăstarea populației. Ele pot încheia acorduri, cărora li se conferă un statut mai jos decât cel al tratatelor. Pe lângă dreptul de a acționa pentru a-și susține populația, un „regim de facto” poate fi tras la răspundere pentru încălcarea dreptului internațional”, - se subliniază în raport.²⁹⁹

²⁹⁸ *Monitoul Oficial al Republicii Moldova*, 2005, Nr.101-103, p.16.

²⁹⁹ Meyer M., Borgen C. *Dezghetarea unui conflict „înghețat”: Aspecte legale ale crizei separatiste din Moldova.* – Chișinău, 2006, p.8.

Încă la 28 iunie 2001 Republica Moldova a semnat cu UE Pactul de Stabilitate pentru Europa de Sud-Est. În acest document, la cererea Rusiei au fost introduse două clauze, prevederi:

1. Uniunea Europeană să nu semneze un Acord de Asociere și Stabilizare cu Republica Moldova. (Acest acord ar deschide perspective, posibilități pentru integrarea Moldovei în UE).

2. Uniunea Europeană să nu se implice în soluționarea conflictului transnistrean.

Însă, după semnarea Pactului de Stabilitate pentru Europa de Sud-Est de către Republica Moldova în politica externă a UE au avut loc schimbări esențiale.

În anul 2004 la UE s-au alăturat 10 state, iar în 2007 încă 2 țări: România și Bulgaria. Republica Moldova s-a pomenit la hotarele UE. Grație politicii europene de vecinătate elaborată încă în 2003-2004 UE și-a revizuit parțial politica față de conflictul transnistrean.

În planul de acțiuni propus Republicii Moldova în cadrul politicii europene de vecinătate (PEV), UE vedea în soluționarea conflictului transnistrean stabilizare la hotarele UE.

După semnarea Planului de Acțiuni UE – Republica Moldova (februarie 2005 – ianuarie 2008) Uniunea Europeană și SUA au dat acordul să participe la formatul de negocieri în calitate de observatori, căpătând formula „5+2”. Formatul de negocieri „5+2” include: două părți implicate – Republica Moldova și Transnistria; mediatorii – OSCE, Federația Rusă, Ucraina; observatori – SUA și Uniunea Europeană.

De menționat, că cu venirea SUA și UE la procesul de negocieri pozițiile Republicii Moldova s-au fortificat.

Nimeni nu contestă faptul că diplomația rusă a contribuit la relansarea negocierilor Voronin – Smirnov din 11 aprilie 2008 prin eforturi diplomatice. În realitate însă adevăratul impuls pentru aceste negocieri a fost dat de Uniunea Europeană. Anume UE a schimbat realitățile de pe teren, forțând Tiraspolul să negocieze. Pentru prima dată după 1992 Moldova apare ca un partener care discută de pe alte poziții (de forță) cu Tiraspolul. Acest lucru se datorează UE care are o strategie de susținere a reintegrării Moldovei promovată pe trei nivele.

Primul este exercitarea presiunilor asupra Transnistriei. Restricțiile de călătorie, dar mai ales lansarea misiunii de asistență la frontieră (EUBAM) și noul regim vamal introdus în martie 2006 sunt rezultatele implicării UE în procesul de reglementare transnistreană. Anume UE a exercitat presiuni asupra Ucrainei pentru a o face să implementeze noul regim vamal și a forțat indirect companiile transnistrene să se înregistreze la Chișinău. Combinația dintre noul regim vamal și EUBAM creează tensiuni sociale, politice substanțiale în Transnistria. Elitele au acces mai puțin la beneficiile corupte provenite din trafic și contrabandă. Populația este afectată de inflație și criza economică. Relansarea dialogului moldo-

rus a contribuit la sistarea sprijinului rus pentru Transnistria. Anume UE a creat această situație din jurul Transnistriei și a pus bazele reintegrării spațiului economic unic al Republicii Moldova.

Al doilea element strategic al UE vizează europenizarea Moldovei, pentru a o face mai atractivă pentru locuitorii Transnistriei. Planul de acțiuni, acordul de facilitare a vizelor, asistența economică, asistența pentru serviciile vamale și de grăniceri și mai ales facilitarea comerțului fac parte din această strategie. Acest regim de facilitare a comerțului este aplicat doar statelor balcanice și Moldovei. Astăzi UE oferă Moldovei un nivel de asistență financiară aproape comparabil cu statele balcanice, care au o perspectivă de aderare la UE. În 2006-2008 exportul regiunii transnistrene în UE a crescut cu 59%, mai mult decât creșterea exporturilor în Rusia. Este mare dorința universităților transnistrene de a primi acreditare la Chișinău, astfel obținând acces la proiecte de cooperare internațională și burse europene pentru studenți. Adică, sunt doar câteva exemple prin care UE face Moldova atractivă și indispensabilă unor segmente importante a societății transnistrene.

Al treilea element de strategie ține de promisiunea unor beneficii economice și mai mari în cazul reintegrării țării. Într-o Moldova reunificată și locuitorii Transnistriei vor beneficia de asistența UE. Importante sunt discuțiile de finanțare internațională a unor proiecte de infrastructură a coridoarelor transeuropene de transport, care ar traversa Moldova, inclusiv Transnistria. Nu Rusia și nu Moldova vor finanța astfel de proiecte, ci anume UE și SUA.³⁰⁰

La 25 iunie 2008, la Chișinău a avut loc ședința Comisiei Naționale de Integrare Europeană (CNIE), la care a participat președintele țării și un șir de diplomați europeni acreditați la Chișinău. La ședință șeful statului a declarat că Moldova dorește ca viitorul document juridic, care urmează a fi negociat cu Bruxelles-ul, să ia forma unui Acord de Asociere și să prevadă perspectivă clară de aderare la Uniunea Europeană.³⁰¹

La 23 iunie 2008 Președintele Republicii Moldova V. Voronin, a avut o convorbire telefonică cu Înalțul Reprezentant al UE pentru Politică Externă și de Securitate Comună, J. Solana, la inițiativa oficialului european.

Șeful statului a menționat că pentru Moldova este foarte importantă atitudinea activă adoptată de președintele Federației Ruse, D. Medvedev, față de procesul de soluționare a problemei transnistrene. Șeful statului s-a pronunțat în favoarea întrunirii cât mai grabnice a participanților, mediatorilor și observatorilor în procesul de negocieri în formatul „5+2” pentru soluționarea problemei transnistrene. Interlocutorii și-au exprimat convingerea că inițierea formatului „5+2” va

³⁰⁰ Popescu N. *Întâlnirea Voronin – Smirnov în umbra Uniunii Europene.* // *Moldova>Politic> Comentarii.* 25 aprilie 2008. <http://www.azi.md/print/49099Ro>

³⁰¹ *Chișinăul dorește un Acord de Asociere cu perspectivă de aderare la UE.* // „Moldova Suverană”, 2008, 26 iunie.

constitui un factor decisiv în identificarea unei soluții definitive a problemei transnistrene.³⁰²

Uniunea Europeană manifestă un interes activ față de Republica Moldova în contextul politicii europene de vecinătate și în baza Acordului de Parteneriat și Cooperare Uniunea Europeană – Republica Moldova, inclusiv prin eforturile de soluționare a diferendului transnistrean.

De menționat, că conflictul transnistrean este mai puțin complex și mai ușor rezolvabil, reieșind din câțiva factori.

În cazul conflictului transnistrean nu există doi factori importanți: factorul etnic și religios, factori care există în alte conflicte. Adică nu există ură, contradicții, tensiuni la nivelul ambelor maluri ale Nistrului.

Al doilea factor este existența unui plan al autorităților moldovenești de la sfârșitul anului 2006 pentru rezolvarea conflictului transnistrean. Planul ține cont de problemele tuturor părților implicate în conflict. Adică Toate problemele să fie abordate în complex: problemele politice, economice, sociale, culturale etc. Problema constă în determinarea statutului Transnistriei în cadrul Republicii Moldova. Acest plan până când n-a avut un efect benefic în rândul liderilor de la Tiraspol.

Al treilea factor este formatul de negocieri „5+2”.

Potrivit experților de la International Crisis Grup (ICG) organizație multinațională independentă, non-profit, menită să prevină și să soluționeze conflicte de pe mapamond, o implicare mai mare din partea SUA și UE în procesul de reglementare a conflictului transnistrean este esențială „pentru această parte săracă și instabilă a Europei”.³⁰³

Republica Moldova a înaintat o serie de inițiative de întărire a încrederii cetățenilor de pe ambele maluri ale Nistrului. Din lipsa unei voințe politice din partea actorilor implicați în conflict și, în primul rând al Federației Ruse, conflictul nu este rezolvat până în prezent.

Aplicarea unor garanții internaționale de acordare și menținere a statutului Transnistriei în cadrul statului unitar suveran Republica Moldova presupune excluderea factorilor care au contribuit, într-o măsură sau alta, la crearea stării de incertitudine. În acest sens, au prioritate următoarele măsuri de introducere a pachetului de garanții internaționale privind securitatea pentru Transnistria și Republica Moldova:

- retragerea grupului operativ de forțe rusești de pe teritoriul Transnistriei și utilizarea sau evacuarea munițiilor și armamentului rămas;

³⁰² Problema transnistreană ar putea fi discutată în cadrul apropiatului summit UE – Rusia. // „Moldova Suverană”, 2008, 24 iunie.

³⁰³ Rusia nu este capabilă să reglementeze conflictul transnistrean. // „Moldova Suverană”, 2004, 26 august.

- crearea unui contingent de forțe pacificatoare internaționale sub egida OSCE, din componența căruia să facă parte, pe lângă militari din diferite țări, militari din statele-garante Ucraina și Rusia.

La 22 iulie 2008 Președintele Republicii Moldova V.Voronin s-a întâlnit cu mediatorii și observatorii în procesul de negocieri privind reglementarea transnistreană în formatul „5+2”. Prezentând viziunea părții moldovenești Președintele V.Voronin a reiterat existența în prezent a unor premise reale pentru reglementare definitivă până la sfârșitul anului, a diferendului transnistrean.³⁰⁴

După cum arată experiența internațională de reglementare a altor probleme stringente și complicate, aplanarea acestui conflict este posibilă doar dacă se va proceda respectând principiile dreptului internațional și luând în considerație interesele legitime ale părților implicate.

Bibliografie

- Aspecte ale conflictului transnistrean. // Institutul de Politici Publice. – Chișinău: Știința, 2001.
- Cernencu M., Galben A., Rusnac Gh., Solomon C. Republica Moldova: Istoria politică (1989-2000). Vol. I-II. – Chișinău, 2000.
- Cojocaru Gh. Politica externă a Republicii Moldova. – Chișinău, 2001.
- Cojocaru Gh. Separatismul în slujba Imperiului. – Chișinău, 2000.
- Grecu M., Țaran A. Trupele ruse în Republica Moldova. – Chișinău, 2004.
- Gribincea M. Trupele ruse în Republica Moldova – factor stabilizator sau sursă de pericol? – Chișinău, 1998.
- Meyer M., Borgen C. Dezghețarea unui conflict „înghețat”: Aspecte legale ale crizei separatiste din Moldova. – Chișinău, 2006.
- Popescu N. Întâlnirea Voronin – Smirnov în umbra Uniunii Europene. // Moldova>Politic>Comentarii. 25 aprilie 2008. <http://www.azi.md/print/49099Ro>
- Solomon C. Rolul OSCE în menținerea stabilității în Republica Moldova. // Moldova, România, Ucraina: integrarea în structurile europene. - Chișinău, Perspectiva, 2000, p.149-159.
- Бабилунга Н. Этнополитическая ситуация в Молдове в конце 80-х годов и её изменения. // Феномен Приднестровья. – Тирасполь: РИО ПГУ, 2000.
- Бергман М. Вожьд в чужой стае. – Москва: Биоинформресурс, 2005.
- Ессам А.С. Современные конфликты и способы их урегулирования: на примере приднестровского и палестино-израильского конфликтов. – Кишинев, Молд. ГУ, 2007.

³⁰⁴ Voronin V. Există premise reale pentru reglementarea definitivă a diferendului transnistrean până la sfârșitul anului. // „Moldova Suverană”, 2008, 23 iulie.

- Лысенко В. Региональные конфликты в странах СНГ: опыт урегулирования. // Полис, 1998, №2, с.147-158.
- Мошняга В., Руснак Г. Приднестровское урегулирование после Стамбульского саммита. // MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică). Partea XIV. – Chişinău, 2000, с.79-100.
- Нантой О. Приднестровский конфликт – от консенсуса декларации к консенсусу действий. // «Экономическое обозрение. Логос пресс», 2005, №14, с.15-17.

Prezentat la redacție
la 25 mai 2008

МОЛДО-РОССИЙСКИЕ ОТНОШЕНИЯ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ³⁰⁵

Татьяна ТУРКО

Республика Молдова, Кишинэу, Молдавский государственный университет, факультет международных отношений, политических и административных наук, кафедра политической науки

Доктор политических наук, доцент

The USSR collapse initiated entailed serious geopolitical changes in the world including South-East Europe. Moldova enunciated the course to the european integration. After accusation of independence having broken diplomatic relations with the ex-partners including Russia. The relations between Moldova and Russia have had the historical roots. Moldova again started to establish relations with Russia in the middle of nineties. In the 2001 Russia and Moldova concluded the Treaty of friendship and collaboration, which is the legal foundation of the diplomatic relations between these states. In the modern stage of the development of relation between Russia and Moldova demonstrates that Russia is the most important partner for Moldova in economic, political, cultural and other spheres. Moldova course to the European integration doesn't exclude the successful collaboration with the partners outside of EU, especially with Russia. In the triangle "Moldova – EU – Russia" Moldova should keep to the consistent system of the national interests, conservation of sovereignty and territorial integrity of the country, sensible pragmatism in the foreign policy.

Распад Советского Союза в 1991 году повлек за собой глубокие геополитические изменения в мире, в том числе и в Юго-Восточной Европе. Многие молодые независимые государства, образовавшие после распада СССР, в том числе и Республика Молдова, должны были принять ряд стратегических решений как в области внутренней, так и в области внешней политики. Это была достаточно сложная задача, поскольку на протяжении веков территория Молдовы входила в состав различных государств, не имея возможности самостоятельно определять пути своего развития. Поэтому неудивительно, что внешнеполитические ориентации независимой Молдовы часто менялись в зависимости от ориентаций часто сменявшихся политических лидеров и правительств.

Сразу после приобретения независимости республика предприняла решительные меры, направленные на разрыв связей с бывшими союзными республиками, связывая свое будущее со странами западных демократий.

³⁰⁵ Рецензент – доктор исторических наук Родика СВЕТЛИЧНЫЙ

Руководство Молдовы, декларируя свою прозападную ориентацию, подчеркивало, что интеграция Молдовы в европейскую семью является одним из стратегических приоритетов ее внешней политики. При этом игнорировался тот факт, что к моменту провозглашения независимости Молдова была полностью интегрирована в экономическую систему СССР. Скоропалительный разрыв отношений со своими партнерами, в первую очередь с Россией, не мог не сказаться на экономическом положении Молдовы.

Между тем отношения Молдовы и России имеют давние исторические корни, у них есть опыт взаимовыгодного сотрудничества, обусловленный длительным совместным экономическим, политическим, культурным развитием.

Еще более 500 лет назад в истории молдо-российских отношений произошло важное событие: был составлен, а позже и подписан, первый договор о военно-политическом союзе между двумя странами. Но и ранее, на протяжении двух с половиной столетий, с момента образования в 1359 г. Молдавского государства, между ним и Великим княжеством Московским поддерживались контакты на конфессиональном, культурном и дипломатическом уровне. Но только во второй половине XV века при Штефане чел Маре молдо-русские связи – выражаясь современным языком – обрели надежную договорную основу.

Неблагоприятная для Молдовы международная обстановка привела к тому, что молдавский господарь решил вступить в военно-политический союз с Московским княжеством. Ситуация осложнялась и тем, что Московское государство не имело с Молдавским общей границы и не располагало возможностью оказать своему союзнику военную помощь. Но моральное и дипломатическое содействие было весьма ощутимым.

Наличие военно-политического союза между двумя православными государствами, подкрепленное и династическими узами, благотворно влияло на становление контактов между двумя странами в различных областях сотрудничества, и договор, заключенный более полутысячелетия назад, можно считать предшественником всех последующих соглашений между двумя государствами.

Большой вклад в развитие молдавско-российских отношений внес известный молдавский ученый, государственный деятель Дмитрий Кантемир. Самым значительным актом его внешнеполитической деятельности явился исторический договор с Петром I о присоединении Молдовы к России и совместной борьбе против Турции. Молдавский господарь справедливо считал, что единственно надежной силой, которая была в состоянии сломить могучую Османскую империю и выволить Молдову из-под султанского владычества, являлась Россия, интересы которой пришли в непримиримое противоречие с интересами Турции, ввиду чего военный конф-

ликт между ними был неизбежен. Связывая судьбу своей страны с Россией, Кантемир учитывал отношение молдавского народа к захватчикам. В то же время в союзе с Россией господарь видел реальную выгоду для защиты собственных династических интересов.

Являясь убежденным сторонником России, Кантемир тайно отправил своего посла Штефана Луку к Петру I. Касаясь этого шага, Дм. Кантемир впоследствии писал, что он, «отправив доверенное лицо к царю, предложил ему свои услуги и услуги своего княжества».³⁰⁶

Спустя четыре месяца после вступления Дмитрия Кантемира на престол, был составлен проект договора о совместных действиях против Турции, освобождении Молдавии из-под турецкого ига и присоединении ее к России. Обуславливалось, что Молдова, присоединяясь к России, сохранит свою самостоятельность и будет освобождена от дани. Дмитрий Кантемир был глубоко убежден в том, что тесный союз с Россией является жизненной необходимостью для Молдовы. Шаги, предпринятые им в этом направлении, знаменовали крупный шаг в деле установления и развития отношений между Россией и Молдовой.

После обретения независимости в 90-х гг. XX века история отношений между двумя государствами знала свои взлеты и падения. Как уже было отмечено, сразу после обретения независимости Молдова предприняла меры, направленные на разрыв отношений с республиками бывшего СССР. Но уже к середине 90- гг. новое политическое большинство вновь стало видеть приоритеты внешней политики на Востоке, прежде всего в России, в основном из-за продолжающейся зависимости Молдовы от российских энергоносителей и рынков, а также по причине реального интереса Запада к маленькой стране, находящейся на периферии Европы. Таким образом, новые связи с Западом не смогли компенсировать ослабления связей с Россией и СНГ. Молдове грозила опасность остаться изолированной территорией, лежащей на водоразделе между Востоком и Западом.³⁰⁷

С другой стороны, с начала 90-х годов Россия проводила в отношении постсоветских государств политический курс, который можно определить как несостоятельный. Во-первых, на протяжении 90-х годов Россия находилась на позициях страны, побежденной в «холодной войне» и увядающей в экономических проблемах. Ее лидерам необходимы были те субъекты международной политики, по отношению к которым можно было проводить курс, аналогичный тому, который Запад проводил по отношению к самой

³⁰⁶ Ермуратский В. Дмитрий Кантемир – мыслитель и государственный деятель. – Кишинев: «Карта Молдовеняскэ», 1973, с.26.

³⁰⁷ Сковрцова А. Республика Молдова и Европейский Союз – возможна ли взаимность? // *Moldova între Vest și Est: identitatea națională și orientarea europeană*. – Chișinău, CAPTES, 2001, с.187.

России. Это позволяло забыть о комплексе неполноценности, если не преодолеть его. Отсюда и характер действий в отношении бывших республик: поддержка «управляемой нестабильности» и угрозы сепаратизма (Приднестровье).

Во-вторых, Россия странным образом выстраивала экономические отношения со странами СНГ. До начала 2000-х годов она проводила в отношении них политику наибольшего благоприятствования, зачастую в ущерб своим собственным интересам. При этом в обмен требовались не хозяйственные уступки или политические шаги, а декларации о вечной дружбе. Решение пересмотреть эту политику не обошлось без перегибов, поскольку экономические меры обрели очевидную политическую окраску. Вместо того, чтобы показать соседям выгоду экономического сотрудничества с Россией, в них насаждают представления о вредности политического отступничества.

В-третьих, в некоторых молодых независимых государствах, в том числе и в Молдове, имеют свои интересы и другие глобальные игроки – Европейский Союз и США. Необходимо учитывать тот факт, что Молдова движется в сторону ЕС.³⁰⁸

Сегодня Молдова стремится стать частью Европы, идентифицировать себя как европейское государство. Но это совсем не исключает плодотворного сотрудничества с партнерами вне ЕС, особенно с Россией. Более того, Россия сама активизирует свое участие в европейской интеграции, и доля ЕС в ее внешнеэкономическом обороте значительно выше, чем у Молдовы.³⁰⁹

Официальной датой установления дипломатических отношений между Молдовой и Россией является 6 апреля 1992 года. Но долгое время одной из проблем в отношениях между двумя государствами было отсутствие базового договора о дружбе и сотрудничестве. Хотя еще в конце 1990 г. между Молдовой и Россией был заключен договор о межгосударственных отношениях, который предусматривал развитие отношений между суверенными государствами, обмен дипломатическими миссиями, защиту интересов национальных меньшинств. Молдова ратифицировала этот договор, а Россия проявила осторожность и не стала ратифицировать договор, ссылаясь на сепаратистские движения и ущемление интересов русскоязычных граждан.

В 1995 г. В Алма-Ате Президент Республики Молдова М.Снегур и Президент Российской Федерации Б.Ельцин подписали дополнительный

³⁰⁸ Иноземцев В. Будем ли праздновать 20-летие СНГ? // «Экономическое обозрение. Логос-пресс», 2006, 24 ноября, с.38.

³⁰⁹ См: Гудым А. Как далеко Молдова от Брюсселя? // *Moldova între Ves și Est: identitatea națională și orientarea europeană*. – Chișinău, CAPTES, 2001, с.91.

Протокол к межгосударственному договору, но и этот документ не был ратифицирован российским парламентом.

Только 19 ноября 2001 года Президенты Российской Федерации В.Путин и Президент Республики Молдова В.Воронин подписали Договор о дружбе и сотрудничестве между двумя государствами. Этот договор был ратифицирован парламентами обоих государств и составляет основу современных молдо-российских межгосударственных отношений.

Договор о дружбе и сотрудничестве между двумя странами имеет важное историческое значение. Фактически это первый договор, заключенный между Молдовой и Россией. Это договор, который фиксирует стратегическое партнерство между двумя странами. В преамбуле Договора отмечается, что стороны являются приверженцами процесса политического урегулирования приднестровской проблемы, в котором Российская Федерация выступает в качестве сопосредника и гаранта на основе соблюдения суверенитета и территориальной целостности Республики Молдова.

В статье 5 Договора отмечается, что каждая из сторон будет воздерживаться от любых действий, наносящих ущерб другой стороне, ее суверенитету, независимости и территориальной целостности. Стороны осуждают сепаратизм в любых его проявлениях и обязуются не поддерживать сепаратистские движения.

Но в действительности взаимосвязи между Молдовой и Россией значительно шире, глубже и многообразнее, чем те, которые описаны сухим языком соглашений. Формулировка «Россия – наш стратегический партнер» охватывает не только сферы политики и экономики. Невозможно представить полиэтническую Молдову без русского языка и русской культуры, русской истории и русской духовности. Многих жителей нашей страны что-то связывает с Россией, поэтому наше общество очень по-личному воспринимает и остро реагирует на любое изменение тональности в молдо-российском диалоге.

Современные экономические отношения между Молдовой и Россией характеризуются многовекторностью и динамизмом, строятся на основе прагматизма и рационализма. Они базируются на довольно прочном и разностороннем фундаменте договорно-правовой базы, в частности, «Межгосударственной программы долгосрочного экономического сотрудничества между Молдовой и Россией на 1999-2008 гг.» Динамическому развитию взаимовыгодных связей способствуют действующий между Молдовой и Россией режим свободной торговли без взимания импортных пошлин, неприменение двойного налогообложения, взаимная защита инвестиций и другие факторы.

Между экономическими агентами обеих стран, между производственными, торговыми и финансовыми структурами сложились прочные парт-

нерские отношения. И практика доказывает, что это сотрудничество прошло проверку не только временем, но и некоторыми «стихийными бедствиями» политического, экономического, финансового или конъюнктурного характера. Так, например, только за первое полугодие 2006 года в результате введенного Россией запрета на импорт молдавской алкогольной продукции товарооборот между Россией и Молдовой сократился до 375,6 млн. долларов США. Молдавский экспорт в Россию снизился до 123 млн. долларов США.³¹⁰ Но уже в 2007 году, после снятия запрета, внешнеторговый оборот между двумя странами составил 646,2 млн. долларов США. Сегодня в Молдове зарегистрировано 453 молдо-российских предприятия, а российские инвестиции составляют 200 млн. долларов США (второе место в СНГ после Украины).³¹¹ Премьер-министр Молдовы З.Гречаный считает, что вполне реально довести внешнеэкономический оборот до 1 млрд. долларов США, так как снято эмбарго на поставку в Россию молдавской винодельческой и сельскохозяйственной продукции.³¹² Все это свидетельство того, что несмотря на некоторые издержки, отношения между двумя странами складываются конструктивно и постоянно расширяются.

Политические отношения между Молдовой и Россией основываются на принципах стратегического партнерства и взаимовыгодного сотрудничества. Поддержанию политического диалога, расширению и углублению двусторонних отношений были посвящены встречи разного уровня руководства двух стран. В рамках обоюдных визитов были подписаны важные документы: Протокол к межгосударственному Договору от 1990 г., четыре соглашения об эвакуации российских вооружений с территории Республики Молдова, Консульская конвенция, Соглашение об экономическом сотрудничестве и др.

В результате визита в Республику Молдова Президента России в июне 2000 г. и визита в Российскую Федерацию Президента Молдовы в ноябре 2001 г. Двусторонние отношения получили дальнейшее развитие, что нашло свое отражение в подписании базового Договора о дружбе и сотрудничестве между двумя странами. Этот Договор стал юридической базой под 170 двусторонних документов, подписанных между двумя странами до настоящего времени.

Россия остается одним из важных факторов безопасности в регионе. Она является сопосредником в процессе мирного урегулировании придне-

³¹⁰ Брысякина Л. Геополитические приоритеты постсоветского пространства на примере молдо-российских межгосударственных отношений. // *MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică)*. Nr.2 (XXXVII). – Chişinău: USM, 2007, с.141.

³¹¹ И пусть не будет неиспользованных возможностей. // „Кишиневские новости”, 2008, 8 февраля.

³¹² Там же.

стровского конфликта. На протяжении долгих лет Россия считалась ключевым переговорщиком в приднестровском урегулировании. Но, как считают некоторые политологи, после провала «плана Козака» эта идиллия канула в лета. План стал ключевым в современной истории молдо-российских отношений. Россия разработала «Меморандум Козака», но допустила немало ошибок в его продвижении, что в конечном счете привело к тому, что он не был подписан.³¹³

Вообще история разрешения приднестровского конфликта отмечается огромным количеством предложений окончательного урегулирования. Существовало и существует большое количество планов, идей, размышлений. Приглашение дополнительных сторон в качестве посредников в урегулировании конфликта не снижает роли России как одного из основных медиаторов в данном процессе. И если удастся благополучно разрешить этот конфликт, то Россия докажет свою способность играть ключевую роль в разрешении затяжных конфликтов на постсоветском пространстве, что может послужить удачным примером и в других аналогичных ситуациях.

Еще один важный момент в молдо-российских отношениях, который нельзя не учитывать, это – человеческий фактор. С одной стороны, согласно переписи населения 2004 г., в Молдове проживает 5,8% русских, а также 8,8% украинцев, 4,4% гагаузов, 1,8% болгар, то есть те, кого можно отнести к русскоязычным гражданам. Необходимо отметить, что в течение нескольких столетий русская, а потом советская культура, оказывала большое влияние на формирование современного молдавского этноса и его менталитет. Благодаря толерантности, существующей в Молдове, русский язык используется значительно шире, чем в некоторых других постсоветских государствах.

С другой стороны, Россия давно стала реципиентом молдавских трудовых мигрантов в контексте глобальных миграций – 58,2%.³¹⁴ И хотя в России трудятся много молдавских мигрантов, сегодня на передний план выдвигается западный вектор трудовой миграции. Это объясняется многими факторами: во-первых, оплата труда на Западе выше, чем в России; во-вторых, криминогенность, полицейский и чиновничий беспредел в странах Европейского Союза не идет ни в какое сравнение с ситуацией в России; в-третьих, благодаря миграционным амнистиям, другим механизмам регу-

³¹³ Свобода выбора между жесткой и умеренной позицией. // „Кишиневский обозреватель”, 2005, 23 июня.

³¹⁴ Мошняга В., Руснак Г., Цуркан В., Завтур А. Эффекты трудовой миграции молдавского населения в европейском контексте. // *Cooperare regională și integrare europeană în Sud-Estul Europei: studii de caz.* – Chișinău, USM, 2006, с.79.

лирования миграции в странах ЕС вполне возможна и реальна трансформация нелегального статуса в легальный. В России это сделать сложнее.³¹⁵

В последнее время выявился и другой аспект проблемы взаимоотношений Молдовы и других государств, в том числе и России, в контексте международной трудовой миграции молдавских граждан. Молдавские трудовые мигранты становятся разменной монетой, инструментом политического давления на Молдову со стороны России, ее политических и государственных структур.³¹⁶

И последнее. Республика Молдова должна активнее продвигать свой имидж на международной арене, в том числе и в России. Понятно, что в эпоху свободной конкуренции имидж или брэнд любой компании, а тем более целой страны стоит очень дорого, и его необходимо развивать, улучшать и продвигать, что во многом зависит от финансовых вложений.

Политологи часто используют термины “hard power” (жесткая сила) “soft power” (мягкая сила). Первая предполагает навязывание своей воли, своих ценностей путем силового давления – экономического, политического. Второй путь – в повышении привлекательности страны в глазах международного сообщества. Нам необходимо показать всему миру красоту наших мест, трудолюбие и гостеприимство наших людей, глубину нашей культуры.

Большую роль играют мероприятия, связанные с культурным обменом, творческие и научные фестивали и конференции, спортивные соревнования. Немаловажно, чтобы средства массовой информации, как молдавские, так и российские, объективно отражали бы то, что на самом деле происходит в нашей стране, а не использовали какие-то навязанные клише или непроверенные факты. Такой подход был бы на пользу и жителям Молдовы, и жителям России, поскольку реальные знания о других народах, об их культуре, быте, даже и о проблемах, будут способствовать лучшему восприятию страны как среди своих граждан, так и за рубежом.

Современный этап развития молдо-российских отношений демонстрирует, что Россия является одним из важнейших партнеров Молдовы в экономической, политической, гуманитарной и других областях сотрудничества. Несмотря на то, что Молдова выбрала курс на европейскую интеграцию, это совсем не исключает плодотворного сотрудничества с партнерами вне ЕС, особенно с Россией. В треугольнике “Молдова – ЕС – Россия” Молдове необходимо последовательно придерживаться системы национальных интересов, которые включают сохранение суверенитета и целост-

³¹⁵ См.: Мошняга В., Руснак Г. *Мы строим Европу и не только...* - Кишинев, Молд.ГУ, 2005, с.25.

³¹⁶ Там же, с.95.

ности государства, стабильность внутреннего развития и экономический рост, здравый прагматизм во внешней политике.

Библиография

- Брысякина Л. Геополитические приоритеты постсоветского пространства на примере молдо-российских межгосударственных отношений. // MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică) – Chișinău: USM, nr.2 (XXXVII), 2007.
- Гудым А. Как далеко Молдова от Брюсселя? // Moldova între Vest și Est: identitatea națională și orientarea europeană. – Chișinău, CAPTES, 2001.
- Ермуратский В. Дмитрий Кантемир – мыслитель и государственный деятель. – Кишинев: «Карта Молдовеняскэ», 1973.
- Иноземцев В. Будем ли праздновать 20-летие СНГ? // «Экономическое обозрение. Логос-пресс», 2006, 24 ноября.
- И пусть не будет неиспользованных возможностей. // „Кишиневские новости”, 2008, 8 февраля.
- Мошняга В., Руснак Г. Мы строим Европу и не только... - Кишинев, Молд.ГУ, 2005.
- Мошняга В., Руснак Г., Цуркан В., Завтур А. Эффекты трудовой миграции молдавского населения в европейском контексте. // Cooperare regională și integrare europeană în Sud-Estul Europei: studii de caz. – Chișinău, USM, 2006.

Представлена в редакцию
1 июля 2008 года

COMPARTIMENTUL
BIBLIOGLOBUS & INFO**LISTA**

**literaturii în domeniul științei politice (culegeri, monografii),
apărute în Republica Moldova în anul 2008/a**

- Беларусь – Молдова: 15 лет дипломатических отношений. Международная научно-практическая конференция, Кишинэу, 16 ноября 2007 года. – Кишинэу, IISD AȘM, 2007, 304 с.
- Bodrug-Lungu V., Zmuncilă L. Violența domestică: strategii de prevenire și combatere. / Gender-centru. – Chișinău, CEP USM, 2007, 147 p.
- Casiadi O., Porcescu S. Migrația: Subiecte și Subiecți. – Chișinău, Academia «Ștefan ce Mare» al MAI, 2008, 338 p.
- Itenerar strategic. Revista de studii de securitate și apărare. - Chișinău, AȘM, 2007, nr.1-2.
- MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică). Nr.2 (XLI), 2008. – Chișinău, CEP USM, 2008, 204 p.
- Мошняга В., Руснак Г., Сака В., Сакович В. (коорд.). Политология. Учебное пособие для студентов специальности «международные отношения». Т.1-2. – Кишинэу, CEP USM, 2008.
- Reprezentanțele organizațiilor internaționale în Republica Moldova. – Chișinău, CEP USM, 2008, 267 p.
- Revista de filozofie, sociologie și științe politice Nr. 1, 2008.- Chișinău, IFSSP, AȘM.
- Соломон К. Внешняя политика Молдовы: история и современность. Историко-политологический аспект. – Кишинэу, CEP USM, 2008, 128 с.
- Statul moldovenesc: continuitatea devenirii și consolidării. Materialele conferinței științifico-practice, consacrate aniversării a 90 de ani de la proclamarea Republicii Democratice Moldovenești și 15 ani de la recunoașterea internațională a Republicii Moldova. Chișinău, 19 noiembrie 2007. – Chișinău, IRIM, 2008.

Informația a fost prezentată
la 25 august 2008 de către
doctor în științe politice
R.RUSU

INFORMAȚIA

*privind susținerea tezelor de doctor în științe politice în Consiliile științifice
specializate din Republica Moldova în anul 2008³¹⁷*

<i>nr.</i>	<i>Autorul</i>	<i>Denumirea tezei</i>	<i>Conducător / consultant științific</i>
Teze de doctor			
1	<i>MALAI Irina</i>	Locul și rolul statelor naționale în procesele globalizării	<i>Roșca Alexandru</i> , doctor habi- litat în științe filosofice, aca- demician al Academiei de Ști- ințe a Moldovei, „Om Emerit” (conducător științific); <i>Sacovici Vasiliu</i> , doctor habili- tat în științe politice, (consul- tant științific)

Informația a fost prezentată
la redacție la 1 septembrie 2008
de către profesor V.MOȘNEAGA

³¹⁷ În cadrul Consiliului Științific Specializat al Universității de Stat din Moldova a fost susținută 1 teză (...). În cadrul Consiliului Științific Specializat al Academiei de Științe a Moldovei a fost susținută 1 teză (I.Malai).

MOLDOSCOPIE
(PROBLEME DE ANALIZĂ POLITICĂ)

Nr.3 (XLII), 2008

REVISTĂ ȘTIINȚIFICĂ TRIMESTRIALĂ

Bun de tipar 15.04.2008. Formatul 70x100 ¹/₁₆.
Coli de tipar 16,6. Coli editoriale 16,5.
Comanda 84. Tirajul 50 ex.

Centrul Editorial-Poligrafic al USM
str. Al.Mateevici, 60, Chișinău, MD 2009